sayı
30

sosyalist politika

ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ EYLÜL' 2001

HDK, STK, *Yeni Ekonomi:* Kalkınmanın Alternatifi mi?

ARGEM Yay. Ltd. Şti.

Adres : Olgunlar Sokak 20/20
Bakanlıklar-ANKARA

SOSYALİST POLİTİKA 30

Ortak Kitap

Adres: Olgunlar Sk. No: 20/20 Bakanlıklar/ ANKARA
Tel: 0 312 418 39 50

İÇİNDEKİLER

SUNU

Sosyalist Politika'nın 30. sayısıyla merhaba diyoruz. Kitabımızın bu sayısında ele alınan dosya konusu ile, önümüzdeki dönemin yeniden yapılanma arayışlarının çakıştığını görüyoruz.

Dosyamızın konusu; "HDK, STK, *Yeni Ekonomi*: Kalkınmaya Alternatif mi?" iken, bu dosyamızda, küreselleşen kapitalizmin yeniden yapılanma arayışlarında, sermaye birikim süreçlerine dahil etmek üzere bildik metotların ve araçların yanında, daha yenilerini, daha uyumlu ve dengeli olanları vb. yaratmaya çalıştığını okuyacağız. Aynı zamanda kapitalizmin evrensel işleyiş yasaları, çeşitli ölçeklerde şekillenen özgül toplumsal formasyonları da, sermeyenin uluslar arası normlarına ve hareketlerine eklemlendirmektedir. Böylesi bir durum içinde, kapitalizmin "kalkınmacı, hatta planlı kalkınmacı" olduğu söylenebilir mi? Hayır. Kapitalizmin eşitsiz geliştiği, piyasanın serbestleştirildiği, para hareketlerinin spekülatif sermayeyi artırdığı, tüketim ve pazar olanakları önünde engel konmadığı, "sosyal karakterli" olan ekonomik ve toplumsal yapıların özelleştirildiği bir ekonomi-politik sistemin "planlı kalkınmacı" olduğu hiç söylenemez.

Bu konu paralelinde gelişen diğer yapılanma arayışları da, Türkiye kapitalizminin yapılanmasında; solun yeniden kurulmasında; sağın yeniden şekillendirilmesinde vb. başlıklarda gelişirken, *Sosyalist Politika* çevresinin de siyasal yönelimleri yeniden kurulmuştur.

Dolayısıyla bu sayımızda, Türkiye kapitalizminin yönelimlerini, solun yeniden kurulma olanaklarının neler olduğunu ve kapitalizmin uluslararası planda nasıl bir yapılanma programı izlediğini bir arada inceliyoruz.

Bu sayımızın ilk yazısı, Sosyalist Politika imzalı olup, *Sosyalist Politika* çevresinin bu dönem içindeki siyasal yönelimleri ele alınmıştır. *Sosyalist Politika* çevresi, 1994 yılından bu yana içinde etkin olarak yer aldığı BSA/BSP/ÖDP gibi süreçlerin, biriktirdiği deneyim ve toplanan sonuçlar doğrultusunda; yeni bir zemin tanımlanmakta, sosyalistlerin birliğini sağlayacak bir siyasal oluşum tarif edilmekte, solun ideolojik ve siyasal netleşmesinin belirli bir vizyondan ve görevlerden geçtiği anlatılmaktadır.

Kitabımızın, söz edilen konu hakkındaki diğer makaleleri de İlhan Kamil Turan'ın. Yazarımız, solun günümüzdeki durumunu incelerken, önümüzdeki döneme dair olarak ÖDP dışında kalan sol/sosyalist çevreleri değerlendirmektedir. Yazar, Türkiye solunun marksist bir eksen üzerinde, günümüzün devrimci siyasal görevlerini yerine getirip getiremeyeceğini tartmaktadır.

Kitabımızın dosya konusu içinde topladığı makalelere bakacak olursak: İlk makalemiz; Ayşe Korkmaz'ın ele aldığı küreselleşme sürecinde "yeni ekonomi"nin önemi ve işlevi konusudur. Kapitalizmin, uluslararasılaşmasının emperyalist bir karakterde geliştiğini savunan yazar, "yeni ekonomi"nin de

kapitalizmin evrenselleşmiş yasaları içinde önde gelen bir iktisadi uygulama olduğunu anlatır. Yazar, "yeni ekonomi"nin küreselleşmiş kapitalizme mi yoksa, bilgi teknolojisini geliştiren insanlığa mı yararı olduğu sorusunu yanıtlamaktadır. Dosyamıza dair diğer iki makalede ise, sivil toplumcu düşüncenin ve sivil toplum kuruluşlarının "kalkınma programları" içindeki ilişkisini ve önemini incelemektedir. Bu konudaki ilk makale Ali Deniz Toros' a ait olup, yazar, sivil toplum kavramının kuramsal temeline dayanarak günümüzün tanımlarına bakmakta ve sivil toplumcu düşüncenin günümüzdeki örgütlenmelerini incelemektedir. Yazar, STK' ların neo-liberal politikalarla olan uyumlu ilişkisini ortaya koymaktadır.

Sivil toplum düşüncesiyle ilgili diğer makalemiz Can Soyer' in. Yazarımız, Türkiye ölçeğinde sivil toplumcu düşüncenin ve örgütlenmesinin nasıl şekillendiğini anlatırken, yazar,Türkiye' nin merkezi, geleneksel siyasi yapısı içinde sivil toplumcu zihniyetin nasıl yer alacağını meraklı sorularla yanıtlamaktadır.

Kitabımızın dosya çalışmaları Engin Erkiner' in makalesiyle devam ediyor. Yazar, "kalkınma"nın hem sosyalistler için hem de muhtemel bir reel sosyalist deney için anlamlarını sorguluyor. Sosyalist düşüncenin tarihsel evriminde "kalkınma"nın nasıl yorumlandığını anlatan yazar, artık tarihsel koşulların herhangi bir ülkedeki kalkınmanın içe kapalı sağlanamayacağını, muhtemel reel sosyalist bir ölçeğin de bu anlamda kalkınmada kapalı kalamayacağını ve bu nedenle de piyasa sosyalizmini uygulamanın doğru olacağını değerlendirir.

Dosyamızın son iki çalışmasından ilki, Sezgin Demir'e ait. Yazar, 1960' lardan günümüze Türkiye kapitalizminin geçirdiği ekonomik ve siyasi evreleri belirgin özellikleriyle öne çıkarmakta ve Türkiye kapitalizminin "kalkınma/gelişme" seyrini yalın bir biçimde ele almaktadır. Diğer makale, yazarımız Ömer Kaya' nın. Yazar, mühendisliğin üretim sürecinin gelişimi içindeki önemine, işlevine değinmektedir. Mühendisliğin, belirli bir üretim tarzı ve ilişkileri içinde çözümlenmesi gerektiğini savunan yazar, üretimin tarihsel aşamalarında ve günümüzde mühendise bir kimlik arıyor.

Kitabımızın dosya çalışmalarını sunduktan sonra, iki kitap tanıtımıyla bu sayımızın çalışmalarını tamamlıyoruz. İlk kitap tanıtımını yapan yazarımız Aylin Gürsoy; *Marksizm ve Postmodern Gündem* isimli kitabın, devrimci marksistlere nasıl siyaset yapılabileceğini anlatan kaynaklardan birisi olduğunu ve postmarksist, postmodern teorik saldırılara karşı geleneksek solun kuramsal-ideolojik-siyasal tahkimatının bu kitapta olduğu gibi sağlanması gerektiğini anlatır.

Bir diğer kitap tanıtımı ise, yazarımız Yelda Eroğlu'na ait. Yazar, kitabı incelemek yerine Ahmet Altan'ın yazar kimliğine ve aydın vasıflarına dönük olarak önemli sorular sormaktadır.

Aralık sayımızda buluşmak üzere.

Sosyalist Politika

Eylül- 2001

SOSYALİST POLİTİKA'DA YOL AYRIMI:
SOSYALİST POLİTİKADA YENİ PERSPEKTİFLER

Yol ayrımı

Sosyalist Politika (SP), 26 Ağustos 2001 günü yapılan Türkiye toplantısı sonucunda bir iç ayrışma yaşamıştır. Özetle;

- bir kolektivite olarak *Sosyalist Politika*'nın misyonu ve güncel görevleri;
- ÖDP'nin bugünkü durumu ve ÖDP'den beklenebilecekler;
- ÖDP'nin yaşadığı iç gerilim ve saflaşmalarda *Sosyalist Politika*'nın benimsemesi gereken konum;
- Türkiye sosyalist hareketinin önündeki ideolojik, siyasal ve örgütsel yeniden yapılanma görevleri; ve
- bu yeniden yapılanma bağlamında *Sosyalist Politika*'nın özellikle ÖDP dışındaki sol grup, çevre ve partilerle hangi düzlemlerde ilişki kurabileceği gibi başlıklar altında yürütülen tartışmalar, bir yol ayrımıyla sonuçlanmıştır.

Kendi konumunu ve çizgisini 1994 yılı başlarında belirleyen bir kolektivite olarak *Sosyalist Politika*, ayrılan arkadaşlarımıza karşın kendi yoluna devam etmektedir. Elinizdeki metin, SP'nin sosyalist hareketin geleceğine ilişkin temel saptamalarına yer vermektedir. Başka bir deyişle, bu belge, ayrılan arkadaşlarımızla olan her farklılığa doğrudan atıfta bulunan bir polemik metni değil, içinden bu farklılıkların da seçilip çıkartılabileceği genel bir değerlendirmedir.

***Sosyalist Politika*'nın temel saptamaları**

Sol çevrelerde, Türkiye'nin ve sosyalist hareketin yakın geleceğine ilişkin çeşitli öngörüler dile getirilmektedir. SP, bu öngörülerin kimi temel saptamalar ışığında yalınlaştırılmasının yerinde olacağını düşünmektedir. Çeşitli olasılıklar, senaryolar, beklentiler vb. ancak bu tür temel saptamaların ayıklayıcılığıyla yalınlaştırılabilir. Görece yalınlaşmış tablodan ise belirgin bir siyasal çizgi ve bu çizginin pratik görevleri (ideolojik, siyasal ve örgütsel) çıkartılabilir. SP'nin bu çerçevedeki temel saptamaları aşağıda belirtilmektedir.

Öngörülebilir gelecekte Türkiye, düzen içi liberal ve otoriter eğilimlerin, ciddi bir kopmaya ve saflaşmaya gitmeksizin kendi aralarında denge aradıkları, ucu ne tam bir otoriter rejime, ne de tam boy bir liberalizme açık olan salınımlar dönemi yaşayacaktır.

Bu temel saptamanın, belli başlı siyasal uzantılarıyla birlikte açımlanması gerekmektedir.

Birincisi: SP, uzunca bir zaman kesitinde ele alındığında, bu iki eğilimden liberal olanın otoriter olana baskın çıkacağını düşünmektedir. Başka bir deyişle,

Türkiye askeri müdahale ya da "teknokratlar hükümeti" biçiminde otoriter ara uğraklardan geçse bile, bu tür her ara uğrak yeni bir "liberalleşme" dönemine açılacak, özetle uzun dönemde liberal eğilimler otoriter eğilimlere daha baskın çıkacaktır. Kuşkusuz "baskın çıkan" liberal eğilim, Türkiye'ye o çok özlenen "demokratikleşmeyi" eksiksiz biçimde getirmeyecektir. Anayasada ve yasalarda yapılan kimi düzenlemeler, uygulamadaki engellerle belirli bir dengede tutulacaktır.

İkincisi: Uluslararası kapitalist sistemin içinde yer alan bir ülke olarak Türkiye'de, düzen içi kesimlere (sermayenin farklı öbekleri, burjuva siyasal partiler, devlet bürokrasisi ve ordu) yerleşik ve kalıcı anlamda otoriter ya da liberal bağlanmalar atfedilmesi doğru olmayacaktır. Otoriter sayılanda liberal, liberal sayılanda ise otoriter eğilimlerin zaman zaman daha ön plana çıkması kimseyi şaşırtmamalıdır.

Üçüncüsü: Eğer bu saptamalar gerçekçiyse, sosyalist hareketin kendi ana çizgisini salt otoriter eğilimlere karşıtlık temelinde belirlemesi ciddi bir yanılgı olacak, bu yanılgı sosyalist hareketi liberal yönelimlerle bugünküne göre daha fazla bulaşık duruma getirecektir.

Türkiye kapitalizminin, kısa süreli ve göreli ferahlama dönemleri dışında krizlerden kurtulup belirli bir istikrara oturma şansı çok düşüktür. Esasen, yukarıda sözü edilen otoriter-liberal eğilim dengelenmesi de, doğrudan doğruya Türkiye kapitalizminin artık içe yerleşmiş bu kriz doğurganlığının gereğidir. Türkiye'nin ekonomik, toplumsal ve siyasal krizleri, her uğrakta, otoriter-liberal eğilimlerin yeni bir sentezini gerektirecektir.

Bu temel saptama, sosyalist hareket açısından önemli kimi sonuçlara işaret etmektedir.

*Birincisi:*Türkiye kapitalizminin küreselleşme sürecinde yeniden yapılanması ve bunun getirdiği krizler, otoriter ve liberal eğilimlerden birinin ya da ötekinin silikleşip gündemden düşmesini değil, tersine ikisi arasında yeni sentezlerin oluşturulmasını davet etmektedir.

İkincisi: Bu sentezler, salt ekonomik krizlerin değil, aynı zamanda kitlelerin de "yönetilebilir" durumda tutulması bakımından gereklidir. Türkiye'de bunca "sosyal patlama" edebiyatına karşın böyle bir patlamadan pek de korkulmamasının nedeni, yerine ve muhatabına göre hem otoriter hem de liberal söylemlerin devreye sokulduğu bir mekanizmanın işletilebilmesidir. Örneğin, Avrupa Birliği umudu, geniş kesimlere "AB'ye girersek biz de düze çıkarız" dedirtecek *liberal* bir motif olarak yeşertilirken, işadamlarının ve kimi "sol" çevrelerin Amerikan dolarına karşı hareketlenmesi de *otoriter* motifi diri tutmaya yönelik bir girişimdir.

Buraya dek söylenenler, Türkiye'de sosyalist hareketin yeniden yapılanmasına girdi sağlayacak ipuçları da içermektedir. Ancak SP, bu

ipuçlarının ötesinde, sosyalist harekete ilişkin daha doğrudan saptamalara da gerek görmektedir. İçinde yaşanılan dünya ve Türkiye konjonktürü ışığında bu temel saptamalardan biri şudur:

Günümüz koşullarında, küresel kapitalizmden sosyalist kopuşu öngörmeyen her perspektif ya da vizyon, sosyalistlerin önsel birikim, donanım ve kararlılıklarına baskın çıkan bir sağa kayışla sonuçlanacak ve bu tür her vizyon kaçınılmaz biçimde sol liberalizmin yakınına düşecektir.

Bu temel saptamayı tamamlayan bir başka saptama da şöyle özetlenebilir:

Günümüz koşullarında, herhangi bir kopuş vizyonu ve bu vizyonun seçiciliği-düzenleyiciliği olmaksızın, mümkün olan en geniş kesimlerle siyaset yapma ve bu siyaseti savunma-direnme-cephe eksenine oturtma yönündeki her girişim, gene kaçınılmaz olarak, en çok sol liberalizme ve bundan daha sınırlı olmak üzere ulusal sola doğru savrulmaları beraberinde getirecektir.

Burada, Türkiye dahil çok sayıda ülke için geçerli bir eğilime özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Katıksız liberalizm ya da "vahşi kapitalizm" mantığının iflası, sermayenin uluslararası ideologlarını bile "regülasyon", "sosyal boyutun ihmal edilmemesi", "uluslararası sermaye hareketlerinin düzene bağlanması" vb. türü yarı özeleştirel konumlara itmektedir. Sonuçta, sol çevrelerin genellikle katıksız liberalizm ve vahşi kapitalizm karşıtlığına endeksli çıkışları, bu yeni yönelim karşısında giderek daha fazla boşlukta kalmaktadır. Türkiye sosyalist hareketinin geleceği açısından önem verdiğimiz bu saptamayı olabildiğince net ifadelerle açmak istiyoruz:

Birincisi: Sosyalist kopuş vizyonu olmaksızın, salt güncel siyaset ve geniş kesimlere hitap edebilme kaygılarıyla öne çıkartıldıkları sürece, "emek ekseni", "emeğin güncel taleplerinden yola çıkma" vb. söylemlerin, daha önceki "sınıf uzlaşmacılığı" yöneliminin güncel bir versiyonu olan "sosyal diyalog" arayışına, hatta bir tür neo-korporatizme evrilmesi ciddi bir olasılıktır. Böyle bir olasılıkta ise, sol liberalizm ile ulusal solun aşağı yukarı aynı reformist taleplerde buluşması kaçınılmaz olacaktır.

İkincisi: Güncel siyaset zemininde, sosyalist kopuş vizyonunun eksik kaldığı bir "sosyal devlet" savunusu, yukarıdaki paragraf çerçevesinde ya liberalizmin rötuşlanmış-yumuşatılmış versiyonlarıyla buluşmak zorunda kalacak ya da ulusal solun anakronik özlemlerine esir olacaktır.

Üçüncüsü: Bugünkü durumuyla "küreselleşme karşıtlığı", yukarıda dile getirilen olasılık ya da yönelimleri daha da pekiştirebilecek nitelikte, sosyalist kopuş vizyonu açısından ise negatif dinamikleri barındırmaktadır. "Küreselleşme karşıtlığı" kuşkusuz ciddiye alınması gereken daha radikal öğeler de barındırmaktadır. Ancak, bugün "küreselleşme karşıtlığında" daha ağır basan,

ülke ölçeğindeki reformist yönelimlerin uluslararası plandaki karşılığı sayılabilecek *küreselleşme reformizmidir.*

Dile getirmeye çalıştığımız bu saptama ve çıkarsamalar, bize göre, Türkiye sosyalist hareketi açısından da büyük önem taşıyan bir sonuca işaret etmektedir:

Neo-liberalizmin güncel yönelimleri ile sol liberalizm arasındaki mesafe bugün daha fazla kapanmaktadır ve Türkiye solu henüz bu gerçeğin yeterince farkında değildir. Neo-liberalizm ile sol liberalizm birbirine yaklaşırken, geleneksel siyasal modellerini ve araçlarını yitiren ulusal solculuk da kaçınılmaz olarak her ikisine birden yakınlaşmakta, ama hepsi birden devrimci marksizmden ve sosyalizmden büsbütün uzaklaşmaktadır.

Değindiğimiz genel eğilimler, Türkiye'nin ve Türkiye solunun ötesinde, dünya ve dünya solunun büyük bölümü için de geçerlidir. Daha açık konuşmak gerekirse, başta gelişmiş kapitalist ülkeler olmak üzere pek çok ülkedeki geleneksel sosyalist-komünist "müfrezeler" küreselleşme reformizmi ile "sosyal boyutu ihmal etmeyen" bir piyasacılığa yanaşmış durumdadır. Bu durumda;

Türkiye sosyalist hareketi kendi devrimci marksist çizgisini geliştirip pekiştirmeli, batılı parti ve hareketler arasında küreselleşme reformizmine ve "sosyal piyasacılığa" yönelenlere mesafeli durmalı, bu mesafeyi "kardeş parti" söylemlerine ya da "enternasyonalizm" yanılsamalarına kurban etmemelidir.

Daha tehlikeli olan, sözünü ettiğimiz küreselleşme reformizmine bir de marksizmin alet edilmesi, bu reformist konumun "marksizmin yeniden canlanması" retoriği eşliğinde gerekçelendirilmesidir. Gerçekten de,

Günümüzde yaşanan uluslararasılaşma süreçlerinin, emeğin ulusal sınırlar ötesinde bütünleşmesini sağlayacağı, bu anlamda güçlenmiş bir enternasyonalizm zemininin oluşacağı ve nesnel sürecin kendi doğal akışı sonucunda sosyalizme geçişi bu kez uluslararası planda gündeme getireceği türü Marx yakıştırmalı "sol" söylemlere liberal ideologlar tarafından da kredi açılması, kimi safdil solcularca "marksizmin yeniden itibar kazanması" biçiminde yorumlanabilmektedir.

Küreselleşme sürecinin ve neo-liberalizmin *sonuçlarına* değil de kendi *dinamiklerine* bakıp bu dinamikleri marksizmle uyuşturma girişimleri, akademik yaşamın sınırlı çevrelerini aşıp siyasete de sızan ciddi bir tehlike haline gelmiştir.

Türkiye'de sosyalist siyaset yapılabilir mi?

Buraya dek dile getirilenler, kuşkusuz sosyalist bir çizginin kendisi değil, temel verileri ya da saptamalarıdır. Sosyalist iktidarı hedefleyen sürecin kalın

çizgilerinin oluşturulması, bu veri ve saptamaların *ideoloji* ve *siyaset* eksenlerinde yeniden üretilmesini gerekmektedir.

Ancak, bunun için, ideoloji ile siyasetin her birinin kendi karşılıklarına ve aralarındaki ilişkilere kısaca yeniden değinmekte yarar vardır. Çünkü bu konu, SP'nin kendi içinde bile yeterince kavranamamıştır.

Bu kavrayış eksikliğinin temel nedeni, Türkiye solunun *ideoloji* ile *teoriyi* birbirine karıştırması, üçlünün (teori-ideoloji-siyaset) siyaset ayağına özel vurgu yapma gereği duyduğunda ise "karşıya konulacak" şeyin ideoloji değil teori olması gerektiğini görememesidir.

Teori, siyasetten kopuk olabilir. Ancak, pek çok kişinin düşündüğünün tersine, siyasetten kopuk bir ideoloji, bu kavramın tanımı gereği mümkün olamaz. Çünkü ideoloji, verili gerçekliğin, *siyasal kanallara, düşüncelere ve pratiklere yol açacak biçimde ve bu amaçla yeniden kurgulanması ve düzenlenmesidir*. Daha açık bir deyişle, siyasetin ve siyaset arayışının itici gücünden bağımsız bir ideoloji pratiği yaşanamaz. Dolayısıyla, örneğin marksist birikim, marksist yöntem, sınıfsal bakış vb. öğeler "ideoloji" kategorisine yerleştirilemez. İdeoloji kategorisine yerleştirilebilecek olan, bu öğelerin, verili bir toplumsal formasyonda siyasal pratiğe izin verecek biçimde yerelleştirilmesi, güncelleştirilmesi, inceltilmesi ve *bir yere kadar* başkalaştırılmasıdır. Sonuçta, belirli bir ideolojik olgunluğu temsil eden öznelere, "senin siyasetin yok" eleştirisi yöneltilemez. Olsa olsa, "senin örgütsel ayağın ve örgütsel pratiğin yok" denebilir ki, gerçekten yoksa o da "olur."

Bu sıkıcı ama gerekli açıklamanın ardından gündeme alınması gereken soru, birinci bölümde dile getirilen temel saptamaların siyasete tercümesinin, yani özel olarak bu saptamalardan hareketle siyaset yapmanın mümkün olup olmadığıdır.

Soru abes gibi görünse de yanıtlanması gerekmektedir. Çünkü, bizimle yollarını ayıran arkadaşlarımızdan kimilerine göre yukarıda dile getirdiğimiz saptamalardan hareketle siyaset yapmak mümkün değildir; bu saptamalar, sahiplerine en çok "dar particilik" ya da "dergicilik" şansı tanımaktadır. Buna karşılık, siyaset yapmanın yolu, emeğin taleplerini siyaset için veri saymaktan, küreselleşmenin getirdiği otoriter eğilimlere karşı direnç hattı oluşturmaktan, "gökkuşağının" sosyalist bileşenini daha fazla tahkim etmekten ve yeni bir uluslararası canlanmanın umut işareti olarak da Cenova'ya bakmaktan geçmektedir...

SP, bu siyaset anlayışını "asgari direnç çizgisi" olarak tanımlamaktadır ve asgari direnç çizgisini siyasal ilke haline getiren her hareketin kendi direncini yitireceğine inanmaktadır.

SP, baştan bu yana dile getirilen temel saptamalardan hareketle bir siyasal hat belirlemenin ve bu hattın ideolojik ortamını olgunlaştırmanın mümkün

olduğunu düşünmektedir. Bu alanda pek çok şey söylenebileceği, yapılması gereken pratik işlerin tek tek sıralanabileceği açıktır. Ancak SP, her biri doğru da olsa, bu pratik işleri kucaklayıp kapsayan belirleyici bir *projeyi* dillendirmenin, işe buradan başlamanın çok daha yerinde olacağını savunmaktadır:

Bu proje, insan kaynakları, tarımsal potansiyeli, yer altı ve yer üstü kaynakları, turizm alanındaki imkanları ve bugün geldiği noktadaki sınai üretim gücü dahil olmak üzere Türkiye'nin sahip olduğu bütün ulusal kaynakların sınıfsız ve sömürüsüz bir toplumsal düzende nasıl seferber edilebileceğine, nasıl daha ileri düzeylere taşınabileceğine ve bu seferberliğin getirilerinin nasıl paylaşılabileceğine ilişkin bir projedir. Özetle bu, Sosyalist Türkiye Projesi'dir.

Sosyalist Türkiye Projesi'nin bir başka ayağı ise, solun kendini mahkum ettiği *negatif* haklar alanının *pozitif* haklarla genişletilip zenginleştirilmesidir. Negatif haklardan kastedilen, bir yanda devlet ve toplum, diğer yanda ise kişi arasındaki ilişkilerin, devletin ve toplumun kişiyi nelere *zorlayamayacağı* temelinde tanımlanmasıdır. Pozitif haklar ise, devletin ve toplumun kişiye karşı yükümlülüklerini belirleyen bir zemin oluşturur. Örneğin, iş (çalışma hakkı), sosyal güvenlik, konut, eğitim, sağlık, vb. bu tür haklardır.

Yukarıdaki tanımlar ve kavramlar, bu halleriyle kuşkusuz burjuva hukuku alanına girmektedir. Bununla birlikte, iş, sosyal güvenlik, konut, eğitim ve sağlık, Sosyalist Türkiye'de de mutlaka gözetilecek haklardır. Aradaki fark şuradadır: Bir kazanım bile olsa "sosyal devlet modeli", pozitif hakları burjuva devleti ile yurttaş arasındaki bir akde bağlar; Sosyalist Türkiye'de ise, bu haklar, herhangi bir hukuksal akdin değil, dönüşüm geçirmiş üretim ve bölüşüm ilişkilerinin *doğal sonuçları* olacaktır. Bu hakları, her an değiştirilebilecek yasalar sağlamayacak; yasalar, yeni toplumsal düzenin getirdiği hakların hukuksal güvencesini oluşturacaktır.

Türkiye'de sosyalist siyasetin başlıca dayanak noktalarını bunlar oluşturacaktır. Bu dayanak noktalarından hareket eden sosyalist siyasetin yolu, elbette başka temellerden kalkan sol hareketlerle de kesişecek, bunlarla aynı alanlarda buluşulacaktır. Farklılık, somut taleplerin ilişkileneceği referans çerçevelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu referans çerçevesi, biri için Sosyalist Türkiye ve bu çerçevenin getireceği ilerletici zenginlikler; diğerleri için ise "Özgürlükçü Demokratik Türkiye" ve onun yol açacağı darlıklardır.

En genel anlamıyla sol alan içinde yer alan başkaları gibi, burada önerilen sosyalist siyasetin de mesajlarını dışarıya iletme, meşruiyet kazanma ve toplumsallaşma gibi görevleri ve sorunları olacaktır. Düşünülmesi gereken şudur: Önerilen sosyalist siyaset, bu görevler ve sorunlar karşısında, diğer sol çizgilere göre peşinen daha dezavantajlı ve güdük kalmaya mahkum mudur? Bu sorunun kısmen de olsa yanıtlanmasına referans oluşturacak bir veri elde bulunmaktadır:

En geniş birlik, güncel talepler, barış, demokrasi, insan hakları ve özgürlük söylemlerinde uzmanlaşıp yıllardır bunun pratiğini yapanlar bir arpa boyu yol alamamışlardır. Bu kesimler, başka projelere peşinen güdüklük ve siyasetsizlik geleceği biçmeden önce kendi durumlarını gözden geçirmelidirler.

Devam edecek olursak, burada önerilen sosyalist çizginin, toplusal meşruiyet ve kitleselleşme bağlamında peşin bir başarı güvencesine sahip olmadığı açıktır; ancak, az önce de değinildiği gibi, mümkün olan en geniş ölçekte zorlanan "demokratikleşme" çizgisinin herhangi bir sonuç vermediği de ortadadır. Siyaset, denenmişe mahkum olup burada döne döne "pratik" yapmak değil, denenmemişi denemektir. Denenmemişi denemenin "siyasetten kopmak" olduğunu ileri sürenler, yıllardır denenip hiç bir sonuç vermeyen, üstelik kendi içinde çürüyenle yeni oyunlar oynamanın neden siyaset sayıldığını açıklamak zorundadırlar.

Türkiye solu, kitleselleşme ya da aynı anlama gelmek üzere sosyalizme toplumsal meşruiyet kazandırma görevini önemsemeli, ama bunu el ayak bağlayıcı bir fetiş haline getirmemelidir. Türkiye'de hiçbir sol kesim, kitlelere ulaşmanın, onları harekete geçirmenin, örgütlemenin vb. sihirli formülüne sahip değildir. Burada ancak deneyerek ve zorlayarak açılabilecek yollar vardır. Bu yollar, belirli bir paradigmadan (özgürlükçülük ve demokratikleşme) kalkılarak zorlanmıştır ve olmamıştır. Şimdi, aynı yolları başka bir paradigmadan (Sosyalist Türkiye) kalkarak zorlamak gerekmektedir. Bu zorlamaya omuz vereceklerin önceden dikkate almaları gereken bir nokta vardır:

Tarihsel olarak Türkiye'de düzen içi-burjuva siyasal mesajlar militan kadro-yerel önder dolayımı olmaksızın da geniş kitlelere yayılabilmiş, militan kadrolar ve yerel önderler bu yaygınlığın ardından devreye girmişlerdir; sosyalist mesajlar ise, her örnekte, militan kadrolar ve yerel önderler aracılığıyla görece daha geniş kesimlere ulaşabilmiştir. Burjuva siyaseti ile sosyalist siyaset arasındaki bu temel farklılık, geçerliliğini bundan sonra da koruyacaktır.

Yukarıdaki temel saptama bir açıdan yük hafifletici ve rahatlatıcıdır: Türkiye'de sosyalist mesajların alıcı bulması, sosyalist siyasetin kitleselleşmesi ya da toplumsallaşması için, hangi sihirli sözcüklerin, taleplerin ve sloganların ortaya atılması gerektiğini düşünmenin anlamı yoktur. Bu rahatlık, yeni sosyalist çizginin oluşturucuları için de geçerlidir. Gerçekten de, bu çizgi için yapılması gereken, bir anda geniş kitlelere ulaşıp kabul görecek mesaj ve söylemleri kukumav kuşları gibi düşünüp bulmak değil, Sosyalist Türkiye Projesi'nin kurucularını, militan kadrolarını ve yerel önderlerini bir araya getirmek, yenilerini yaratmak, yetiştirmek ve harekete geçirmektir.

Bu söylenen;

- sosyalist aydınlara yeni bir şevk, umut ve üretkenlik kazandıracak kanalların açılmasını;
- kendi alanlarında uzmanlaşan profesyonellerin, dar mesleki çalışmaların ötesinde Sosyalist Türkiye Projesi'nin özel alanlarına yönelmelerini sağlayacak çerçevelerin oluşturulmasını;
- akademisyen kesimin üreteceği proje ve çözümlerin "Sosyalist Türkiye" hedefiyle daha yakından ilişkilendirilmesini;
- sendikalarda, meslek odalarında ve demokratik kitle örgütlerinde Sosyalist Türkiye Projesi'nin hem üreticisi hem de yayıcısı olacak nüvelerin harekete geçirilmesini;
- işyerlerinde, sendikal ufkun ötesine geçebilen öncü işçilere ulaşılmasını;
- mahallelerde, rant, çıkar ve hemşehrilik ilişkilerini aşan yerel önderlerin bulunmasını ve yetiştirilmesini;
- toplumsal proletaryanın klasik sanayi proletaryası dışında kalan kesimlerinin özel ekonomik, sosyal, ideolojik ve kültürel yönelimlerini yeniden şekillendirecek çalışmaları;
- Kürt demokratları ve emekçileri için sosyalizmin, demokratik hakları ve güncel talepleri içerip aşan bir çekim odağı haline getirilmesini;
- Anadolu'nun önemli kent ve kasabalarında, ortalıkta "pire gibi" dolaşıp gerektiğinde "kaya gibi" durabilen sosyalistlerin yeniden örgütlenip başkalarıyla takviyesini; ve
- üniversite gençliğinin "özerk ve demokratik üniversite" taleplerinin ötesinde yeniden sosyalist mücadelenin diri ve çalışkan unsurları haline getirilmesini gerektirmektedir.

Bunlarla uğraşmak, bunlar için çaba harcamak, siyasettir. Üstelik, sosyalist siyaset...

Bu bağlamda,

- ***eşitlikçiliği özgürlükçülüğe,***
- ***düzen eleştirisini devlet eleştirisine,***
- ***sosyal alandaki talepleri biçimsel demokrasi alanındaki taleplere,***
- ***sınıf hareketini "yeni toplumsal hareketlere"***
- ***yurtseverliği kozmopolitizme,***

- *tarım kesimine ve köylülüğe yaklaşımı liberal snobizmin ultra köylü düşmanlığına,*
- *modernleşme sürecinin kazanımlarını post modern- sivil toplumcu eleştirilere,*
- *yıkıcı potansiyel içerse bile, birikmiş sınıfsal öfkeleri liberal demokrasinin uzlaşmacılığına kurban etmeyecek bir oturmuşluk ve sağlamlık, sosyalist siyasetin içinde yol alacağı ideolojik ortamının başlıca ayırt edici özellikleri olacaktır.*

Sosyalist siyasetin ve onun ideolojik ortamının kurucusu ve taşıyıcısı ise Kitlesel Sosyalist Parti olacaktır.

Kitlesel sosyalist parti (KSP)

SP, daha önce yayınlanan "*Partili 3*" bülteninde, KSP önerisine ilişkin belli başlı gerekçelerini ortaya koymuştu. Aradan geçen zaman içinde SP'ye yöneltilen sorular ve açılan tartışmalar, bu öneriye kimi açıklıklar getirilmesini gerektirmektedir.

Bu açıklıklardan ilki, *kitlesellikle* ilgilidir. SP, başka ülkelerin deneyimleri bir yana, Türkiye'de sosyalist bir partinin geniş kitle katılımıyla kurulabileceğini düşünmemektedir. Buradaki kitlesellik vurgusu, bir hedefi ve partinin görece dar bir kadro partisi olarak düşünülmediğini ifade eder. Her şey bir yana, açık bir partinin, kitleselleşme hedefi olmayan kadro partisi olarak kurgulanmasında ciddi bir mantıksızlık vardır.

İkinci açıklık, *süreçle* ilgilidir. Az önce sözü edilen, aydınları, öncü işçileri, sosyalist kadroları ve yerel önderleri vb. kapsayan çalışmalar, KSP'nin fiilen kuruluşunu *önceleyen* bir sürecin etkinlikleri olarak düşünülmektedir. Başka bir deyişle bu etkinlikler KSP ile başlamayacak, onu önceleyecek ve ardından partinin kuruluşu ile sürecektir. Şu an gündemde olan ise, bu ön sürecin geçici araçlarının, yapılarının ve ortamlarının oluşturulmasıdır.

Üçüncü konu, partinin *sosyalist* kimliğidir. SP, bu belgede yer alan saptamalarını, başka sosyalist çevrelerle tartışmaya, ortak hareket için gerekli görülen esnemeleri sergilemeye hazırdır. Ancak SP gerçekten bir *sosyalist partiyi,* Sosyalist Türkiye Projesi'ni yaşama geçirecek bir açık örgütlenmeyi önermektedir; yoksa, solun değişik renklerini kucaklayacak bir yapıyı değil. *Özetle, bu parti, sosyalist olmanın ötesinde, aynı zamanda sosyalistlerin partisi olmalıdır.*

Dördüncü ve son konuyu ise *çoğulculuk* oluşturmaktadır. SP, çoğulculuğa her dönem ve süreç için geçerli mutlak bir değer atfetmemektedir. Ancak,

Türkiye sosyalist hareketinin bugünkü durumu, KSP'nin en azından yola çıkarken çoğulcu bir parti olarak kurgulanmasını dayatmaktadır. Çünkü KSP, bugünkü sosyalist nüfusun değişik kesimleri ile yola çıkmak zorundadır ve bu kesimlerden her biri, sosyalizm ortak paydası altında olmak üzere, yeni yapıya kendi birikmiş deneyimlerini, bunların uzantısı olan yargıları, farklı anlayışları, tarihsel değerlendirmeleri vb. taşıyacaktır. Yeni girişimin, bu farklılıkları hemen ilk ağızda giderme ve açıları kapatma şansı olmayacaktır.

Çoğulculukla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir başka nokta da şudur: Türkiye sosyalist hareketinde, amorfluğu getiren çoğulculuk da, ister istemez darlığı getiren "zorlanmış homojenlik" de denenmiştir. Bunlardan ikincisi, belirli bir dönemin koşullarında, klasiklerin yorumu, dünya sosyalist hareketinin tarihi, devrim anlayışı ve sosyalist kuruluş deneyimlerinin değerlendirilmesi gibi öncülleri temel almış, bu öncüllerde azami ölçülerde buluşmayı öngörmüştür. Oysa günümüz koşulları, bu tür öncüllerin ötesinde daha yeni ve güncel olgular karşısında tutum oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik, temelde anlaşanların yeni olgulara ilişkin görüş, değerlendirme ve tutum farklılıklarını ortak bir zeminde tartışmalarını, yani bir tür çoğulculuğu dayatmaktadır.

SP, ne kadar sürerse sürsün, bu "çoğulcu" dönemin, gruplar bazında demokratik merkeziyetçi bir yapıyla yaşanması gerektiğini düşünmektedir. Yaşanan ÖDP deneyine atıfta bulunacak olursak KSP'deki çoğulculuk, parti içi grupların varlığına imkan tanısa bile,

- parti içi ilişkileri ve işleyişi grup değil üye hukuku üzerinden düzenleyecek,
- grupların "nispi temsili" gibi uygulamalara yönelmeyecek, çoğulculuğun yönetim organlarını kilitlemesini engelleyecek mekanizmalar geliştirecek;
- grup görüşlerinin ortalamalarına bakan "mutabakatçı" yaklaşım yerine, tartışma süreçleri sonucunda alınan kararların bağlayıcılığını savunacak, ve
- beğenilmeyen kararın uygulanmasına katılmama ya da alternatif eylem düzenleme gibi absürd yönelimlere izin vermeyecektir.

Sosyalist Politika ve ÖDP: Bir yol ayrımı daha...

Açık konuşmak gerekirse SP, ÖDP ile ilgili değerlendirme ve eleştiri yapmaktan, önerilerde bulunmaktan artık bıkmıştır. Bu bıkkınlığa karşın, SP'nin ÖDP'de yer alış gerekçelerini bir kez daha anımsamakta yarar vardır. SP, ÖDP'de yer alırken,

- tıkanmış olan siyaset kanallarını daha büyük bir ölçekle zorlamanın doğru ve yerinde olacağını,

- partili gelenekle hareket geleneğinin ilk kez aynı parti çatısı altında bulunmasının pozitif bir sinerji yaratabileceğini,

- geniş ölçeğin açtığı pratik çalışma kanallarının sosyalistlere yeni ve değerli deneyimler kazandırabileceğini, ve

- farklı tarihsel deneyimlere ve siyasal becerilere sahip kesimlerin aynı parti çatısı altında birbirlerine pek çok şey öğretebileceğini düşünmüştür.

SP, bu gerekçelerin dışında, ÖDP'nin kuruluş döneminde hayli revaçta olan pek çok söylem, sav ve saptamaya hiç katılmamış, katılmadığını da açık açık söylemiştir. Aradan geçen altı yıla yakın süre içinde, az önce sıralanan beklentilerden hiçbiri gerçekleşmemiş, dahası bunların yeniden zorlanması imkanları da büsbütün ortadan kalkmıştır.

SP'nin ÖDP'ye ilişkin iyimser beklentileri karşılığını bulmamıştır; ama ÖDP daha ilk kurulduğunda işaret ettiği olumsuz olasılıklar bir bir gerçekleşmiştir:

"... sağ dalga karşısında ÖDP içinde ciddi muhalefet ve direniş odakları, giderek blokları yaratılamaması durumunda Türkiye sol hareketi yeni bir tasfiye sürecine tanık olacaktır (...) ÖDP'nin ajanı olacağı (daha doğrusu olmaya zorlanacağı) bir tasfiye süreci de gene belirli bir kesime sınırlı kalacaktır. Ama yine de böyle bir tasfiyenin kapsamı ve maliyeti yüksek olacaktır. İnsanların iktidar perspektifi olmayan bir muhalifliğe, sınıf temeline oturmayan bir toplumculuğa, sömürü ekseninden koparılmış bir özgürlükçülüğe, işçi sınıfını es geçen bir kitleciliğe, sosyalizm perspektifi olmayan bir anti-kapitalizme, kadroların öneminden bihaber bir tabancılığa yöneltilmeleri, adıyla sanıyla tasfiyecilik olacaktır." (*Sosyalist Politika*, Mart 1996, sayı 8, s.20)

5.5 yıl önce dile getirilen bu olasılık bugün gerçekleşmiştir. O kadar ki, ÖDP'deki ana yönelime soldan muhalefet etmeye çalışan, bu amaçla oluşturulan platformlar bile az önceki alıntıda sıralanan (bize göre) olumsuzluklara önemli ölçüde angaje durumdadır. Örneğin bu platformlardan (ya da girişimlerden) birinde, insanlar "iktidar perspektifi" kavramından söz ederken bile "lütfen yanlış anlamayın, biliyoruz ki çoğunuz iktidar kavramına bir egemenlik biçimi olması nedeniyle karşısınız" türü açıklamalar yapmayı zorunlu görmektedirler. Gene bu tür ortamlarda, parti nosyonunu daha ilk planda deforme eden *"birey* hukuku" türü kavramlar alıcı bulabilmektedir. Dilin bu kadar titrekleştiği ve liberalleştiği ortamlardan gerçek sol muhalefet çıkarılması mümkün değildir.

Özetle, ÖDP'de "sağ dalga karşısında ciddi muhalefet ve direniş odakları yaratma" imkanları da yitirilmiştir. Çünkü ÖDP'nin kuruluş mantığı, esprisi, pek çok öncülü vb. bir hayalet gibi sol muhalefet çabaları üzerinde de dolaşmakta, samimi sol çıkışlar bile salt daha kalabalık olabilme adına kendini törpüleme gereği duymaktadır.

ÖDP, bugün geldiği noktada ya siyasal-hukuksal ömrünü de tamamlayıp bitecek ya da kendini belirli bir çizgide konsolide edecektir. İkinci durumda, ÖDP'nin konsolidasyon çizgisi açıkça ortaya çıkmıştır: Özgürlükçü ve demokratik bir Türkiye yaratılmasını amaçlayan "gökkuşağı" projesinin sol kanadında yer almak ve partiyi bu çizgi doğrultusunda yeniden silkeleyip gerçek bir parti haline getirmek...

Varlığını sürdüren bir ÖDP'nin yaşaması kaçınılmaz görünen böyle bir konsolidasyon, SP'yi ÖDP, ÖDP'yi de SP ile tam tamına karşıt konumlara yerleştirecektir. Belirli bir yapı içinde "sol muhalif" konum, bu konumdaki öznenin, içinde yer aldığı yapıya en azından sesini duyuracak mesafede bulunmasını gerektirir. SP, ÖDP'nin bugünkü yönelimlerine artık ses duyuramayacak ölçüde uzak düşmüştür. Bu söylenenin, ÖDP içindeki şu ya da bu kesimin eskisine göre sağa kaymasıyla, partinin kuruluş ilkelerini çiğnemesiyle vb. ilgisi yoktur. ÖDP, bir dönem iç belirsizlikler ve ideolojik-siyasal kaos ortamında salt pratik çıkışlarla *hareket* yaratmayı denemiş, başaramamıştır. Şimdi, daha net ve ikirciksiz sol-liberal zeminde " parti gibi parti" olmayı denemektedir. Bu, ÖDP'de çoğunluğu oluşturan kesimin gerçek ideolojik-siyasal yönelimleri veri alındığında, kendi içinde tutarlı ve haklı bir tercihtir.

ÖDP içindeki "muhalif" kesimlere gelince. Bu kesimlerle (yeni adlanmalardan bağımsız olarak SEP, Maçka İnisiyatifi ve kimi bağımsızlar) SP arasındaki temel farklılık, söz konusu kesimlerin ÖDP'de başat olan çizgiye "muhalefet" edebilecek mesafede durmaları, SP'nin ise bunun da uzağına düşmesidir. Açıkçası, SP, salt ÖSP'ye değil, bu kesimlere de belirli bir uzaklıkta durmaktadır. Bu uzaklığın, biri nesnel-ideolojik, diğer ikisi ise konjonktürel üç nedeni vardır.

SP, her üç kesim içinde, sosyalizme olan inancından ve kararlılığından, bu arada marksist formasyonundan kuşku duyulamayacak kişilerin bulunduğunun bilincindedir. Bu saptamanın hemen ardından bir "ama" gelecek ve bu "ama" birinci nedene, yani nesnel-ideolojik olana işaret edecektir: SP'nin genel konumuyla (örneğin bu belgede dile getirilen görüşlerle) marksist formasyonundan ve sosyalist kimliğinden kuşku duymadığımız kişilerin düşünceleri arasında *bile* ciddi açılar vardır. ÖDP, bu açıların geri planlara atılmasını haklı gösterecek ya da aynı açıların test edilmesine olanak tanıyacak ortak bir zemin olmaktan çıkmıştır.

Konjonktürel olan ikinci neden, diyalektiğin belirli bir kuralının işlemesiyle ilgilidir: İçinde yer alınan yapı (ÖDP) ve muhatap sayılan dış özne (ÖSP) ile ilişkilenme biçimi, ilişkilenenlerin (SEP, Maçka İnisiyatifi ve kimi bağımsızlar) özgün kimliklerini de üst-belirlemektedir. 6 yıla yaklaşan ÖDP deneyiminde SP'nin kendisi de bu üst-belirlenmeyi belirli ölçülerde yaşamış, bundan

bütünüyle kaçınamamıştır. Aradaki fark şudur: Diğer üç kesim ÖDP'ye, böyle bir üst-belirlenmeyi büsbütün sineye çektirecek ölçüde önemli ve alternatifsiz bir misyon biçmektedir; SP ise biçmemektedir.

Gene konjonktürel olan üçüncü neden ise ikincisinin uzantısıdır. Pek çok kesim ve kişi için ÖDP, güç dengelerinin, kongre hesaplarının, ittifak varyasyonlarının, gündelik taktik adımların, bitmek tükenmek bilmeyen kulislerin, "kucağa oturtma", "kazığa bağlama" ya da "diz çöktürme" denemelerinin vb. birbirini izlediği bir mikrokozmostur ve bu mikrokozmos içindeki gündelik devinim ÖDP'de siyaset yapanların ***varoluş modu*** haline gelmiştir. Cisimlerin katı, sıvı ve gaz halleri olduğu gibi, ÖDP'deki pek çok kişinin de yukarıda örneklenen "halleri" vardır.

Sosyalist Politika bu hallerle ilgilenmemektedir.

Bu haller "siyaset" ise, SP kendini gerçekten siyasetin dışına taşımaktadır.

SP, taşındığı yerde başka bir siyasetin yollarını, kanallarını ve araçlarını zorlayacaktır.

Sosyalist Politika, ÖDP'de gruplar, platformlar ve girişimler düzleminde değil, kişi olarak pek çok gerçek ve kararlı sosyalist olduğunu bilmektedir. Ne var ki, bu sosyalistlerin üzerinde dolaşan "birlik" hayaletini ve ÖDP'nin rehabilite olabileceğine ilişkin beklentileri ÖDP içinden bertaraf etmek, SP tarafından sonuç alınabilir bir misyon olarak görülmemektedir. Bu yoldaşlarımız, yaşayacaklar, görecekler ve bir noktada kararlarını vereceklerdir.

Bu kararı vereceklerle birlikte yürümek, Sosyalist Politika'nın en içten dileğidir.

Sosyalist Politika, bir projenin içinde, başka bir projeye insan taşımak için durmanın doğru olmadığını düşünmektedir. Gelinen bu noktada,

SP'nin "Parti içi Demokrasi Hareketi" ile hiçbir ilişkisi yoktur.

SP'nin "Maçka İnisiyatifi" ile ilişkisi kalmamıştır.

SP'liler, parti içindeki yönetici konumlarından bu açıklamayla birlikte ayrılacaklardır.

SP, ÖDP içinde kaldığı süre içinde siyasal etiğin bütün kurallarını yerine getirdiği gibi, tıp etiğine ilişkin bir kuralı da gözetecektir:

Hasta üstünde deney yapılmaz.

Sosyalist Politika

Eylül 2001

ÖDP SONRASI SOLA BAKARKEN...
emep, fabrika, sip ile tartışmaya giriş

İlhan Kamil TURAN

ÖDP'ye ne oldu da...

ÖDP şu an için yerli yerinde duruyor, fakat bu yazı bir şekilde "ÖDP sonrası"nı başlık ediniyor. ÖDP'nin mevcut varlığı ile sonrasına bakışa ilişkin bizler açısından bir çelişki olmasa da, Sosyalist Politika'nın *henüz* ÖDP'de bulunuyor olması, arada bir çelişki varmış gibi çok da haksız olmayan bir izlenim yaratacaktır. Bu durumu gidermek için söylenebilecek olan tek şey, Sosyalist Politika'nın ÖDP'deki varlığının, ona katılışının gerekçelerinden farklılaşarak, artık tamamlanması gereken bir "zorunlu mesai" durumuna dönüşmüş olmasıdır. Bunlar, bu yazının başlığıyla sınırlı olarak söyleyebileceğim sınırlı sözlerdir. Daha ötesini Sosyalist Politika olarak hep birlikte söyleyeceğiz.

Sol ve ÖDP ile ilgili yazılarımda alışılagelenin tersine, burada özel olarak ÖDP ile ilgili fazla bir şey söylemeyeceğim.* Yalnızca, ÖDP bülteninde

---

*Söylenmesi gerekenleri, kendi açımdan Partili isimli bültenimizin Ocak ve Şubat 2001 tarihli 1 ve 2. sayılarında, Sosyalist Politika'nın Mart 2001tarihli 28. sayısında, ÖDP Bülteni Dayanışma'nın Haziran 2001 tarihli 15. sayısında ve SEP'in şu an tarihini saptayamadığım bir sayısında yayınlanan bir yazıyla tamamlamıştım.

Kuşkusuz daha önemlisi, Sosyalist Politika'nın tutumudur. Özel olarak Sosyalist Politika'nın ÖDP'ye ilişkin nihai değerlendirme ve yargıları, Şubat 2001 tarihli Partili'nin 2. sayısı ile aynı bültenin gecikmeli olarak Mayıs 2001'de çıkan 3. sayısında dile getirilmişti. Sözü edilen bu yazı, Sosyalist Politika'nın Haziran 2001 tarihli 29. sayısında ayrıca yayınlandı. Sosyalist Politika imzalı bu yazıda, açıkçası ÖDP sonrasına, hem ÖDP içine hem de ÖDP dışına mesaj vererek işaret ediliyordu. Doğrusu, ÖDP içinde, ÖDP'nin sonrasına ilişkin ciddi alt üst oluşlar yaşanmaksızın kimsenin köktenci bir tarzda oturup düşünmesi ve yeni yönelimler belirlemesi söz konusu olamayacağı ve bazı istisnalar hariç neredeyse hiç olmadığı için, bu bültenin asıl alıcıları ÖDP dışından oldu. ÖDP içinden ise, önce Internet'in sanal ortamının teşvik ettiği kolaycılıkla kimi lagaluga laflar çıktı, tabii gereken yanıtlar verildi. Sonra *Bir Adım* dergisindeki bir yazıda, hala, Ekmek ve Gül ile Sosyalist Politika'nın, "parti içindeki sorunu tartışmadan karlı çıkma mantığı ve faydacılığı içindeki bir anlayışla" ele aldıkları dile getirildi ama daha önemlisi, "Makulü normalde aramak..." başlığını taşıyan bu yazının sonunda şu makul sözler edilerek meramımız paylaşılmış oldu: "Bu yüzden, şimdi ÖDP deneyiminin bugüne kadar geliştirebildiği kazanımları koruyarak, her çevrenin kendi anlayışı doğrultusunda mücadelesini sürdüreceği bir yolun bulunması hala yegane sağlıklı çözüm yolu olarak görünmektedir." (Nisan Özdemir; *Eşitlikçi ve Ögürlükçü Bir Sosyalizm Yolunda Bir Adım*; Haziran 2001, Sayı:7, s. 43 ve 44.) Bunların ötesinde Sosyalist Politika açısından ÖDP'nin bittiği, parti içi görüşmelerde ÖDP yetkililerine 3-4 ay önce bildirildi ve kimilerince "uzlaşma", kimilerince de "tasfiye kurulu" olarak algılanan bir komisyona Sosyalist Politika'nın katılmayacağı açıklıkla

yayınlanan bir yazımı, ÖDP dışındaki solu da kapsadığı için yazının eki olarak ayrıca sunuyorum. Bu yazıda ise, ÖDP'den ziyade EMEP'ten Aydın Çubukçu, Komünist Parti Girişimi içinde yer alan Fabrika dergisinden Doğan Varol ve Sevda Ergin ile SİP'ten Kemal Okuyan'ın yazılarından hareketle ÖDP sonrası solun yaklaşımlarını şimdilik genel hatlar içinde irdeleyeceğim. Zamanımız var, daha sonra daha ayrıntılı (ve umarım daha somut) tartışmalarımız olacaktır.

İdeolojik solculuk mu, ideolojisiz solculuk mu?

Burada EMEP'ten Aydın Çubukçu'nun, adında *Aylık Sosyalist Teori ve Politika Dergisi* ibaresi de bulunan *Özgürlük Dünyası*'nın son sayısında yer alan yazısındaki bir temaya değineceğim. Yazının başlığı, " 'solculuk'ta bir dönüm noktası: ödp". Yazı her ne kadar bizim buradaki ÖDP sonrası sol bahsiyle birebir örtüşmüyorsa da, ÖDP içindeki sorunlu ve yanlış bir tutumun ÖDP dışında ve sonrasındaki varlığına işaret etmesi açısından önem taşıyor. Konuya kendi açımızdan, öncesi de var ancak, yıllardır BSP ve ÖDP'de karşılaştığımız bir teori-ideoloji fobisini kısaca özetleyerek giriş yapacağım. BSP ve ÖDP'de, ne zaman teori, ne zaman ideoloji dedi isek, bunları geçelim, Aydın Çubukçu gibi ne zaman sınıf ekseni/sınıfsal eksen vb. sözler etti isek, koro halinde "aman bırakın onları, sabah akşam onlarla yatılıp kalkılmaz, eylemin muhtevasına bakın, hayatın içine bakın" dediler. Baktık, eylemlerin muhtevasında ya da hayatın içinde ne sosyalistçe bir duruş ne de eylem, yaklaşım veya böylesi bir arayış vardı. Aslında kasıtları farklıydı, eylemin, tarihsel teorik ve ideolojik bağlamdan yalıtık tarzdaki ve salt şimdici anlamdaki bir muhtevasından demlenmek istiyorlardı. Lakin bu anlamda da işler iyi gitmeyince artık bu lafları da edemez oldular, artık "sokak" işi de bitmişti. Tabii ayrı bir konu ama, bu esasen pragmatizmlerindendi, Türkiye'nin sert gerçekleri karşısında o lafların belki de şu an için anlamsızlaşmasındandı, vs. Her neyse, onlara göre bizler, Aydın Çubukçu'nun tabiriyle "ideolojik solculuk" yapıyorduk.. Öyle ki, onlara göre "ideolojik solculuk" yapmamak için, başlarda "Yaşasın Sosyalizm" vb. pankartları taşımamak veya "Yaşasın Devrim ve Sosyalizm" sloganları atmamak da gerekiyordu.*

---

belirtildi. Kısacası Sosyalist Politika, ÖDP'de herkesin beklediği gibi, içinden fesih ya da ÖDP'nin kimin elinde kalması gerektiğinin hırlaşılacağı "olağanüstü konferans" pratiği ve prosedürünü beklemek durumunda kalmıştır. Bu aktarmalardan ötesi, yine kolektif olarak söyleneceklere kalıyor.

* İyi anımsıyorum, BSP zamanında bir 1 Mayıs sonrasında, Ankara İl Yönetim Kurulu toplantısında, miting için kararlaştırdıklarımız arasında bulunan "Yaşasın Sosyalizm" pankartının neden taşınmadığını sorduğumuzda, Kurtuluş'çu bir arkadaş "sabah akşam sosyalizmle yatılıp kalkılmaz" demişti. Yine ÖDP'nin ilk günlerinde, Kurtuluş'çu gençleri bir yürüyüşte esprili bir şekilde kışkırttığımı anımsıyorum: "Yahu şu 'Yaşasın Sosyalizm ve Devrim' sloganını atamayacak mıyız?" Sağolsunlar, gençler daha iyidirler ama, yeni partinin yeni egemenleri o zaman tıpkı o Kurtuluş'çu gibi baktıklarından, gençler hemen bu sloganı atmışlarsa da kortejin bütününe yayılamamıştı. Daha sonraları özellikle Devrimci Yol ve Kurtuluş belirlenimli gençler ve bazı diğer partililer benzer sloganları sıkça haykırdılar ama, bir zihniyet devriminden söz etmek hala olanaklı değildi.

Türkiye solunda, "en devrimci", "en aktivist" kökenden gelenlerde de bulunan bir sendromdur, teori, ideoloji ve aydın düşmanlığı. Türkiye solunda, özellikle 1970'lerle birlikte oluşan bu üçlüye mesafeli duruş ve giderek düşmanlığın, sola özgü olmayan, bu topraklarda yerleşik ve sosyalizm düşmanlığıyla da bezeli kökenlerini bulmak olanaklıdır. Atatürk'ten Recep Peker'e, 1960'ların Bülent Ecevit'ine kadar bir çok siyasetçi, ideolojiyi bilinçli bir şekilde "dogma"olarak yansıtmış, böylece toplumun verili algı düzeyine hitap ile yetinilmiş, "donmamak gerekir" diye hep "hayatın içini" adres göstererek sınıf mücadelesinin merkezi bir dolayımı olan ideoloji alanı yadsınmaya çalışılmıştır. Kuşku yok ki bu çabanın kendisi de bizzat ideolojik bir çabadır, ama modern ideolojiler karşısında çok da kimlikli ve uzun erimli olamayan ara ve üçüncü formülasyonlarla yetinmek durumundaki korunmacı bir "alt ideolojik" çabadır. En önemlisi ise, liberal burjuva ideolojisi ile bugünkü egemen ideoloji eklemlenmesindeki gerici ideolojik belirlenimlerce tırtıklanmaya müsait bir ideolojik amorfluğa yol açılmaktadır. Bu esasen sosyalist solu ilgilendiren ve hep kemiren bir tehlikedir. **

Aydın Çubukçu'nun "ideolojik solculuk" eleştirisine gelirsek... Çubukçu, kendisinden alıntıları yapacağımız derginin bir önceki sayısındaki "Solculuk Üzerine" başlıklı yazısından özetlemeler yaparak konuyu ÖDP ile bağlantılandırıyor. Çubukçu diyor ki, "Türkiye'ye özgü 'solculuk'tan kurtulmak" gerekir. "Bu 'solculuğun' temel karakteristiği, kendisini 'ideolojik bir akım' olarak kabul etmiş ve sınıfla ilişkileri bakımından da böylece donmuş olmasıydı. İdeolojik bir akım olarak donmak, esas olarak, hareketin düşünsel, kültürel niteliklerini, iktidarı hedefleyen siyasal boyutundan ve bu siyasal hedefi gerçekleştirecek toplumsal-sınıfsal güç kaynaklarından soyutlamak anlamına geliyordu."[1] Aydın Çubukçu'nun dile getirdiği, "Türkiye'ye özgü solculuk" eleştirisi, Türkiye'ye özgü olmamanın ötesinde gerçek bir vakıadır. Gerçekten de, kendi ideolojik konumlanışını bütün nesnel ve öznel sınıfsal parametrelerden bağımsızlaştıran ideolojik ya da salt örgütsel bir konumlanış ile yetinme, daha doğrusu kadro hareketi olmayı yeterli sayan ve kendi dışındaki sınıfsal-toplumsal gelişmelerden fazla etkilenmek istemeyen eğilimler Türkiye solunda irili ufaklı olarak hep olmuştur. Ancak bu, doğruları ve yanlışlarıyla Türkiye solundaki marjinal bir konum olmaktan öte etkili olamamış; ama esasen teorisiz, ideolojisiz solculuk hep baskın ve egemen olagelmiştir. "Sen bırak programı da..", "bırak o yaldızlı lafları da..", "Lenin'in söylediği gibi (aslında o söz Shakespeare'e aittir) teori gridir dostum..." vb., kısacası "pratiğe" ve "hayata" bakış çok daha baskın

** Bu nedenle reklam sektörü solcu eskileriyle birlikte öğrendi; önce "hemen şimdi", son zamanlarda ise "hayatın içi" tedavüle sokuldu.

[1] Aydın Çubukçu; "solculuk"ta bir dönüm noktası: ödp, *Özgürlük Dünyası, Aylık Sosyalist Teori ve Politika Dergisi*, Ağustos 2001, Sayı:113, s.32. Konu dışı bir husus. Çubukçu bu yazısında bir yerde, beni ÖDP içindeki Ekmek ve Gül Platformu'nun sözcüsü yapmış. Bilindiği gibi Ekmek ve Gül ile böylesi bir bağım hiç olmadı. Ayrıca herhangi bir şekilde sözcülük diye bir sıfat ya da görevim de bulunmuyor. Sanırım bu Çubukçu'nun ÖDP'nin içini iyi bilmemesinden kaynaklanan bir enformasyon yanlışlığıdır.

bir edim olmuştur. Kuşkusuz burada Çubukçu'nun dile getirdiği gibi, "hareketin düşünsel, kültürel nitelikleri", "iktidarı hedefleyen siyasal boyutu" ve "bu siyasal hedefi gerçekleştirecek toplumsal güç kaynaklarından" soyutlanmak söz konusudur. Ancak, bu sanıldığı gibi "ideolojik bir akım" olma ve bununla kalma ile bağlantılı bir yanlışa değil; tam aksi yönde "ideolojik-siyasal bir akım olma"dan hızla kaçmaya tekabül etmektedir. Farkında olunsun olunmasın, aslında kendiliğindenci, ekonomist ve dar siyaset kanallarındaki çözülüşe doğru bir yönelimdir söz konusu olan. Türkiye solunda bunlar, "ideolojik akım" olma vasfından beş yüz kat daha fazla baskındır.

Kuşkusuz bu tür yönelimlerin de bazen çok açık bazen çok örtük teorik öncülleri, ideolojik bürünümleri ve siyasal ifadelendirilmeleri söz konusu olmuştur. Ancak daha baskın bir eğilim, pratik, hareket ve eylemi, ideoloji ve nesnel- sınıfsal etkenlerden bağımsızlaştırarak fetişleştirme; aynı şekilde örgüt/parti fetişizmi; yine aynı şekilde ideoloji, sınıf, sınıf ekseni ve en sonu sınıfsallıktan kaçış olmuştur. Bu kaçış içinde teori ve ideoloji, devrimci sosyalist bir bütünsellik içinde değil, başka ideolojik formasyonlarla eklemlenme ve aforizma ilişkisi düzeyinde bulunmaktadır.

Açıktır ki, teori olsun, ideoloji olsun belirli bir sistematiği, belirli bir bütünselleştirmeyi gereksinir. Peki de hangi ideolojiden kaçış, hangi sınıftan kaçış, hangi hareket ya da örgüt/parti fetişizmi eli yüzü düzgün, elle tutulur bir paradigma oluşturabilmiştir ki?

Aydın Çubukçu'nun benzer içerikli bir başka eleştirisi de şöyle: "Yine aynı yazımızda 'sol' kavramının salt ideolojik bir içerikle tanımlanmasının, değişik grup ya da partilerin kendilerine özgü siyasal çizgilerinin arka plana düşmesine ve böylece de bu kavram ekseninde birliklerin gerekli ve zorunlu olduğu yanılsamasına yol açtığını da ileri sürmüştük."[2] Çubukçu, yazısının sonlarına doğru, ÖDP'nin CHP kökenli çevrelerle temasını da benzer bir bağlam içine oturtarak değerlendiriyor: "Şimdi ÖDP'nin önünde bir seçenek gibi duran 'Yeni Sol Parti'de yer alma', yine 'ideolojik solculuk' alışkanlığının kolaylaştırdığı, hatta kışkırttığı bir eğilimdir. 'Solun birliği' fetişizmini bir parti içinde gerçekleştirmeye çalışanlar, şimdi aynı denemeyi ülke 'solu'nun bütünü açısından da aynı rahatlıkla deneyebilirlerdi."[3]

Açıkçası bu kadar yanlışın biraradalığını değerli marksist Aydın Çubukçu'dan beklemezdim. Biraz önce söylediklerimi, söylenmesi gereken yeni şeylerle toparlayarak şunları söylemek istiyorum:

Bir: Sol kavramı ve solun bütün etkinliklerinin, Çubukçu'nun eleştirilerinin tersine ideolojik olarak ifadelendirilmesi, belirli bir sistematiğe kavuşturulması

---

[2] A.Çubukçu; *agd.*, s..32
[3] A.Çubukçu; *agd.*, s.38

gereklidir. Kuşkusuz salt "ideolojik akım" olma ya da "ideolojik solculuk" ucuna kayılmamalıdır. Ve unutulmamalı ki sosyalist ideoloji, teoriden göreli farklılığı içinde esasen siyasete ve siyasetin bütünselliğine ilişkindir.

İki: Türkiye'deki geçmiş, bugünkü ve yakın tehlike "ideolojik solculuk" sendromu değil, bu olsa olsa fazla toy mahfillerde geçerli olabilir, ideolojisiz solculuk tehlikesidir.

Üç: ÖDP'nin en büyük yanlışlarından biri, "ideolojik solculuk" mefhumunu yaratıp, devrimci sosyalist ideolojiden kaçışı olmuştur. Çubukçu gibi sınıf ekseni, iktidar, sınıfsal-toplumsal güç kaynaklarından bahsettiğimizde karşımızdaki post marksist, post modernist koronun tekerlemeleri, Çubukçu'nun "ideolojik solculuk" ve "sol" kavramına ilişkin söyledikleri ile büyük oranda örtüşmüştür.

Dört: Sol kavramı, ideolojik-siyasal bir eksene tabi kılınmadığı için aşırı amorflaştırılmış, sonuçta liberal Kürt hareketinden liberal sol çevrelere kadar peşkeş çekilerek neredeyse sahipsiz, mesnetsiz kılınmıştır.

Beş: ÖDP'de "değişik grup ve partilerin kendilerine özgü siyasal çizgilerinin arka plana düşmesi"nin nedeni "ideolojik"lik değil, ideolojisizleşme, belirsizleşme ve amorf/eksensiz arayışların başat yönelim olmasıdır. Bizler ve başka yakın konumdaki bazı az sayıda ÖDP üyesi hariç, ÖDP belirlenimli sektlerin ana ortaklaşmaları bu yönde idi. Dolayısıyla ne "sol" ne de "birlik" kavramlarının kendileri değil, amorflaştırılmış yorumları bu birliği sorunlu kılmıştır.

Çubukçu'nun yazısında dile getirilen diğer bütün eleştireler ise oldukça yerinde, haklı ve bizim de ÖDP boyunca tekrar tekrar ifade ettiğimiz görüşlerdir. En özet haliyle "parti olmayan parti"den "sokak" kavramına, işçi sınıfı eksenli siyasetten iktidara yönelimden kaçışa, sivil toplumculuktan reel sosyalizm eleştirisindeki dizginsizliğe dek ÖDP aslında bir çözülüşün partisi olmuştur. Bu tür somut ayrıntılardaki eleştirel ortaklıkları önemseyerek söylemek gerekir ki, Çubukçu'nun yanlış bulduğumuz eleştirileri, bizi esasen, ÖDP sonrasında ÖDP'deki temel bazı yanlışların daha geniş bir alanda sürecek olması itibarıyla ilgilendirmekte ve kaygılandırmaktadır. Lakin sosyalist sol, bugüne kadar uzaktan eleştirilerle yetiniyordu ve böylece birbiri ile ilişkileniyordu. Ancak bundan sonra mesafeler gerektiği kadar daralacaktır ve sanırım sosyalist solu daha geliştirici tartışmalar yaşanacaktır. Gerek Aydın Çubukçu'ya yönelttiğim eleştiriler, gerekse birazdan Fabrika ve SİP'ten yoldaşlarla yürütülecek tartışmaların bu çerçeve içinde değerlendirilmesi gerekir.

Ayrıca beliren ve belirecek kimi farklılıkların da sosyalist hareketi bugüne kadarkinden farklı olarak, daha fazla netleştirip geliştireceğinden eminiz. Zira bugüne kadar, daha çok, herkes önce kendi doğrusallığından, ÖDP içinden ya da ÖDP'deki gelişmelere göre tutum belirledi ve geliştirici doğrular verimli bir ilişki boyutundan yoksun kaldı. Ancak artık bu eksenler belirli oranda sarsılmakta ve sosyalist sol daha verimli olabileceği ve aynı zamanda daha ciddi gerilimler

yaşayacağı bir döneme girmektedir. Bu nedenle bu tartışmaların, bugüne kadarkilerden nitelik olarak farklı olduğunu görmek gerekir.

Fabrika'nın eleştirisi: "Asıl parti"den kaçmak

Şimdi de *Fabrika* çevresinden Doğan Varol ile Sevda Ergin'in yazılarıyla devam edeceğim. Doğan Varol, doğrudan ÖDP ile ilgili olan yazısının değişik yerlerinde, ÖDP başarısızlığının kendileri dahil bütün solu olumsuz etkileyeceğini, komplekssiz olarak belirtiyor. Haklı olarak "Bunların Kralları hiç giyinmez mi?" diye soruyor ve önemli bir saptama yapıyor: "1980'lerin ikinci yarısından itibaren, 12 Eylül'de iyi bir sınav verilmemiş olmasına rağmen; olağanüstü bir değere, cazibeye ve kuvvete sahip olduğunu gördüğümüz gelenek ve köken unsuru; lider kadrolarının adları etrafında yaratılmış efsanelerin derin etkisi; ÖDP projesinin içine girdiği tıkanıklık ve çözülüş süreciyle birlikte, kendisini aşındırmanın da kritik bir eşiğine gelmiştir. Türkiye solunda, 12 Eylül öncesi kastedilerek kökene atfedilen önem, artık hiçbir zaman bugün olduğundan daha yüksek bir anlama sahip olmayacaktır."[4]

Bunlar çok doğru. Doğan Varol bu görüşlerinin dışında, yazısında, öncelikle "birlik" temasının sona erişini dile getiriyor: "Sol içinde, 1980'lerin sonlarına doğru güçlenen ve daha sonra kendi kongresi tarafından kendi tüzel kişiliğine son verilen TBKP'den başlayarak; SBP, BSA-BSP ve nihayet ÖDP ile zirvesine ulaşan 'birlik' temasının öne çıktığı dönem böylece; sadece bu oluşumlar dizisi açısından değil; farklı zeminlerde ve daha dar çevrelerde yürütülen ve daha önce başarısız olan birlik çabaları da dahil olmak üzere sona ermek üzeredir:"[5] Varol'un şu görüşleri aynı konuya daha fazla açıklık getiriyor: "Sonuçta birlik fikrinin parıltısı ve cazibesiyle bir araya getirilen ölçüsüz emek ve fedakarlık, kendileriyle karşılaştırılması haksızlık olan bir sonuç yaratmıştır. Bu durum, zaten pek çok çevreyi etkisi altına alan içe kapanma, yerelleşme, darlık ve kendi

---

[4] Doğan Varol: ÖDP'de Yolun Sonu..., *Bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm yolunda Fabrika*, Temmuz 2001, Sayı:50, s.61-62-63. Konu dışı bir husus daha: Doğan Varol'da Çubukçu gibi bir yanlış yapmış ve yazısında Sosyalist Politika ile Ekmek ve Gül'ü, SEP'ten ayrılan çevreler olarak göstermiş. (s.61) Halbuki Sosyalist Politika ÖDP ve BSP'den önce oluşmuş ve yakın tarih açısından SİP kökenli bir grup; Ekmek ve Gül ise tamamen ÖDP içi bir platformdu.

Şimdi Ekmek ve Gül ile daha doğrusu "Maçka İnisiyatifi" ile SEP'in kendilerini feshederek "Parti İçi Demokrasi Hareketi" isimli garip bir oluşumda biraraya gelmek üzere olmaları ise çok yeni bir durumdur. Bu arada bir ara Sosyalist Politika'nın da bir şekilde Maçka İnisiyatifi'ne bulaşmak durumunda kalmasından hareketle, Doğan Varol'un, "bu platforma da bilmiyoruz neden **"Maçka İnisiyatifi"** adı verilmiştir" sorusunun yanıtını, kendi yorumum eşliğinde vermek istiyorum. Savunucularına göre ilk toplantının yapıldığı yer Maçka'da imiş ve bu nedenle o ad verilmiş. Öte yandan bu geçici oluşum, kendini cüretli bir siyasal tanımlamayla adlandırabilecek denli kalıcı bir kurguya sahip değildi, bizim açımızdan olmaması da gerekiyordu; içindeki bütün sol ögelere karşın tamamen ÖDP'nin izdüşümü idi; ÖDP'yi kurtarmayı amaçlıyordu ve adı da İstanbul ÖDP sosyetesine uygundu. Maçka'nın "Parti İçi Demokrasi Hareketi"nin mucidi olması da, ÖDP'yi kurtarma girişiminin son ve en yanlış örneği oldu. Amaç esasen ÖSP ile uzlaşmak, ÖSP'nin saldırı argümanlarını ortadan kaldırarak onunla eklemlenmek, ÖDP'yi böylece kurtarmaktır. Biten bir oyun ÖDP meşrebine uygun olarak uzatılıyor da, diyebiliriz.

[5] D.Varol; *agd.*, s.59

sınırlı pratiğiyle, gözlem ve analiz kapasitesiyle yetinme eğilimine, kimi başka çevreleri de sürükleyecektir. 'Birlik' kavramı, 1990'ların ilk yıllarının aksine müthiş bir iticilik kazanacaktır. Açıkçası Fabrika'yı yayınlamaya başladığımız 1992 yılında "Birlik" kavramı bize de aynı duyguları vermekteydi. Ve bugün de vermeye devam ediyor." Varol'un önermesi ise şöyledir: "Biz birleşmeyi değil, birlikte inşa etmeyi öngören Komünist Partisi Girişimi'nde, güvenin ve yoldaşlığın da birlikte inşa edilmesini birlikte savunuyoruz. (...) Siyasal yetenek ve kapasitelerini Komünist hareket için özgürleştirerek seferber etmek isteyenlerin ÖDP'deki tecrübeden sağlıklı sonuçlar çıkarması mümkündür." Varol, son olarak, düne kadar kendilerine ÖDP'yi adres gösteren dost, yoldaş çevre ve insanlar için şunları söylüyor: "...bize çağrı yapan sevgili arkadaşlarımıza önerimiz; bu defa komünist siyaset yapmak için dolambaçlı yollar ve ertelemeci gerekçeler aramamalarıdır."[6]

Sevda Ergin ise, "Partili" isimli bültende ve Sosyalist Politika'nın 29. sayısında yayınlanan "Kritik Bir Süreç: Neyi, Nasıl, Kiminle Yapmalı?" yazısını doğrudan bir değerlendirme ve eleştiriye tabi tutuyor. Sevda Ergin'in yazısında "asıl parti"ye vurgu yapmak daha belirgin bir çaba olarak görülüyor. Şimdi Sevda Ergin'in görüşlerini de topluca aktarıp, ondan sonra bizim açımızdan bu görüşlerin nasıl değerlendirildiğine geçelim. Ergin, Sosyalist Politika imzalı "Kritik Bir Süreç: Neyi, Nasıl, Kiminle Yapmalı?" yazısından şu alıntıyı yapıyor: "Kapanan 12 Eylül yenilgisinin, dünyadaki (ve bu arada Türkiye'deki) değişikliklerin ve sosyalizmin evrensel gerileyişinin **belirli bir açıdan** değerlendirilmesinin ardından başlayan aranışların ve çeşitli girişimlerin damgasını vurduğu dönemdir."

Ergin aktarmaya devam ediyor ve sonuçta diyor ki: "Sınıf mücadelesinde anlamlı bir güç halinde değilsek; dönem tespitlerinin Türkçe'ye tercümesi genellikle şöyle olur: Önümüze bir iş koyduk, çalıştık, çabaladık, ama, sonuç alamadık. Şimdi başka bir iş tarif etmeli ve çalışmalıyız. Biz de dahil, solun bütün kesimleri, zaman zaman "Yeni dönem ve görevlerimiz" başlıklı makaleler yayımlarız. Kapanan ve açılan dönem, daha çok bizimle ilgilidir, dünyanın ve Türkiye'nin değil, daha çok "biz" diye kastedilen her neyse, ona ait bir dönemdir.." Fakat Ergin, asıl ilgilendiklerinin, "bir dönemin kapandığını söyleyenlerde, yeni bir dönemi açma konusundaki kararlılığın var olup olmadığıdır. Sosyalist Politika sadece böyle bir kararlılık beyan etmiyor; aynı zamanda yeni bir dönemi açmanın aracını ve bu aracı oluşturmanın genel çerçevesini de bir öneri olarak ortaya koyuyor.

"... Ancak neden komünistlerin birlikte inşa edecekleri bir komünist parti değil de, 'kitlesel' denilerek 'yumuşatılan' bir partiden söz etmek ihtiyacı duydukları önemlidir. Çünkü kendilerini 'komünist bir kadro hareketi' olarak görenlerin, komünist parti yerine 'kitlesel bir sosyalist parti' önermeleri, bir ifade

[6] D.Varol; *agd.*, s.63

sorununa işaret etmiyor. Net ve hesaplanmış bir öneridir. Önerilen, bileşenlerinin oluşturduğu siyasal yelpazenin daha dar olduğu bir ÖDP; dolayısıyla asıl parti değil; bugünkü ihtiyaçlar için, komünist parti öncesinde bir aşama partisidir.

" 'Bir dönemin kapanması'nın yegane siyasal sonucunun, yelpazesi daha dar bir ÖDP olarak somutlanmasını, doğrusu isabetli bulmayız"

" Sosyalist Politika'nın önerisi, Fabrika'nın içinde yer aldığı Komünist Partisi Girişimi'nden esaslı bir farklılığa sahip görünüyor. Biz devrime ve sosyalist inşa süreçlerine öncülük edecek bir partiyi ve böyle bir parti içindeki yoldaşlığı hedefliyoruz SP ise, geçici bir parti öneriyor. (...) dönem partilerinin, ortak devrimci sorumluluklar bir yana, bir yoldaşlık duygusu bile yaratamadığını bizden daha iyi SP yazarları biliyor olmalıdırlar." [7]

Sevda Ergin'in diğer eleştirileri ise şöyle: "Diğer taraftan komünist partisinin, ancak devrim dönemlerinde oluşacağı yönündeki görüşlerin, Parti/Cephe geleneğinin 'partileşme süreci' teziyle akraba olduğuna işaret etmeliyiz.

" 'Kitlesel' ekiyle beraber; bir dönem için, asıl partiyi öncelemek üzere parti fikri ve mahiyeti bu yaklaşım tarafından belirlenen bir 'çoğulculuk' tartışması; Sosyalist Politika'nın bu önemli açıklamasının, bizce en sorunlu bölümüdür."[8]

Ergin ayrıca, SP'nın şu an ÖDP'de bulunuyor olmasını düşünceli bir şekilde gözeterek, kendi işaret ettiği öncelikli tartışma konularının ötesinde SP'nın "Neyi, Nasıl, Kiminle Yapmalı?" sorusuna geniş ve gerekçeli cevaplar verdiğini belirtiyor, ancak bu çerçeveyi "ÖDP-SP ilişkilerinin berraklaşmasına bağlı olarak ve tabii işaret ettiğim öncelikli noktaların sorun oluşturmaktan çıkması halinde ele almak yararlı olacaktır." diyor. [9]

İlk önce değinmek istediğim bir konu var, oda şu: Güven, yoldaşlık, dostluk, ortak devrimci sorumluluklar vb. moral siyasal gerekirliklerin ilk elde başlangıç noktası mı, yoksa birer türev olarak mı şekilleneceği, değişik siyasal pratiklerin özelliklerince belirlenir. Çok sınırlı bir çevre tarafından başlatılan dar bir oluşumda, başlangıç için bu tür moral öğeler mutlaka gereklidir. Ancak bugün bizlerin genel sorunu, bunları bir türev olarak oluşturacak olan önsel ve doğrudan ideolojik-siyasal bir çerçevenin oluşumu ve sözü edilen nosyonların bu çerçeve tarafından içerilmesidir. Ayrıca örneğin arkadaşlarımızın belirttiği, "model" sorununu çağrıştıran ve aslında ucu "nasıl bir siyaset perspektifi" konusuna dek uzanan bir sorunsal ile karşı karşıyayız. Bunların tek bir etapta halledilmesi mümkün değildir, ancak, önümüzdeki dönemde disipliner bir tarzda ele alınıp netleştirilebilir konulardır. Bu nedenle yukarda yaptığım alıntılarla ilgili noktalara geçeceğim.

---

[7] Sevda Ergin; Sosyalist politika soruyor: Neyi, Nasıl, Kiminle Yapmalı?, *Bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm yolunda Fabrika*, Temmuz 2001, Sayı:50, s.65
[8] S.Ergin; *agd.*, s.66
[9] S. Ergin; *agd.*, s.66

Kapanan dönem saptaması

Sevda Ergin haklıdır, bazı örneklerde "kapanan dönem", "yeni dönem ve görevlerimiz" vb. belirlemeler,bu belirlemeleri yapanın kendi öznel evrimine delalet eder. Ancak Ergin hak verecektir ki, Sosyalist Politika açısından böyle bir durum söz konusu değildir. Ayrıca, "Kritik Bir Süreç: Neyi, Nasıl, Kiminle Yapmalı?" başlıklı yazı, "Dünyada, sosyalizmin hangi döneminin kapandığı ayrı bir tartışma konusudur. Ancak, Türkiye söz konusu olduğunda, sosyalizmin ideolojik, siyasal ve örgütsel planlarda belirli bir döneminin daha kapandığı ortadadır" sözleriyle başlamaktadır. Bağlantılı olarak şunları söyleyemez miyiz: "12 Eylül ve sosyalist ülkelerin çöküşünün etkileri altındaki solda, yeni politik kültür (herkesin herkesle uzlaşması kültürü), yeni dünya düzeni ve küreselleşmeye iman (emperyalizme teslimiyet), Türkiye'de soğuk savaş sonrası demokratikleşme olacağı beklentisi (devrim ve sosyalizm hedeflerinin unutulması) Türkiye'de sola yaygın ölçekte damga vurmuştur."

Eğer bunlar yanlış değilse, Türkiye'de sosyalizmin bir dönemi, bu tür görüşlere itibar edenler açısından da bitmiştir. En genel anlamda Türkiye'de "özgürlükçü yeni sol sosyalizm" aranışlarının ve buna uydurulmuş dünya ve Türkiye değerlendirmelerinin geçersizleşmesidir söz konusu olan. TBKP, SBP, BSA-BSP ve ÖDP zincirinin temsil ettiği aranışın baskın olduğu bir dönem, yalnız bizim için değil, bu oluşumların asli unsurları açısından da bitmiştir. O halde bir dönem gerçekten bitmiştir, bitirilmelidir. Ona son darbe vurulmalıdır.

Kapanan ve girilen yeni dönemi sol açısından ben şöyle resmetme eğilimlisiyim: "Rahatça görülebilir ki, reel sosyalizmden ve bu ülkedeki mücadele birikimlerinden tam boy uzaklaşma, iktidardan, sınıf ekseni ve sınıfsallıktan, sosyalist siyasetten, devrimci örgütlülükten kaçış anlamına gelmektedir, gelmiştir. Aslında hiç de yeni ve hiç de toplumsal bir hareketliliğe tekabül etmeyen, açıkçası devrim ve sosyalizm mücadelesinin yenilgilerinden güç alan "yeni toplumsal hareketler"e yönelimin, "birey olma" ve bireyselliğin sınırlarını zorlamanın, "sosyalizmi ve sosyalist ilişkileri bugünden yaşama ve inşa etme"nin, 1980 sonrası solunun toplumun bir izdüşümü olarak yaşadığı "özel hayat patlamaları"nı rasyonalize etmenin bir kılıfı olduğu da anlaşılmıştır.

"Kuşkusuz sosyalizmin bir yenilenmeye ihtiyacı vardır. Ancak bu devrimci sosyalist öncüllere dayandığı oranda hakkı verilerek yapılabilecektir. Artık en "büyükler"in ya da solun bütününe yakınının birlikleri değil, gerçekten sosyalist, gerçekten devrimci öncüllere dayananların birliğine ve bu bağlamdaki birikimlerin harmanlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. "Duvarın çöküşü", "dünyaların yıkılışı", "bir daha duvara toslamamanın" yönelimi olan aktüel, pasifist, medyatik, salt özgürlükçü yeni sol sosyalizmden gerçek sosyalizme, sınıf mücadelesi dolayımlı, yeni ve geçmişin bütün ileri öğelerini içererek onu aşkın

bir geleneği yaratacak bir sosyalizme doğru, Türkiye solu dibe vurmak üzeredir."[10]

Ayrıca yukarda sözü edilen aranışlara esin oluşturan yanılsamalı uluslararası koşullar ile Türkiye siyasetindeki militarist-otoriter yapının pekişmesi de, sosyalizmin bir döneminin kapandığı savımızı desteklemektedir.

Birlik sorunsalı var mıdır, yok mudur?

"Birlik" bahsinin sihirli bir değnek olduğuna hiçbir zaman inanmadık. Zamanında ÖDP'ye katılış gerekçelerimiz ve ÖDP'yi rasyonalize edişimiz de, hiçbir zaman "birlik" eksenli olmadı. Hatta bazıları tarafından ideolojik-siyasal çerçevede ısrarımız, "birliği istemiyorlar", "bunlar dar kadro partisi taraftarı" vb. şekillerde de algılanmak istendi. Bu konularda müsterihiz. Amacımız solun siyasal bir açılım yapması, siyasallaşması ve toplumsallaşması, bunun da sosyalist bir eksene dayalı olarak yapılması idi. Ancak Aydın Çubukçu'dan Doğan Varol'a, ve bazı kayıtları saklı tutarak söylüyorum, SİP'e dek, "birlik" konusunda, belki de kendi projeksiyonlarını sivriltmek açısından fazlaca rezervli yaklaşımlar söz konusudur. Örneğin Varol, birlik fikrinin iticiliğinden bahsediyor ama bildiğim kadarıyla *Fabrika*, üstelik Varol'un iddiasının tersine hep bir şekilde birlikçi olmuş, özel birlikler aramıştır. Şimdi bu tutum, doğal olarak KP Girişimi çerçevesinde de geçerlidir.

Söylemek istediğim şu: Evet birlik girişimleri, iddiaları, çabaları vb., genelde boş çıkmıştır. Ancak bunun asıl nedeni, ya sözü edilen birliklerin ideolojik-siyasal zeminlerinin, çerçevelerinin afaki oluşu ya da siyaset süreç ve perspektifinden bağımsız iyi niyet eşliğindeki diplomatik girişimler olmalarıdır. Öte yandan, haklılık payı bulunuyor, şundan dolayı da birlikçi bir görünüm vermek sorunlu olabilir: ÖDP gibi bir ölçek büyüklüğüne, yakın gelecekte hiçbir birlik ya da parti ulaşamayacaktır. Yine öte yandan, ÖDP başarısızlığı, birlik fikri ve gerekliliklerine de bir sekte vurmuş olacaktır, vb. Bunlar doğrudur ancak şunlar da unutulmamalıdır: *Paradigmatik bir sıçrama eşliğinde birlik sorunsalı güncelliğini korumaktadır. Türkiye'deki devrimci marksist birikimin belirtik devrimci sosyalist bir program etrafında bir araya gelmesi hala ve çok önemlidir.* İktidarın hedeflenmesi; hedeflenen sınıf ve kesimler/kitleler; sosyalist siyaset tarzı ve bu konuda gerekli açılımlar; örgütlenme ve siyaset yapma modeli ve bunların devingenliği; kadro yapısının bileşimi, kadro-kitlesellik ilişkilenmesi, ideoloji-kültür ilişkilenmesi vb. konularda Türkiye devrimci marksizmi artık bir *ekol* olarak şekillenmeli ve üstelik bütün sosyalist kesimlere *nüfuz* edebilmelidir.

[10] *Avrupa'da ve Türkiye'de Yazın* dergisinin Eylül 2001 sayısında çıkacak olan "Türkiye'de sosyalizm ve sosyalizmden kaçış" başlıklı yazıdan

Üstelik bu nüfuz etme eylemi, kim o siyasal hatta yakınlık duyuyorsa onu kucaklayıcı tarzda da olmalıdır.

Görülmesi gerekir: *Parti ve hareket gelenekleri Türkiye'deki asıl tarihsel bağlamları içinde çökmüştür.* Çubuk elbette partili mücadele ve gelenek nosyonlarına bükülecektir. Ancak ortada *yeni ve her ikisini de aşkın bir gelenek yaratımı* sorunsalı bulunmaktadır. İşte tam da bunun için ideolojik-siyasal hat oluşum ve dayatmaları gerek kendi doğrusallığı içinde gerekse bazı özgün birlik projeksiyonlarını gerektirmektedir. Sözünü ettiğim, orta vadede *bütün* Türkiye solunu etkileyebilecek, ona girdiler sunabilecek ve Türkiye'de devrimci sosyalizm bayrağını dalgalandıracak etkinlik ve hacimdeki bir partidir. En önemlisi de bu partinin birlik vasfının değil, ideolojik-siyasal hattının parlatılması gerekliliğine ilişkindir. Ortalamaların, mutabakatların değil, devrimci sosyalist çizginin kendisini başat olarak hissettirdiği, birliğin ise ancak bir türev olduğu bir parti.

Nasıl bir parti? Fabrika ve SİP ile ayrımlar

Öncelikle *açık parti* denmelidir. Daha sonra herhangi eski bir partinin nostaljisini oluşturmayacak yenilikte bir parti. Zira biz, sol tarihimizdeki bütün partilere saygı duyuyor, ancak hiçbirinin devamının gerekli ve olanaklı olduğunu düşünmüyoruz. Daha da ötesi, bu tür devam kaygılarını yanlış buluyoruz. *Sosyalist Politika bu anlamda geleneksel soldan kopmuş geleneksel sol bir ekiptir.*

Yukarıdaki hususun dışında, Sosyalist Politika'nın yönelimlerinin anlaşılması açısından biraz geriye gideceğim. Biliniyor, Sosyalist Politika'yı oluşturan ekip, bugün SİP'teki yoldaşlarla birlikte STP/SİP'in kurucuları arasında yer almıştı. Yine biliniyor, STP/SİP öncesinde *Gelenek*, BTDK/DSB tartışmalarında, tartışmaların açık bir partiye evrilmesini istemiş ve yalnız kalmıştı.* STP/SİP'in bir grup partisine doğru daralarak doğmuş olmasının nedeni buydu.

Bu gerçeği SİP'ten Kemal Okuyan kendi yaklaşımları içinde şöyle açıklıyor: "(...) Gelenek, kimsenin kendisine yakıştırmadığı ölçüde 'birleşik bir parti'yi zorladıktan sonra, sürmekte olan tartışmaları ölüme terk ederek sol bir partiyi daha dar bir alanın içine yerleştirmeyi denedi: 1991 yılına gelindiğinde reformistlerden yeni solun radikal kesimlerine varıncaya kadar oldukça 'zengin' bir bileşime sahip olması tasarlanan 'sol parti' fikrinden geriye bir şey kalmamış, leninizmde ısrar edenlere daralan bir model gündeme gelmişti.

"Leninistlerin leninist olmayan bir parti kurmaya çalışmasında bir çelişki varsa, bu çelişki, yukarıda tarif etmeye çalıştığım ihtiyacı karşılayacak bir araç

* O tartışmalarda yer alanların çoğunluğu şimdi açık particidir, ama o zaman böyle değildi. Bin dereden su getiriliyordu.

ile bu aracı yaratmaya çalışanların kapladığı alanın sınırlılığında aranmalıdır. (...) Gelenek'in projede tek başına kalmasının nedeni, leninistlerle leninist olmayan bir parti kurma fikrini çok sevmesi değil, 'parti' fikrinden vazgeçmemesidir.

"Bu ısrar, adım adım değişen bir projenin olgunlaşması olarak değerlendirilebileceği gibi, 1989'da oluşturulan paradigmadan** mutlak anlamda kopuş biçiminde de algılanabilir. 1993 yılında Sosyalist İktidar Partisi'nde yaşanan iç gerilim ve ardından da BSP-ÖDP tercihini yapan Sosyalist Politika kopuşunun yaşanmasının en önemli nedeni 1991 ortalarında girilen yeni sürecin anlamlandırılmasında ortaya çıkan farklılıklardır. Gelenek, zaman sıkışıklığını o denli hissetmiştir ki, bu farklılıkları değerlendirecek, aşacak ya da daha da belirginleştirecek bir değerlendirme süreci bile yaşayamamıştır. Çünkü çok belirgin ve kimsenin tereddüt etmediği bir ihtiyaç kendini dayatmaktadır: Parti..."[11]

Okuyan'ın her açıdan oldukça önemli olan yazısını ve aktardığım görüşlerini burada ayrıntılı olarak değerlendirmeyecek, tartışılması gereken yanlarına girmeyeceğim. Şu an için söylemek istediğim yalnızca şu: SİP ve Fabrika *mutlaklık*, Sosyalist Politika ise *geçişkenlik* kurgusuna sahiptir. Aradaki en temel ayrım budur. Bir diğer ayrım da şuradadır: SİP ve Fabrika, kendi oluşum ya da kurgularını merkeze oturtmaktadırlar. Kemal Okuyan'ın şu söylediği çok doğrudur:" Leninizm diyen her siyasi çevre, kendi oluşumunun hangi aşamasında olursa olsun, örgütsel bir hedef olarak 'işçi sınıfının öncü partisi'ni gözler ve özler." Doğrudur ancak bunun geçişkenliklerinin iyi kurulması gerekir. Sosyalist Politika'nın siyasal-örgütsel kurgusu tamamen buna yöneliktir. Bizim için de "İnanç odur ki, bu partinin merkez ögelerinden birisi olunacaktır."[12] Fakat komünist ya da leninist parti tekleşmesi, yalnızca önsel belirlenim ya da tercihlerin değil, aynı zamanda ve daha fazla süreçsel siyasal zorlama ve olgunlaşmaların da bir ürünü olmalıdır. *Bugün asıl yoğunlaşılması gereken ise devrimci süreçlere doğru mesafe katedilmesi, sıçramalı gelişmelerle bugün ile devrimci süreçlerin geçişkenliklerinin kurulmasıdır. Sosyalist Politika'nın ilgilendiği devingen parti modeli budur.* Bu parti kapsayabileceği bütün devrimci sosyalist birikimi, devrimci süreçlere ve yeni oluşumlara taşır. Burada esas olan bugün mümkün olanın asgarisiyle değil, mümkün olan en geniş birikim ve ölçekle müdahale etmek, somut güncel siyaseti en etkin şekilde yapmaktır. Türkiye solu açık parti fikrine gelinceye kadar, neredeyse açık parti-siyaset trenini kaçırır duruma düşmüştür. Komünist/leninist parti daralması ise

** Bundan kasıt, çok bileşenli sol partidir.

[11] Kemal Okuyan; Sosyalizm mücadelesinin neresindeyiz?, *Gelenek Aylık Marksist Dergi*, Ağustos 2001, Sayı: 66, s.24

[12] K.Okuyan; *agd.*, s.22-23

* Sosyalist Politika, "Kritik Bir Süreç: Neyi, Nasıl, Kiminle Yapmalı?" ile kendi adına bir başlangıç yapmıştır. Bunun arkası da çok yakında gelecektir.

amaçlananı bile malul kılacaktır. Diplomasinin nahoş yıpratıcılıklarından tutun, özel darlıkların tüketiciliğine, tıkanmalarına kadar bir dizi öngörülmeyen sıkışmalar yaşanacaktır. Gerçek siyasi adım, leninist siyasal çizginin somut güncel siyaset içinde oluşturulması, sınanması, etkin olması ve nihayet sürükleyicilik vasfını kazanmasıdır. Bu nedenle Sosyalist Politika önsel leninizm vasfı ile somut siyaset vasfını pozitif bir ilişkilenme içinde, süreçsel bağlamda kurgulamaktadır.

"Olduk" denince olunmuyor, savaşa girilerek olunuyor.

Bu noktada Sevda Ergin'in "komünist partisinin, ancak devrim dönemlerinde oluşacağı yönündeki" bize atfını, *süreçsel* bağlamda doğrulamak, ama "devrim dönemlerinde oluşur" bağlamında ise yanlışlamak ve böyle bir görüşümüzün olmadığını belirtmek istiyorum. Bize göre, sınıfsal-toplumsal öncülük, iktidarın hedeflenmesi ve bu bağlamlara sahip bir siyaset ve siyaseti yönlendirme perspektifi olan leninizmden damıtılacak olan leninist/komünist parti, söz konusu vasıflar bütünselliği içinde bugün olanaklı değildir. Ancak ve ancak o vasıfların bütünselliğini kurmayı hedefleyen bir leninist parti nüvesi kurulabilir. Bu konuda Sosyalist Politika açık gerçekçiliği ve bugünün hakkını somut siyaset bağlamında vermeyi yeğlemektedir. Öte yandan bizim bu görüşlerimizin, başkalarının "partileş(eme)me süreci" ile karıştırılmamasını bekleme hakkımız olduğunu da eklemek istiyorum.

Ayrımlarımız var kuşkusuz, ancak bunlar üstüne cesaretle ve yapıcılıkla gidilebilecek ayrımlardır. Bugün ve bundan sonrasının koşulları bu tür bir çabaya elverişlidir, daha fazla elverişli olacaktır. Kişisel kanım, her çevrenin projeksiyonlarını ortaya atması* ve bunlardaki olası özgün sivriliklerin tartışmalar içinde ayrı ayrı olsun, kolektif bir biçimde olsun törpüleme işleminin ardından ciddi bir çıkışın örgütlenmesi gerekliliğinin bundan sonra daha fazla hissedileceğidir. Koşullar ve özneleri, BTDK/DSB dönemine göre daha nettir. Örneğin Engin Erkiner TKEP için, buraya aktarmayacağım mütevazi yaklaşımlardan sonra şunu söylüyor: "Biz varız, daha ileri ve birleşik bir yapı oluşuncaya kadar da var olmayı sürdüreceğiz."[13] Şimdi soru şu: Farklı alanların özneleri olsa da, TKEP'i, Sosyalist Politika'yı ve burada tartıştığımız çevreleri ve daha bir dizi diri öbeği şu an ortadan kaldırmak olanaklı mı? Değilse eğer, bir araya getirmek önemsenmeli. Benim savladığım birlik anlayışı bu çerçevededir. Tekrar ediyorum, ortalamaların, uzlaşma ya da mutabakatların birliği değil, özetle çoğulculuğu da bir hayli törpülenmiş ama bir şekilde güvenceye alınmış ve en önemlisi devrimci sosyalist bir çizgi etrafındaki bir araya geliş. Devrimci sosyalist çizgi olunca, merak edilmesin harmanlanmalar da olur, yeni dizilişler de. Kısacası birbirimizi ve kendimizi artık nasıl göreceğimiz, bundan sonra daha

[13] Engin Erkiner; Kendimiz Üzerine Düşünmek, Avrupa'da Emek, Mayıs 2001, s.7

fazla önem kazanmaktadır. Yoksa, bir yargımı açıkça dile getirmem gerekiyor, sol ağır bir tasfiyeyi yaşayacaktır.

Neden çoğulcu, neden kitlesel ve neden ...

Çoğulcu, çünkü yaşam ve sosyalist özneler, daha ilerisi devrimci marksist özneler, hangisini seçersek seçelim, monolitik, homojen ya da tekleşmeye müsait bir öznellikte değiller. En ideal tekleşmeyi yaşadığımızı varsaydığımızda bile, bir süre sonra aramızda farklı eğilimlerin çıkmayacağını kim garanti edebilir? Edilse bile bu ne kadar politik olur? O halde önsel güvenceler gerekiyor.

Eğer Stalin dönemi parti içi yaşamı benimsemeyeceksek, Bolşevik Parti'nin monolitik olduğunu kim iddia edebilir? Bugün ve tarihsel olarak gereksinimi duyulan merkeziyetçilik midir, demokratik merkeziyetçilik midir? Hangisi çizgiselleştirilmelidir? Kısacası biz çoğulcu dediğimiz ile kafalarımızdaki "asıl" parti arasında geçişkenlikler kuruyoruz.

Kitlesellik hedefi koyuyoruz, çünkü günümüz sosyalist hareketinin toplamı gerçek bir kitleselliğe sahip değildir. BSP ve ÖDP'deki gibi kitlesellik anlayışından türetilen parti içi gevşekliği teşvik etmiyor, tam tersine gerçek kitleselliği ve gerçek büyümeleri hedef olarak gösteriyoruz. Bunlardan ayrı olarak, kitlesellik diyoruz, çünkü günümüz sosyalist hareketinin insanı kitlelere, emekçilere yönelik faaliyetlere değil, içe dönük bir kültürel belirlenim ve nesnel koşullarla çerçevelenmiştir. Günümüz sosyalist hareketinin insanı, köken hiç önemli değildir, küçük burjuva – orta sınıf alışkanlıklarıyla yoğrulmuştur; bundan çıkış için de kitlesellik hedefi önem taşımaktadır. En nihayetinde, Lenin'in söylediği gibi gerçekten de devrim kitlelerle yapılır. Amaç kadro partisi değildir, amaç kadro dinamizminin sürükleyiciliğindeki bir kitlesellik ve sosyalist harekettir.

Sonuç olarak Sevda Ergin yoldaşa, amacımızın daraltılmış bir ÖDP olmadığını gösterebileceğimizi sanıyorum. Ayrıca, siyaset eğer gerçekten toplumsal formasyonun bütününe hitap etkinliklerinin toplamı ise ve bu da mümkün olduğunca geniş ölçeğe sahip olması gerektiriyorsa, o halde gereken ölçek oluşturulmaya çalışılmalıdır. ÖDP'deki gibi "yeni toplumsal hareketler"le eşitlenilmeyecekse, bir araya gelecekler gerçekten devrimci marksizmi bir eksen olarak benimseyeceklerse bu genişlikten korkulmamalı, çekince ileri sürülmemelidir. Ayrıca bunun bile Türkiye'ye yetmeyeceği bilinerek hayıflanılmalıdır. Yapılacak olan, yalnızca ciddi bir başlangıç ve yeniden bir devrimci tarih oluşturmadır.

Şimdi Sevda Ergin'den bağımsızlaştırarak söylüyorum, sanırım bundan sonra Sosyalist Politika'nın karşılaşabileceği iki eleştiri olacaktır. Biri "daraltılmış bir ÖDP", diğeri de "biraz genişletilmiş bir SİP"in amaçlandığı.. Sosyalist Politika ÖDP ve SİP benzetmelerinde komplekssizdir. Birinin genişliği, diğerinin netliği, ikisi de arzulanır bir şeydir. Ama önerilen, şu an için, ikisinin ortasındadır.

EK: ÖDP-SOL ve TÜRKİYE İÇİN GEREKLİ BİR DURUM TESPİTİ*

İlhan Kamil TURAN

ÖDP'deki sorun kimine göre SEP, kimine göre ÖSP, kimilerine göre de gruplar sorunudur vb. Bize göre ise sorun, merkezinde ÖDP'nin bulunduğu sosyalist hareketin genel tıkanıklığının ÖDP nezdindeki birikmiş somutluğudur. Kuşkusuz sorunun merkezinde ÖDP bulunmaktadır. Ancak ÖDP'nin barındırdığı potansiyel dinamikler yanı sıra doğru çözüm önerileri ve yöntemleriyle de merkezde olup olmayacağı, ayrı ve ÖDP olarak gösterilecek performansa bağlı bir konudur. Bu, ÖDP'nin sorunlarının kendi özgüllüğü içinde tartışılması yanı sıra sosyalist hareket ve daha da önemlisi Türkiye-dünya bağlamlarının kurulmasını gerektirmektedir. Bu bağlam içinden sosyalist bir yönelim belirlenmeksizin ÖDP'nin ya da solun mevcut durumundan çıkışı olanaklı değildir.

Genel bağlamda görüyoruz ki sosyalist hareket, özelleştirme uygulamalarından 18 Nisan seçimlerine, Kürt sorununa, şeriatçı dalgaya, 28 Şubat'a, F Tipi Cezaevlerine, yaşanan ekonomik-siyasal krizlere dek bu düzene karşı etkin bir parametre olamamıştır. Şimdi, açıkça kabul etmek gerekir ki, SİP, EMEP ve başkaları *siyasetin toplumsal formasyonun bütününe hitap ve yönelim* olduğunu anlamayarak, *sınıfsallıktan* kopuk bir "öncülük" ve "sınıfa" ilişkin iddialarıyla baş başa kalmışlardır. Yine açıkça kabul etmek gerekir ki, ÖDP toplumsal formasyonun bütününe hitap ve yönelim konusunda bu partiler vd. çevrelerden daha becerikli çıkmış, ancak bu hitap ve yönelimine *sosyalist çerçevede sınıfsal bir karakter ve eksen* kazandırmayarak, üstelik bunu *tercih* ederek, Türkiye'nin somut gerçeklikleri karşısında zayıf ve yorgun düşmüştür. Sözü edilen bu partilerin iç sorunlarının ortaya çıkışı da esasen sol içinde

---

* ***Bu yazı, ÖDP'nin parti bülteni "Dayanışma"da yürütülen "tartışma" için, 11.02.2001 tarihinde kaleme alınmış ve son paragrafı çıkarılarak dört ay sonra yayınlanmıştır. Açıkçası, bu yazı, sözde tartışmalar içinde anlamlı olur diye yazılmamıştı. Esasen biçimsel bir tartışmaya katılma gerekliliğinden kaynaklanıyordu. O tarihten sonra ise ÖDP için yazmaya veya kafa yormaya hiç motive olamadım, olmak istemedim.***

tekleşmeye yönelik öngörülerinin dolayımları üzerinden ortaya çıkmış ve en sonu, son ayların bütün önemli olay ve gelişmeleri karşısında göreli olarak aynı hizayı paylaşmışlardır.

Özel olarak ÖDP'ye bakarsak "ÖDP projesi"nin yenilgisinin, bütün platformların içinden (henüz zayıf bir şekilde olsa da) kabul edilmeye başlandığını görüyoruz. Kuşkusuz herkes bu durumu farklı gerekçelendirebilir, ancak köktenci bir saptama ile şunları görmeliyiz:

1)Gevşek parti anlayışı yanlışlanmıştır.

2)Çoğulculuğun yanlış yorumlanışı, gerek verili parti hukukunu ihlal ve gerekse çoğunluk olma ve yönetim yetkelerinin kullanılış biçimleri itibarıyla yanlışlanmıştır.

3)Toplumsal sınıflar ve bunların hareketleri ile bire bir sınıfsal tekabüliyeti olmayan toplumsal alt sorun ve hareketleri eşdeğer olarak görme anlayışı yanlışlanmıştır.

4)Reel sosyalizmin yanlışlarını görmenin ve bu yanlışların karşılığı olan "doğruların", dolayısıyla geçmişten *mutlak kopuşlar* yaşamanın bu düzene karşı mücadelede en önemli ön açıcı rol oynacağı yaklaşımı yanlışlanmıştır.

5)Düzene karşı mücadelenin demokrasi/demokratikleşme, en fazla da emeğin öz savunusu düzeyleriyle sınırlanması gerektiği, bugün için iktidar hedefine gerek olmadığı görüşü yanlışlanmıştır.

6)Küreselleşme süreçlerinin mutlak belirleyici olduğu, ulusal ve aynı anlamda telakki edilen sosyalist çıkışların nafile çabalar olduğu yaklaşımı yanlışlanmıştır.

Şimdi de içinde yaşadığımız ortamın karakteristik yanlarına bakalım.

1)Küreselleşme süreçlerinin emperyalist karakteri, ekonomik düzeyde ulusal ekonomi ve değerler ile kalkınma, büyüme, üretim ve yatırım boyutlarını geriye itmekte; taşeron üretim, esnek üretim modelleri ve ucuz emek pazarlarını yaygınlaşmakta; orta ve az gelişkinlikteki kapitalist ülkeler borç-faiz ve ödeme krizleri içinde süründürülmekte; para-finans-rant politikaları öne çıkartılmaktadır. Öte yandan yeni ABD yönetimi, zaten hegemonyası bulunan IMF ve Dünya Bankası'nı yeni reformlarla ABD Hazinesine daha fazla bağımlı kılmaya çalışmaktadır. Bunun ABD ve IMF'ye bağımlı ülkelere yönelik ekonomik-sosyal sonuçları ayrı bir kalem olarak önümüzdeki yıllarda görülecektir. Bu ABD'nin daha da "yeni" bir dünya düzeni peşinde olması anlamına gelmektedir. Ayrıca ABD-AB-Japonya (ve merkezinde Çin ve Rusya bulunan)-Avrasya geriliminde, dünyada yeni sertleşme, yeni tipte soğuk savaş rüzgarları esecektir. Bush yönetiminin Irak'ı bombalaması, bu rekabet ve gerilimlerin bir habercisidir. Küreselleşme süreçlerinin ideolojik-kültürel-sosyal cephesinde ise tam bir kozmopolitizm, mutlak yoksullaşma, yabancılaşma/ şeyleşme bulunmakta ve bunlara tepki olarak bugün için milliyetçilik ön plana

çıkmaktadır. Önümüzdeki yıllarda ise sömürülen sınıfların hareketliliklerinin kendini daha fazla göstereceği rahatlıkla söylenebilir.

2)Türkiye sözü edilen küreselleşme süreçlerine *uyum-gerilim* sıkışmasını yaşıyor. Türkiye'nin Avrasya ve kendini çevreleyen bölgeye yönelik emperyalist sistem içindeki işbölümü gereği üstlendiği fonksiyonlar ile yine söz konusu güçlerin kendi uluslararası çıkarları gereği Türkiye'ye yaşatacağı sıkıntılar, Türkiye'yi daha fazla gerecektir. Demokrasi/demokratikleşme ve AB kapılarında *yatay bir çizgi* içinde tutma ile kendi bölgesel çıkarları ve emperyalist merkezlerce belirlenen fonksiyonlarınca oluşturulan *dikey çizgi* içindeki strateji, Türkiye'nin yakın ve orta vade geleceğini belirleyecektir. Buna Türkiye'deki *yapısal* ekonomik-siyasal bunalım faktörlerini eklediğimizde dayatılan geleceği daha net görebiliriz.

3)12 Eylül'ün ardından yaşanan sivilleşme/demokratikleşme adımlarında, biliniyor ki Özal-Yılmaz-Çiller çizgisi ile Kürt savaşı ve siyasal islamın ulaştığı boyutlar devletin önemli organlarına, sermaye birikim ve paylaşım süreçlerine ve toplumsal yaşamın değişik veçhelerine dek önemli sorunlar yaratmıştı. Bu gelişmelere karşı geliştirilen adım, *devletin ve toplumun yeniden biçimlendirilmesi/onarılması hamlesi* oldu. 28 Şubat süreci, bu hamlenin merkezi olarak 12 Eylül ile bütünlendi ve yerleşikliğini sağladı.

4)Son 20, özellikle de son 10 yılın siyasal-ekonomik-toplumsal birikimlerinin çatlama noktası yine yapısal ekonomik ve siyasal bunalım süreçlerinde kendini somutluyor. Burada laik tepkiler ile sağı ve solu ile milliyetçiliğin egemen güçler için yeterli tutkal işlevi göremeyeceği anlaşılmıştır. İçi boşaltılmış siyaset ve ekonomi tablosu karşısında, zaten kendisi olabildiğince siyasallaşmış ordu, bürokrasi ve sermaye çevrelerinin seçkinlerine manipülasyon, yönlendirme ve biçimlendirme doğrultusunda yeni roller düşmektedir.

Sonuçta Türkiye'de ekonomik ve siyasal süreçler, devlet merkezi tarafından bir kez daha kapsamlı bir yeniden yapılandırma hamlesine muhtaç kılınmıştır. Tam da bu safhada görülmesi gereken şudur: Son birkaç aydan beri sermaye partilerinden emek-sermaye ilişkilerine ve sosyalist soldan "sosyal demokrasi"ye dek her şeyin mümkün olduğunca yeniden yapılandırılması hamleleri eşiktedir.

İşte bu tablo karşısında, eğer bir geleceği olacaksa ÖDP ve sosyalist solun önünde artık* başka bir yeni dönem ve görevler manzumesi *bulunmaktadır. Bu nedenle, "SEP, ÖSP, ÖSP-SEP, gruplar, ÖDP'lileşme" vb. sorun adlandırma ve tartışmaları artık gına getirmiş, akılları körleştirmiştir. Ama en doğrusu iç kusurlarımızdan daha fazla düzenin pislikleriyle ilgilenmektir. Böyle yapıldığında, abartmacı ve hayalci olmamak kaydıyla, inanalım ki, sosyalist hareketin önünün açılması işten bile değildir.

Krizden burjuvazi ve devlet korkuyor, bu çok doğal ama garip olan sosyalistlerin durumu. Sosyalistler krizlerden çekinmezler(di). Hani "krizin derinleştirilmesi", hani devrimci siyaset? ÖDP içi kısır tartışma argümanları bu yönde bir umut vaat ediyor mu?

"SEN YOLUNDA YÜRÜ, BIRAK DİĞERLERİ KONUŞSUN"*

Ayşe KORKMAZ

Yeni ekonomi söylemi ile birlikte, 1990'lı yılların başından itibaren ekonominin yapısı, kuralları ve işlevlerinde nitelik ve nicelik olarak devrimsel değişiklikler olduğuna dair genel bir yargı hüküm sürmektedir. Yeni ekonominin en belirgin özelliği bilgi esaslı olması ve temel olarak internet üzerinden gerçekleştirilen elektronik odaklı, telekomünikasyon, medya, bio-teknoloji ve bilişim sektörlerinin ön plana çıktığı yeni makro ekonomik gelişmelerin bütünü diye tarif ediliyor. Bu kavram içinde parlatılan unsur ise internet üzerinden elektronik ortamda gerçekleştirilen elektronik ticaret.

1990'lardan itibaren, hızı temsil eden bu teknolojinin üretimde ciddi oranda büyüme yarattığı, işsizlik ve enflasyon oranlarının düşürülmesinde, ekonomik büyümede ve iş çevrimlerinde istikrar yaratıcı bir unsur olduğu söyleniyordu.

Bütün bu göz kamaştırıcı tablo içinde ilginç ve manidar olan, yeni ekonominin en büyük taraftarının, Amerika Merkez Bankası (FED) Başkanı, tek bir açıklamasıyla Dow Jones endekslerini alt üst edebilen Alan Greenspan'ın olması idi. Ulusal Temsilciler Meclisi'ne sunulan 11 Temmuz 2000 tarihli "Yeni Ekonomide Yapısal Değişim" konulu demecinde Greenspan şöyle diyordu: "Yaşadığımız dönemi daha önceki dönemlerden farklı kılan, ekonomi içinde bilgi teknolojisinin payının artmasıdır. Bilgi teknolojilerinin inanılmaz hızı yıllar önce ekonomist Joseph Schumpeter tarafından ifade edilen "yaratıcı yıkım"(creative destruction) teriminin en önemli göstergesidir-gelişen teknolojiler eskileri bir kenara itiyor"[1] diyor. Yeni ekonominin şirketler açısından en büyük avantajı bir öbek bilgiyi mini saniyeler içinde geliştirmek, iletmek, gereksiz yüklerden kurtulmak, emek ve sermaye fazlalığını da ortadan kaldırmak olmuştu. Dünya halklarına düşen pay ise, bu teknolojik atılımın dünyanın dört bir yanına dağılacağı ve dolayısıyla geleceği vaat edilen refah ve mutluluğu beklemek idi.

***seguı ıl tuo corso, et lascıa dır le gentı, K. Marx, Dante'nin *İlahi Komedya*'sından aktarıyor.**

[1] A. Greenspan; Structural Change in the New Economy, 11 Haziran 2000, http://www.federalreseve.gov.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütüne (UNCTAD) göre, dünya ekonomisinde iki büyük ekonomik güç cebelleşiyor. Bir yanda enformasyon ve iletişim teknolojisindeki atılımlarla kendini hissettiren "yeni ekonomi", dünyanın en yoksul ülkeleri dahil insanlığa umut vaat etmeyi sürdürüyor. Diğer yanda ise, küreselleşmenin getirdiği istikrarsızlık ve bilinmezlik ekonomik büyümeyi tehdit ediyor.

Doğrusu, şu ana kadar bu gerilimli ortamdan en karlı çıkan ABD oldu. Şöyle ki; hem yeni teknolojilerdeki öncülüğüyle büyüme temposunu hızlandırdı, hem de finansal krizlerin sıcak parayı korunaklı liman arayışına yöneltmesi sonucunda cari açığını kolaylıkla finanse edebildi. Üstelik krize giren ülkelerin can havliyle ihracata yüklenmeleri sonucu, ucuz ithalat sayesinde enflasyonu sıçratmadan hızlı büyümeyi sürdürebildi. Ancak, yeni teknolojilerin verimliliğe etkisinin AB ve Japonya dahil dünyanın büyük bölümünde sınırlı kalması, "dijital bölünme" deyimini ekonomi jargonuna hediye etti. Dünyadaki gelişmeler "yeni ekonomi"ye bağlanırken, eşitsizliğin kaynağı da "dijital bölünme" gibi bir kavramla açıklanıyor. Ancak, ABD'deki gelişmeler teknolojinin birikim rejiminin sorunlarını çözüp çözemediğini tartışmaya açmış durumda. Yeni ekonominin aptalca bir iyimserlik olduğunu söyleyen Robert J. Samuelson şöyle diyor:

"İnsanların, yeni teknolojilerin sonuçlarını öngörebileceği, bu teknolojilerin ticari başarı kazanmasının önüne geçilemeyeceği varsayılıyordu. Ama her iki varsayım da, gerçekçi olmaktan uzaktı. Teknolojinin getirdikleri, ne yeni bir ekonomi yarattı, ne ticari döngüyü ortadan kaldırdı. Teknoloji, hep ilerliyordu zaten. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, verimlilikteki artış daha fazlaydı. Ama bu durum, aynı dönem içinde beş durgunluk yaşanmasını önleyemedi. Amerika, spekülatif bir çılgınlığın sonuna gelmiş bulunuyor. Belirsizlikler ve riskler çoğalıyor, yeni ekonomi vaadiyle dalga geçiyorlar. Yeni ekonominin öldüğü söylenemez, çünkü zaten hiç doğmamıştı. O bir ruh haliydi ve hiçbir uyarıda bulunmadan geçip gitti."[2]

"O bir ruh haliydi" cümlesini biraz daha ete kemiğe büründürdüğümüzde, kapitalizmde yüksek teknolojinin yüksek salınım ya da belirsizliğe gebe olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Yukarıda aktardığımız garip kavrama, yani "dijital bölünme"ye gelirsek; bu bölünmenin nedenleri konusunda, Greenspan'e tekrar kulak verelim; "İş gücünün daha az esnek ve dolayısıyla yüksek maliyetli olması bazı ülkelerde Yeni Ekonominin neden daha yavaş geliştiğini açıklayan en önemli faktör. ABD'de yeni teknolojilerden kaynaklanan yüksek kar marjlarının nedeni, büyük ölçüde, çıktı başına emek maliyetlerinin düşük seyretmesidir. Avrupa ve Japonya'da yeni

---

[2] Samuelson R. J.; High-Tech Fallout, Washington Post, 7 Aralık 2000

teknoloji yatırımlarının daha az olmasının nedeni de işletmelerden bizdekine göre işçi çıkarmanın daha maliyetli olmasıdır."[3]

İş güvencesinin verimliliği ve büyüme hızını azalttığına dair benzeri bir bilgiyi, OECD tarafından hazırlanan ve *The Economist'in* 23 Eylül 2000 tarihli sayısında yer alan "Yeni Ekonomi" Raporu'ndan öğreniyoruz; "İşsizliğin artması, kayıt dışı ekonominin büyümesi, yeni yatırımların durması, girişimcilik şevkinin kırılması, yabancı sermaye girişlerinin daha da düşmesi, yerli sermayenin yurtdışını seçmesi gibi potansiyel tehlikelere yeşil ışık yakan iş güvencesinin bir başka ciddi sakıncasını gözler önüne serdi...1990-98 döneminde, 1980-90 dönemine kıyasla iş güvencesinin fazla olduğu ülkelerin büyük çoğunluğunda (Avusturya, Almanya, İtalya, Belçika, Japonya, Yunanistan, Hollanda, Fransa ve İspanya) toplam faktör verimliliği artış hızında düşmeler oldu. Buna karşılık işe alma ve işten çıkarmanın kolay olduğu ABD, Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, İrlanda ve Danimarka gibi ülkelerde verimlilik artışı hız kazandı."[4]

Kapitalizmin değişmez mitleri olan verimlilik ve kar hırsının, bizim gibi ülkelerdeki "yeni ekonomi" versiyonu, "Çağdaş İş Kanunu"[5] çerçevesinde işsizlik sigortası, kıdem tazminatlarının ortadan kaldırılmaya çalışılması gibi uygulamalarla ortaya çıkıyor.

Söz konusu ekonominin olmazsa olmaz koşulu hız ve bilgidir. Neo-klasik iktisadın temel felsefesi ise Adam Smith'in 'görünmez el'i ve piyasa ajanlarının tüm bilgilere zamanında sahip olmalarıdır. Temel varsayım, bu dörtlünün mutlu bir aile tablosu oluşturmasıdır. Ancak, bu tabloyu bozan bir beşinci uslanmaz çocuk vardır; "kriz".

Bu dönemde sermayenin dolaşımının hızlanması ve telekom teknolojisindeki gelişmeler yeni yatırım olanakları sağladı. Fakat aynı döneme dikkatli bir bakış, dünya ekonomisinde bir başka unsuru ortaya çıkarıyor. 1990'ların başındaki resesyon sırasında Rusya ve Doğu Avrupa dünya ekonomisiyle bütünleşiyor, yeni yatırım alanları ve milyonlarca yeni tüketici oluşuyordu. Asya'da alt yapı yatırımlarında patlama yaşanıyor, Latin Amerika ülkeleri hiper enflasyon sürecinden yeni çıkıyorlardı. Bu dönemlerde yaptıkları atılımlarla öne çıkan Güney Doğu Asya ülkeleri –Güney Kore, Tayvan, Tayland, Malezya ve Endonezya- ekonomileri 1997'de hiç beklenmedik bir şekilde çöktü. Bundan bir yıl sonra, 1998 yılında Rusya krize girdi. Ve nihayet 2000-2001 eşiğinde Türkiye ve Arjantin krizleri ile karşılaştık. Son bir yıldır doların değerinin düşmesiyle birlikte tüm bu mali krizlerin kaymağını yiyen ABD ekonomisine ne olacağı ise heyecanla bekleniyor. Yeni ekonomi söylemi ile dünya ekonomisindeki bir çok gelişmenin 1974'ten beri ilk kez yeniden gündeme

[3] A. Greenspan; Structural Change in the New Economy, 11 Haziran 2000, http://www.federalreseve.gov.

[4] Bu bilgileri içeren 24 Ekim 2000 tarihli duyurusu ile Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) "yeni ekonomi" girişimcilerini uyarıyor.

[5] "Çağdaş İş Kanunu" tanımlaması TİSK'e aittir.

geldiğini görüyoruz. Ancak, bir yandan da ekonomik resesyonun mali krizlerle birlikte üretim ve yatırım yani reel ekonomi düzlemlerini nasıl silip süpürdüğünü de görüyoruz. Aslında bu tablodan çıkarılabilecek temel sonuçlardan biri, "kar oranlarının düşme eğilimine" karşıt eğilimler olarak devreye sokulan "düzenleme" yöntemlerinin işlevlerinin de tükenmeye başlamasıdır.

Kapitalizmin dinamik yapısı içinde krizlerine karşı çözüm üretme olanakları azalıyor. Bir ülkede kriz patladığında bunun etkileri önce bir bölgeyi, sonra en yakındaki bölgeyi (bazen dünyanın diğer ucunu) ve giderek tüm dünya piyasalarını kaplıyor. Ülkelerin ticaret hadlerine, ekonomik ve siyasi istikrarlarına bağlı olarak vurup çıkıyor. Vurup çıktıktan sonra da uluslararası örgütlerin –IMF, DTÖ, DB, NAFTA, AB, APEC ve esas oğlan ABD ve yardımcı oyuncular G-7, G-20 ve şu anda kodlayamayacağım pek çoğunun çok ince hesaplarla belirlenmiş ve dikte edilmiş çıkarları sonucunda neredeyse dörtte üçü açlık ve sefaletle boğuşan, şiddet ve fuhuşun inanılmaz boyutlara vardığı eşitsizliklerin uçurumlarla ifade edildiği bir dünya çıkıyor karşımıza. İşte buna verilen ad "**yeni ekonomi destekli küreselleşme**"dir.

Ekonomi açısından küreselleşmenin temel işleyiş mekanizması, kendini mali piyasalarda gösteriyor. Bu bölümü bitirirken değer yaratmayarak, spekülatif özelliği ile ön plana çıkan bu dönemin, krize neden gebe olduğunu iktisatçı Tülay Arın'dan dinleyelim: "...mali birikim değer yaratmaz, varolan değerleri paylaşır; biri kaybeder biri kazanır. Mali birikim, birikim kaynaklarını hep reel; yani istihdam yaratacak, değer yaratacak alanlarda kullanmaktan kopmuş paradır. Spekülatif amaçlarla elde tutulmakta ve reel birikime gitmemektedir –tam da Türkiye'nin yaşadığı gibi-...Zaten spekülasyon olunca, spekülatif atak da olur, manipülasyon da olur, her şey olur."[6]

Küreselleşme: İşin aslı

Yeni ekonomi destekli küreselleşme tamlaması 1980'lerden itibaren kapitalizmin 2. dünya savaşı sonrası yaşanan altın çağından beri arayıp da bulamadığı çözüm yolu idi. Bu çözüm yolu üstelik, ekonomi ile yetinmekle kalmayıp, ideoloji ve siyaset alanına da el atmış, bir hayal ve hayaletler dünyasına yelken açmıştı. Küresel piyasa, küresel ticaret, küresel hukuk, küresel siyaset ve nihayet küresel sosyal adalet arayışı.

Lenin, "Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması" adını verdiği çalışmasında mali sermayenin kapitalizmin işleyişindeki hükmedici, belirleyici konumu üzerinde durmakta idi. Yıkılmaz ve şaşmaz bir sistem olarak kabul edilen "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" 1930 dünya bunalımından sonra artık kapitalizmin ideologları tarafından da eleştirilir oldu. J. M. Keynes

[6] *İktisat Dergisi*; "Türkiyenin Krizi ve Sonrası", sayı: 410-411, Şubat-Mart 2001, s. 17.

piyasaya devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan, hatta "sosyal devlet" anlayışının mimarı sayılabilecek bir iktisatçı idi. Ne var ki, hızla büyüyen ve kontrol edilmesi ciddi güçlükler taşıyan finansal sermaye hareketleri, Keynes için de, kapitalizm kurgusu içerisinde nereye yerleştireceği bir türlü kestirilemeyen bir öğe olmuştur.

Bugün yaşanan sürece Haluk Gerger "Küreselleşme, Emperyalizmin En Yüksek Aşaması" demektedir.[7] Burada temel bir soru üzerine duralım; solun kimi kesimlerinin dahi aklını karıştıran bir kavram olarak küreselleşme neden emperyalizm kavramına tercih edilmektedir?

Emperyalizmi, kabaca, dünyayı belirleyen temel ekonomik ilişkilerin bütünü olarak kabul edersek, ne tür ekonomik ilişkiler çerçevesinde, nasıl bir dünya tanımlamamız gerekir? Önce belli başlı emperyalizm kuramcılarından Luxemburg, Hilferding, Bukharin ve Lenin'e, ardından daha yakın dönemlerde Baran ve onun neo-marksist izleyicilerinin gündemlerine baktığımızda, bu kuramcıların araştırma alanlarının dünya kapitalizminde yer alan ticaret ilişkileri, sermaye hareketleri, finans sistemleri ve bunların politik sonuçlarını kapsadığını görürüz. Aynı gündemler, küreselleşme bağlamında da geçerlidir.

"Nasıl bir dünya" sorusuna emperyalizm kuramcılarının verdiği yanıt ise, "hiyerarşik, eşitsiz, temel öğeleri arasında sürekli olarak asimetrik bağlantılar oluşturan, çatışmalı bir sistem"[8]. Bir başka tanımlama ile, eşitsiz ve bileşik gelişme.

Eşitsiz ve bileşik gelişme söz konusu olduğunda ise gündeme kaynak aktarımı ya da bağımlılık damgasını vurur. Belli dönemeçlerde metropollerden çevreye kaynak aktarımı, bağımlılık ilişkilerini oluşturan bir mekanizma olarak işleyebilir. Hatırlayalım ki, Avrupa ile dünyanın geri kalan bölümleri arasındaki iş bölümü, kalkınma iktisadının parladığı dönemlerde, dış ticaret hadlerinin, ham maddelerde uzmanlaşan ülkelerin lehine dönüşmesi ile eş zamanlı olmuştur. Özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerinin "gelişen" piyasalara kayması, gelişmekte olan ülkeler lehine net kaynak transferi anlamına gelir. Ancak, ucuz hammadde arzındaki göreli fiyat düzenlemesi, teknolojik gelişme ve finansal sermaye hareketlerinin reel ekonomiyi aşırı derecede belirlemesi ile son bulmuştur.

Çevre ekonomilerin dış hesapları, spekülatif sermaye girişlerine (burada kastedilen özellikle kısa vadeli sermaye hareketleridir) yapısal olarak bağımlı oldukları andan itibaren, gelişen piyasalar, finansal canlılık/finansal kriz/sermaye kaçışı çevrimine tabi olur ve net kaynak aktarımı da ters yöne dönebilir. "Gelişen ya da gelişmekte olan piyasalar" diye anılan bizim gibi ülkelerin başına krizlerin

---

[7] Haluk Gerger; "Küreselleşme: Emperyalizmin En Yüksek Aşaması", *Sınıf Bilinci*, sayı: 16, Kasım 1996, s.23-37.

[8] Korkut Boratav; *Emperyalizm mi Küreselleşme mi?*, "Küreselleşme; Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı" içinde, İmge Kitabevi,Nisan 2000, s. 17.

açığa çıkmasıyla tam da bu gelmiştir. Ancak, bu noktada göze çarpan olgu, krizlerin hızla yayılmasıdır. Burada, küreselleşme yandaşlarının ön plana çıkardığı konu, yapısal bağımlılığın yerini karşılıklı bağımlılığın almasıdır. Küreselci bakış, her değişkenin bütün diğer değişkenlere bağımlı olduğu bir genel denge modeline göre algılıyor dünyayı. Kaynak aktarımında ise "pozitif toplamlı" (nihai olarak herkesin kazançlı çıktığı) oyun özellikleri taşıyan bir yaklaşım ağırlık kazanır. Ulusal ekonomiler arasındaki asimetrik kaynak transferlerinin, sonuç itibariyle başlangıçtaki eşitsiz kaynak dağılımını düzelteceği öngörülür.

Peki, ticaretin, sermaye hareketlerinin ve mali oligarşinin giderek devleşmesi ve ağırlığını daha da artırması, dünya kapitalizminde, "emperyalizm" kavramını geçersiz kılacak ölçüde önemli ve niteliksel dönüşümleri mi ifade etmektedir? Bu sorunun yanıtlanmasında, 19. yüzyılın serbest ticaret rejimine atıfla pek çok kaynakta yer verilen bir örneğe bakabiliriz: "19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları arasında altın standart sistemi altında gerçekleşen uluslararası finansal serbestlik ortamı ve sermaye hareketleri bugünkü serbestleşme derecelerinin gerisinde değildi."[9]

Öyleyse değişen nedir?

Küreselleşme fikri, sadece ekonomide değil, ideoloji ve siyasette de değişik motifler taşımaktadır.

Bunlardan birincisi ve en önemlisi seçeneksizliği ifade eden -there is no alternative-TINA- anlayışıdır. Bu anlayışa göre, kapitalizm, içinde hiçbir sorunu barındırmamaktadır, sosyalizm ise olasılık dahilinde bile değildir.

İkincisi, küresel ekonomik düzlem, öncelikle çok uluslu şirketlerin, uluslararası finans kuruluşlarıyla gene uluslararası nitelikte bazı ekonomik kuruluşların (IMF, DTÖ, DB) bir arada oluşudur. Bu kuruluşlar, kapitalist dünya sisteminin tümünü kapsayacak üst yapılar biçiminde roller üstlenmişlerdir.

Üçüncüsü, bu sürecin dünya ülkeleri üzerindeki etkilerinin farklı olmasıdır. Ana hedef, ulusal ekonomileri devletsizleştirmek ve küreselleştirmektir. Nitekim, pek çok üçüncü dünya ülkesinde hükümetler, ekonomik ve sosyal politikalar alanında ipleri artık elinde tutamamaktadır. İşte burada yukarıda bahsedilen "asimetrik bağlantılar"a başvurmanın zamanı gelmiştir. Bütün bu büyük politika iddiasına rağmen piyasanın ve özel girişimin düzenleyici devlete daima ihtiyacı vardır.

[9] Korkut Boratav; *Emperyalizm mi Küreselleşme mi?*, "Küreselleşme; Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı" içinde, İmge Kitabevi, Nisan 2000, s.18.

"Bir yandan her kapitalist ekonominin ancak diğerleriyle ilişkileri içinde varolması gereği öte yandan, oluşturduğu özel, yerel, ulusal, bölgesel ekonomilerden veya bunlarla ilişkilerinden soyutlandığında bir küresel ekonominin varolamayacağı gerçeği" ile uluslar arası düzeyde gelişen iktisadi siyasi hareketin aynı zamanda ulusal düzeyi de etkilediğini bilmek zorundayız. Buna bağlı olarak da, sermaye birikim süreçleri ulusal ekonomilere bağlı olarak uluslar arası bir bütünlük oluşturabilecektir."[10]

Dördüncüsü, varolan düzlemde gerçek muhalefetin "küresel sivil toplumu" oluşturan hükümet dışı kuruluşların (NGO) bir araya gelmesiyle ortaya çıkabileceği söylenmektedir.

Beşincisi, ortaya bir hedef konulmasıdır. Bu hedef, neo-liberal politikaları korumak, uluslararası düzeyde bir kamu otoritesi oluşturmak ve başlıca uluslararası ekonomi kuruluşları daha demokratik ve insan haklarına saygılı kurumlar haline getirmektir.

Yukarıda yer alan beş öğenin, aynı mantık kurgusu içinde, ama farklı niyetlerle yenilen bir muz olabileceğini gösteren iki örnek vermek istiyorum:

"İşin ilginç yanı küreselleşmenin ideolojik ve politik bir boşlukta gelişiyor olması. Global bir devlet veya kamu otoritesi mevcut olmadığından ve çok uzun süre de olmayacağından, devlet piyasa uyumuna dayanan çağdaş ideolojik sentezi, ulusal düzeyden uluslar arası düzeye taşımak mümkün olmuyor. Bu çıkmazı, küresel piyasaya veya serbest ticarete karşı gösteri yapanların söyleminde ve hareketlerinde gözlemleyebiliyoruz. Seattle, Prag, Davos veya Washington'da küreselleşmeye karşı çıkanlar, kendi ülkelerindeki piyasa ekonomisine veya piyasa kurumlarına karşı gösteri yapmıyorlar. Kendi ülkelerine merkezi planlama veya üretim araçlarında kamu mülkiyetini getirmeye veya geri getirmeye çalışmıyorlar. O defter kapandı, o tarih bitti. Karşı çıkılan, rahatsızlık yaratan, ulusal düzeydeki piyasa değil, küresel piyasa. Hedef ulusal düzeydeki özel sektör değil, uluslararası veya "ulussuz" özel girişim"[11]

İşte size gerçek bir korku ve rahatlama. Ve ikinci alıntı;

"Yeni emperyal tahakküm ve taşıyıcısı olduğu küreselleşme, özgürlükçü hareketlere de yeni mücadele olanakları sunuyor. Bu durumda özgürlükçü sosyalizmin gündeminde salt direnmenin, bu yeni emperyal sürecin başka hedeflere doğru yönlendirilmesi ve başka türlü örgütlenmesi mücadelesini vermenin de yer alması gerekiyor. Esnekliği ve melezliği içinde barındıran bu yeni sürecin, özgürlükçü hareketler için de anlamlı bazı boyutlar içerdiğini görmeyi, mücadele stratejisini bunu da dikkate alarak çizmeyi, liberal küreselleşmeye teslim olmak olarak görmek, mücadeleyi nostaljik bir direniş

[10] E.M. Wood'tan aktaran, "Emperyalizmin Yeni Görünümü: Küreselleşme", *Sosyalist Politika*, Mart 2001, s.10.

[11] Kemal Derviş; "Küreselleşme veya Tarihin Devamı", *Foreign Policy* Türkiye baskısı, Ocak-Şubat 2001, s.21

hareketi içine ya da eski egemenlerin eline hapsetmek demektir. Mücadelenin artık ulus-devletlere hapsolarak değil, varolan emperyal güce karşı, kendini onun alternatifi sayan bir güç oluşturarak verilmesinin adımları el yordamıyla atılıyor"[12]

Birinin korkusu, diğerinin ise barındırdığı esneklik ve melezlik nedeniyle selamladığı bir süreç...

Birinin rahatlamak, diğerinin ise gene barındırdığı esneklik ve melezlik için selamladığı bir süreç...

Doğrusu oldukça tuhaf bir durum. Bir yanda Türkiye'nin küresel pazar ile entegrasyonu için gönderilmiş ve görevini başarıyla yerine getiren IMF görevlisi Kemal Derviş, diğer yanda küreselleşme karşıtı hareketi, bu hareketin reformist söylemlerine sahip çıkarak savunan bir küreselleşmeci.

Ve giderilen korkular, çakılan selamlar ortasında, giderek artan ve yaygınlaşan işsizlik, yoksulluk, açlık, şiddet ve eşitsizlikler içinde umarsız kalan milyonlarca emekçi.

Biliyoruz ki, sermaye hareketlerindeki hızlı gelişme ve serbestleşme, sadece metropol sermayesi için değil, çevre ülkelerinin burjuvazileri için de yeni olanaklar getirmektedir. Özellikle kısa vadeli ve spekülatif sermaye hareketleri (dolaşımı) söz konusu olduğunda. Ancak, aynı serbesti emek için hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. Sermayenin bu koşullarda uluslararasılaşması ile emeğin ulusal ekonomilere hapsolması bu sürecin temel öğelerindendir. Neden?

Kriz ortamlarında emeğin fiyatı daha da düşer ve sonucunda iş gücü piyasaları esnekleşir. Esnekleşme işsizliğin artışı ile birlikte ortaya çıkar. Ve karşımıza, pazarlık gücünü bütünüyle yitirmiş, en ağır koşullara razı bir çalışanlar kitlesi çıkar. Ayrıca, bu süreçte sınıfsal katmanların küreselleşme dereceleri de farklılaşmaktadır. En az pazarlık gücüne sahip olan emekçi sınıflar tamamen "ulusal" kalmaya mahkumken, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlar ortadan kalktıkça, geleneksel olarak ulusal olan sermaye katmanlarının önemli bir bölümü adım adım uluslararasılaşır.

Ulusal devletin içinde emeğin konumu yeniden tanımlanır. Bu çerçeve içinde ulusal ekonomiyi ve onun sınırlarını belirleyen ana öğe emeğin hareket serbestisinin sınırlarıdır. Dolayısıyla, sosyal, ekonomik ve politik görevlerle donatılmış bir ulusal devletin varlığının korunmasında nesnel çıkarları olan başlıca toplumsal güç emekçiler olur. Ne var ki, devletin düzenleyici, üretici, harcayıcı ve paylaştırıcı bir aktör olarak işlevleri adım adım tasfiye edilmektedir.

Geride, devletin saf ve çıplak baskıcı işlevleri kalmakta, emeğin denetimi temel görevlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

---

[12] Ahmet İnsel; "Küreselleşme ve Emperyal Güç", *Birikim*, sayı 148, Ağustos 2001, s.32.

NEO-LİBERALİZMİN "SİVİL MEMURLARI":STK

Ali Deniz TOROS

Bu çalışmamızda, sivil toplumcu düşüncenin günümüzdeki yorumlarına bakarken tarihsel ve kuramsal yorumlardan nasıl uzaklaştığını göreceğiz. Aynı zamanda, günümüzün sivil toplum düşüncesinin tarihsel ve siyasal değişimlere bağlı olarak nasıl değiştiğini ve ne tür örgütlenmelere yöneldiğini okuyacağız. Yeni sivil toplumcu düşüncenin ve örgütlenmelerin topluma mı yoksa liberalizme mi hizmet ettiği sorusuna yanıtlar vereceğiz.

Günümüzün sivil toplum tanımları

Öncelikle sivil toplum kavramını tarihsel ve kuramsal planda oturduğu yeri anlamaya çalışalım. Bu anlamı edindikten sonra, oluşturulan organizasyonların kuramsal ve siyasal yönlerini incelemeye devam ederiz. İlk önce, daha anlaşılır ve yol açıcı olması itibarıyla Marx'ın tanımlarıyla başlayalım.

Marx, sivil toplumu belirli bir toplumsal model ya da belirli bir üretim biçimiyle sınırlandırarak tanımlamamıştır. Üretici güçlerin her gelişme aşamasında, üretim ilişkilerinin niteliğine bağlı olarak sivil toplumun da geliştiğine değinir. Buna göre, feodalizmdeki üretim ilişkilerinin aksine, kapitalist üretim ilişkilerinin sivil toplumu daha da belirginleştirdiğini anlatır. "Sivil toplum, üretici güçlerin belirli bir gelişme aşaması içerisinde, bireylerin maddi karşılıkları ilişkilerinin hepsini birden kucaklar..."[1] *maddi karşılıklı ilişkilerin* kapitalist üretim tarzı içinde daha kapsamlı üretildiğini ve bunun için de daha canlı yaşandığını söyleyebiliriz. "Sivil toplum terimi, 18. yüzyılda mülkiyet ilişkileri, ilk çağ ve ortaçağ ortaklaşalığından kurtulur kurtulmaz ortaya çıktı."[2]

---

[1] Karl Marx - Friedrich Engels; *Alman İdeolojisi*, Sol yay., Çeviren; Sevim Belli Dördüncü baskı, Ankara 1999, s. 114

[2] *age*, s.114

Marx, sivil toplum ve devlet arasındaki ilişki konusunda da birbirine karşıtlık yerine, birbiriyle etkileşimli (hatta bağımlı) bir bütünlüğün olduğunu belirtir. "Sivil toplum, bir aşamanın ticari ve sınai yaşamının tümünü birden kucaklar ve bu bakımdan da her ne kadar dışarıda ulus-topluluğu olarak kendini olurlamak ve içerde devlet olarak örgütlemek zorundaysa da, devleti ve ulusu aşar."[3] Marx sivil toplum üzerine düşünürken, eşanlı olarak kapitalist üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerin işlenişini de düşünür. Bu haliyle, Marx için sivil toplum ya da kapitalist üretim ilişkileri kimi zaman belirli bir ulus kimliğinde kimi zaman bir devlet ölçeğinde kimi zaman da ulus aşırı bir düzlemde ifade edilebilir.

Marx'la devam edersek, "sivil toplum, sivil toplum olarak ancak burjuvazi ile gelişir; böyle olmakla birlikte, üretimin ve karşılıklı ilişkinin doğrudan sonucu olan ve her zaman devletin ve ayrıca idealist üstyapının temelini oluşturan toplumsal örgütlenme de her zaman aynı adla belirtilmiştir."[4]

"Özel mülkiyetin, ortaklaşa mülkiyetten kurtulması sonucunda, devlet, sivil toplum yanında ve onun dışında özel bir varlık kazanmıştır; ama bu devlet, burjuvaların dışarıda olduğu kadar içerde de mülkiyetlerini ve çıkarlarını karşılıklı olarak güvence altına almak üzere, zorunluluk yüzünden kendilerine seçtikleri örgütlenme biçiminden başka bir şey değildir."[5]

Her iki düşünceyle de Marx'ın sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkide belirli bir bütünleyici özelliğin varlığından söz ettiğini görüyoruz. Birinci alıntı da Marx'ın, kapitalist üretim ilişkileriyle bir ve aynı şey olarak tuttuğu sivil toplumun da devletin temeli olduğunu anlatır. Buna benzer biçimde ikinci alıntıda da Marx, devletin, özel mülkiyetin gelişimiyle beraber sivil toplumla daha da bütünleştiğini hatta devletin özel mülkiyeti ve piyasa ilişkilerini korumak gibi bir görevle örgütlendiğine değinir.

Metin Çulhaoğlu ve Can Soyer'in ortak kitabında Marx'ın üzerinde durduğumuz düşünceleri özlü bir toparlayıcılıkla anlatılmaktadır. Buna göre;

- "Marx, sivil toplum kavramını 1845'e kadar sıkça kullanmış, bu tarihten sonra ise "üretim ilişkileri" kavramına ulaşmış ve sonraki çalışmalarında da bu kavramı yeğlemiştir.
- Marx'ın kurgusunda sivil toplum alanı, maddi üretimi ve buna ilişkin etkinlikleri, yani ekonomi alanını kapsar. Dolayısıyla Marx'ta sivil toplum-ekonomi ayrımı yoktur.
- Benzer şekilde, Marx'ta, devlet ile sivil toplum arasında bir ikilik de yoktur. Tersine, Marx, devletin görevlerinden birinin de sivil toplumu korumak

---

[3] *age*, s. 114
[4] *age*, s.114
[5] *age*, s.115
[6] Metin Çulhaoğlu - Can Soyer; *Solda Sivil Toplum Söylemi: Gerçekler ve Yanılsamalar* Özgür Üniversite Defterleri, Kasım 2000, s.14

olduğunu; ayrıca sivil toplumun, kendini her koşulda devlet ve ulusallık olarak ortaya koymak zorunda olduğunu söylemiştir.

- Marx'a göre sivil toplum, kapitalist üretim ilişkilerinin özgün bir ürünü değildir. Fakat kapitalizm, sivil toplumun gelişmesinin önündeki engelleri büyük ölçüde kaldırmıştır.
- Son olarak; sivil toplum, çeşitli toplumsal öznelerin mücadeleleri sonucunda kurulabilecek bir alan değil, kapitalist gelişmenin doğasına uygun olarak gelişen bir ilişkiler bütünlüğüdür."[6]

Marx'ın sivil toplum üzerine olan düşüncelerini öğrendikten sonra, günümüzdeki düşüncelere ve tanımlara bakabiliriz.

Kuramsal düzeyde tartışılan ve farklı yorumlarla tanımlanan sivil toplum kavramı, günümüzün ekonomik ve siyasal değişimlerine bağlı olarak güncelleştirildiğinde belirli bir sivil toplum anlayışının örgütlendiğini görüyoruz. Bu örgütlenmeler toplumlara göre, yorumlara göre farklı farklı adlandırılmaktadır: NGO (non-governmental organization / hükümet-dışı örgütler), Private Organization sektor (özel sektör), Voluntary Organization/Sektor (gönüllüler organizasyonu), vb. Türkiye'de de; Sivil Toplum Kuruluşları (STK), Sivil Toplum Örgütleri (STÖ), Demokratik Kitle Örgütleri (DKÖ), Gönüllü Örgütler, Üçüncü Sektör, Yönetim Dışı Örgütler gibi.[7]

Sivil toplumla ilgili tanımlara bakmayı sürdürelim; "BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'in tanımına göre, NGO Kavramı, devletlerarası bir anlaşma temeline dayanmayan bütün uluslararası örgütleri kapsar."[8] Sivil toplum anlayışının veya örgütünün temel mantığının devlet dışı olmakla tanımlanabileceği söylenir.

İoanna Kuçuradi'ye göre; "sivil toplum kuruluşları, belirli mekan ve zamanda bilgiye dayanarak teşhis edilen bir ihtiyacı ya da bir ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kar amacı gütmeden hizmet veren böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır."[9] Bu düşünce, devletin uzanamadığı sorunlu alanlara gönüllü kuruluşların, devlet yerine çözümler ulaştırması, ihtiyaçları gidermeye yardımcı olmasıyla tanımlanır. Faaliyet alanları; çevre, kalkınma, nüfus planlaması, insan hakları, kadın, sağlık, eğitim, sosyal yardımlaşma, barış, vb. alanlardır.

Gérard Groc ise sivil toplum anlayışını ve örgütlerini çoğulculuk, çok kültürlülük adına olumlamaktadır. Sivil toplumun bu niteliğinin tekleştirici görüşlere ve iktidarlara karşı önemli bir dinamik olduğunu düşünür; "sivil toplum yenilikçi bir dinamik gibi görünmektedir. Bu yenilikçi dinamik, özellikle

---

[7] Mithat Sancar; " Global sivil toplum mu?", *Birikim*, Şubat 2000, sayı: 130, s. 20
[8] agm, s.21
[9] aktaran Mithat Sancar, agm, s.21

toplumsal çoğulculuk ve toplumsal hareketliliğe dayandığı için oydaşmacı (tekleştirici, aynı inançta olma y.n.) milliyetçiliğe karşı referanslarda, standartlarda ve siyasi taleplerde çeşitliliğin uygulanmasında ve rekabet ortamındaki anlatımların kabul edilmesinde en iyi vasıtadır."[10]

WALD (Dünya yerel yönetim ve demokrasi akademisi)'ın yayınında ise sivil toplum ve STK, ayrı ayrı ama tek bir mantık içinde tanımlanır. Buna göre, STK; "devlet yapıları dışında, ama devletle (olumlu ya da olumsuz) yakın ilişki içinde olan, kalkınma alanında faaliyet gösteren ve toplumsal bakımdan çeşitlilik içeren toplumsal aktörlerin oluşturduğu bir zemindir." Sivil toplum ise; "toplumsal ilişkilerin (kastlar, sınıflar, etnik bağlar, akrabalık...) işleyiş alanıdır; yani ekonomik, toplumsal, kültürel ya da politik bakımdan aynı ağırlığa sahip olmayan, dolayısıyla nesnel ya da öznel örgütlenme kapasiteleri kaçınılmaz olarak farklı olan, bu nedenle karşılıklı ilişkileri uyumlu olabileceği gibi, çatışmalı da olabilen toplumsal gruplar arasındaki etkileşim alanıdır."[11]

STK'ların devlet dışında örgütlenmelerinden ötürü *toplumsal aktör* olduklarını anlatan tanım, bütünlüklü siyasal mücadeleden uzaklaşarak lokal alanlara kapanan STK'ların, çoğulculuktan mamul bir sivil toplum anlayışı geliştirdiklerini anlatır. Toplumsal gruplar arasındaki çelişkilerin sönümlendirildiği ve grupların STK yapısı içinde, lokal bir alan üzerinde çalışırken oluşturdukları ilişkilerin toplumsal (sınıfsal) çelişkileri sildiğini ya da eşitlediğini ifade eder.

Tanıl Bora, Türkiye'deki görünüm itibarıyla sivil toplumun sağ ve sol kesimlerce nasıl tanımlandığını şöyle değerlendirmektedir; " sermaye/girişimci tabanlı ve devlete/hükümetlere sadık sağ eğilimli odalar; *sivil toplumu* bir ülkenin ve ulusun sahip olduğu -yasama, yürütme, yargı gibi- *erk*'lerden biri olarak görmekte, artık evrensel düzeyde devlet ve toplum yönetiminde bu erkin öne çıktığı argümanına dayanarak kendi etkinlik ve prestijlerini tahkim etmeye çalışmaktadırlar... Tahsile dayalı uzmanlık mesleklerinin emek ağırlıklı ve muhalif/sol eğilimli odalarında ise *sivil toplum* kavramının demokratiklik, bağımsızlık ve benzeri niteliksel değerleri daha fazla vurgulanmakta; bunun yanı sıra, bu kavram etrafında liberal bir anlayışın örülmesine ve savunageldikleri siyasal-ideolojik iddiaların politika-dışı bir anlayışla evcilleştirilmesi tehlikesine karşı belirli bir ihtiyat görülmektedir."[12] Yerinde bir tahlil olduğunu söyleyebiliriz. Hem Türkiye sağının hem de solunun, belirli bir eklektizmi üreten sivil toplum anlayışının, kafa karışıklığından ibaret olduğunu göstermektedir. Sağın "kul" olmaya yatkınlığıyla, solun "birey" olma arzusu sivil toplum anlayışlarına dahi sinmiştir.

---

[10] Gérard Groc, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* içinde, İletişim yay., s. 90
[11] WALD, *Sivil Toplum Örgütleri* Demokrasi kitaplığı, Çev.: Işık Ergüden, Mart 2001, s. 14
[12] Tanıl Bora, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* içinde, İletişim yay., s. 303

Geriye dönüp bakacak olursak, BM tarafından öne sürülen sivil toplum tarifiyle, Kuçuradi'nin geliştirdiği sivil toplum düşüncesinin temel kalkış noktası devlet dışında olma niteliğiyle bağlantılıdır. BM, *devletlerarası anlaşmalar dışında olan* için sivil toplum derken, Kuçuradi de *belirli alanları bilgiyle teşhis eden* sivil toplumun; her iki tanım da, söz konusu alanların, devletten ayrı olarak, ihtiyaçlarını gidermek üzere donatıldığı bir sivil toplum tarifi yapar. Kuçuradi aynı yerde, devletle paralel yönetime katkı veren STK'ları önemser. Çünkü sorunlu alanların ihtiyaçlarını giderirken, STK'ların devlet dışında olmaları, sivil toplum kuruluşlarının kamu yönetimine katkı vermedikleri anlamına gelmemelidir. STK'lar ile devletin el ele verdiği, ancak faaliyetin öznesi olarak STK'ların aktif olması gerektiği anlatılır.

Sivil toplum-devlet karşıtlığı, taraflardan birinin diğerini süreç içerisinde sönümlendirmesiyle değil, aksine her iki tarafın birbiriyle uyumlu olabileceği dengeli bir ilişki geliştirilir. Çünkü, ne sivil toplum ne de devlet birbirini yok saymaz, birbiriyle denge ve uyum aranışında olur. Bu haliyle sivil toplum, devlet karşıtı değildir. Sivil toplum, devletten, yönetime dışardan katkıda bulunabilecek yasal düzenlemelerin yapılmasını, devletin küçülmesini, ama etkinliğini yitirmemesini ister. Devlet de, çekildiği alanların STK'larca doldurulmasını, piyasa kurallarıyla hareket eden bir toplumun; sosyal, kültürel,ekonomik ve siyasal alanları, söz konusu kuralların aktif kılınması kaydıyla STK'lara bırakılır. STK'lar belirli bir uyum ve denge yoluyla faaliyet alanlarının eksiklerini gidermeye çalışır.

Devlet ve sivil toplum arasındaki bu ilişkide, Marx'ın da tanımında verdiği gibi belirli bir bütünlük vardır. "Dolayısıyla, sosyo-ekonomik ve politik dönüşümün taşıyıcısı olarak STÖ'ler ne devlet karşıtı olabilir ne de devlete alternatif oluşturabilir. Bunun nedeni basittir; çünkü, devlet onları kendine ait politika ve programların içine dahil etmiştir. Başka bir deyişle, STÖ'ler ne devletten bağımsızdır ne de devlet örgütleridir. Hiçbir durumda, devletin üzerinde olamazlar. STÖ'lerin ortaya çıkışı bu bakımdan ne devletin yokluğunu, ne de zayıflığını varsayar, çünkü STÖ'ler devlet faaliyetinin uzantısıdır."[13]

Gérard Groc ve WALD'daki tanımlarda ise, sivil toplum düşüncesi günümüzün popüler temalarından olan çoğulculuk, çok kimliklilik gibi terimlerle süslenir. Böyle bir sivil toplum anlayışında biraraya gelen bireylerin sosyo-ekonomik aidiyetleri ya da siyasal yönelimleri önemsizdir, hatta görmezlikten gelinir. STK, belirli bir faaliyet alanının demokratik, kültürel ve geliştirici hakları için biraraya gelen gönüllü, yardımsever nitelikleri olan insanlardan oluşur. Bu insanların, önsel olarak ideolojik ya da siyasi belirlenimi olmadığı varsayılır, STK'ların etkinlik gösterdikleri alanın özel değerlerine göre, özel bir kimlik oluşturulur. Aslına bakılırsa, bizzat bu yapı, tekleştirici bir modeli üretmektedir. Ancak bu model için önemli olan, STK'lar içinde faaliyet gösteren bireylerin

[13] WALD, age, s.152

toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleriyle değil, verili (muhtemel alanın kimliğiyle) kimlikle yer almalarıdır.

Böylesi çoğulcu bir yapı içinde yer alan bireylerin, bütünlüklü bir toplumsal perspektiften sakındıklarını, bütünlüklü yaklaşımın iktidar olmayı gerektirdiğini düşünerek, iktidar olma hedefinden de uzaklaştıklarını görüyoruz.

Üzerinde durduğumuz tanımların sayısını artırmak mümkün, ama her tanım bizi daha da yaran çelişkilerle karşı karşıya getirmektedir. Bu nedenle, sonuç olacak biçimde, daha net tanımın Marx'ın değerlendirmelerinde yer aldığını düşünüyorum. Bu yönde geliştirilen, Metin Çulhaoğlu'nun sivil toplum kavramına dair tanımlarının da, bize düşünme açıklığı sağlayacağı kanısındayım.

Çulhaoğlu'na göre; "sivil toplum, üretilen artığa el koyma ediminin (fiilinin) doğrudan doğruya *politik* bir temele, yasallığa ve güvenceye dayanmaktan çıkması olarak tanımlanırsa, böyle bir sivil toplum kuşkusuz her kapitalist ülkede vardır. Yok eğer sivil toplum devletin dışında, devletten organik biçimde ayrışmış, bu ayrışmışlığıyla tanım gereği demokratik bir alan olarak anlaşılıyorsa, böyle bir sivil toplumun varlığı, bırakın Türkiye'yi, geç kapitalizmi yaşayan batılı ülkeler için bile hayli tartışmalıdır."[14] Bir diğer tanımlama da; "feodalizm gibi haraçlı sistemlerden farklı olarak, kapitalizmde üretilen artığa el konulması, yani sömürü politik otoritenin varlığından bağımsızlaşır. Başka deyişle, kapitalizmde, sömürünün maddi temelini politik tabiyet değil toplumsal (sivil) ilişkiler oluşturur. Marx, kendisinden çok önce ortaya çıkan sivil toplum kavramını bu içeriğiyle kullanmıştır. Daha önce de değinildiği gibi, bu anlamıyla sivil toplum tanım gereği bütün kapitalist ülkelerde vardır."[15]

Uluslararası sermayenin güdümlü araçları: STK

Sivil toplum kavramına ilişkin kuramsal sayılabilecek değerlendirmeleri belirli bir sınırlılıkla tartıştıktan sonra, çıkardığımız sonuçlara bağlı kalarak yazının bu bölümünde sivil toplum kuruluşlarının (STK/NGO) hangi yönde örgütlendiklerini, amaçları ve işlevleri, STK/NGO'ların oluşumunda hangi ekonomi-politikaların ya da ideolojinin etken olduğunu incelemeye çalışacağız.

WALD adlı kuruluşun yayınında, STK'ların üç tarihsel döneme göre şekillendiği anlatılır. Birincisi; *savaş sonrası dönem ve sömürgelerin bağımsızlaşması (1945-1960)* Bu dönemde, ilk olarak ABD'de, azgelişmiş ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmak için özel sektörün sağladığı gıda fazlasının geri kalmış ülkelere gönderilmesi planlanır. Bunun için, zengin Kuzey ülkelerde, hükümetlerle özel sektör arasında yer alan ve söz konusu yardımı yoksul Güney ülkelerine ulaştıracak olan kuruluşlar oluşturulur. Güney

---

[14] Metin Çulhaoğlu, "Devlet, Sivil Toplum ve Demokratikleşme", *Sosyalist Politika*, Mart 1998, sayı: 16, s. 17

[15] agm, s.18

ülkelerinde ise bu dönemde, katolik ya da protestan kiliseleri bu yardımı almak üzere ilişkiye geçmeyi beklemektedir. Çünkü Güney ülkelerinde en yaygın örgütsel ağa kiliseler sahiptir. ABD'nin ardından Avrupa'da da bu işe soyunan ilk ülke Almanya olur.

Bu dönem içinde, Samir Amin'in "Bandung Modeli" diye adlandırdığı projeye üçüncü dünya ülkeleri yakınlaştılar. Üçüncü dünya ülkeleri, batıdan gelecek kalkınma yardımlarıyla batının kalkınmış olan düzeyine erişilebileceğini düşünürler. 1955'de, Bandung konferansıyla bir araya gelen Asya ve Afrika'dan 29 ülkeye ait yeni devlet burjuvazileri, önderlik edecekleri modernleşme yoluyla bu toplumları kalkındıracaktı. Bu projeye göre, ithal ikameci sanayileşme izlenecek, ekonomik ve sosyal yapıda uzlaşma ilişkisi geliştirilecek, toprak, vergi, bankacılık, eğitim gibi alanlarda reformlar uygulanacak.

Örneğin, "Çayhane" adlı bir filmde (yapım yılı;1956, yön.:Danny Mann, oyuncular:Marlon Brando,Glenn Ford) gelişmiş batı ülkesi ABD, yoksul ve geri kalmış Japonya'nın kalkınması için görevlendirdiği askerlerle "B planı"denilen (muhtemelen A planı da savaş ve silahlı işgaldir) bir programı uygular. Okinawa'da 1946 yılında ABD'li askerler Tobiki köylülerine toplumsal örgütlenmeyi öğretir; başkan, polis şefi, tarım şefi, demokratik kadınlar birliği'nden oluşan bir örgütlenme oluşturulur. Köye okul yapılacak, ingilizce öğretilecek, demokrasi eğitimi verilecek, köydeki herhangi bir üretim ile elde edilecek ürünün satışıyla para kazanılması sağlanacak. Ancak tam tersine, Okinawa'lıların kurnazlığına verilen bir biçimde; köylüler ABD'li askerlere kendi geleneklerine has yaşamı, üretimi, kültürü, eğlenceyi benimsetirler; eğitim yerine geyşa dersleri, okul yerine "çayhane" (eğlence mekanı)yaptırırlar. Bu dönemin bir diğer temel gerçeği de, batının azgelişmiş ülkelere yardımının arka planında yatan komünizmin yayılmasını önlemek vardır. Örneğin, Kore savaşında batının gösterdiği etkinlik böylesi bir amaçladır.

Bu anlamda, hem kalkınmacılık adına olsun hem de barış adına olsun (Kore gibi, bugünün Balkanları gibi vd.) batının azgelişmiş ülkelerle ilişkisi ekonomik olmanın yanında siyasal ve ideolojiktir. Bu amaç doğrultusunda STK'lar da görevlendirilir.

İkincisi; *azgelişmişlik ve soğuk savaş (1960 -1975);* Bu dönem içinde uluslararası ilişkiler ideolojik kutuplaşmaya göre kurulur. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerde ideolojik kutuplaşma etkindir. STK'lar da bu kutuplara göre kendilerine yer açarlar. Özellikle de batının, sosyalist blok karşısında "insani", "yardımsever" bir yüzle tanıttığı STK'lar, azgelişmiş ülkelerde, kapitalist blokla entegrasyonu sağlayacak, piyasa ilişkilerini geliştirecek özel programlar uygular. Bunu da demokrasi için yaparlar. Bu dönemde, özellikle ABD tarafından kurulan paravan STK'lar, özel siyasi amaçlar için kullanılır.

Üçüncüsü; *neo-liberal proje ve tek kutupluluk (1975-...);* bu dönem, önceki her iki dönemin bütün siyasal ve ekonomik yapılarını değiştirdi. Aşırı borçlanmalardan ötürü Bandung modelinin çöküşü, Keynesçi uygulamaların geri çekilmesi, ardından sosyalist bloğun çözülüşü sonucunda, geriye kapitalizmin kendini yeniden kurarak gelişimi kalıyor. Bu dönemin kapitalizmi, sermayenin birikim olanaklarını artırmak için yapılanma programları hazırlıyor. Yeni pazarların oluşturulması, piyasa hareketlerinin serbestleştirilmesi, liberalizmin ekonomik hedefleri (devletin küçültülmesi, özelleştirme, rekabet gibi) program haline getiriliyor. Bu program, entegrasyonun gereği olarak gelişmekte olan ülkelere yapısal uyarlanma programı olarak dayatılıyor.

Neo-liberalizmin yeniden yapılanması içinde STK'lara da önemli işler düşüyor. Daha önceleri devlet tarafından sağlanan kamusal hizmetler, bu dönemden sonra STK'ların devletin çekildiği alanları doldurmasıyla, kamusal hizmetler STK'lara bırakılıyor. STK'lar, kamusal alanları belirli bir hizmet anlayışıyla çalıştırırken, piyasa ilişkilerinin söz konusu alana dahil olmasına engel olmazlar. Çünkü, STK'ların devletin işlevlerini azaltan bir yapıya sahip olması ile liberalizmin devletin küçültülmesi programı çakışıyor. STK'lara bu dönem içinde, piyasa hizmetleri yönünde önemli işlevler yükleniyor.

"1974'te BM *herkes için yaşam kalitesini güvence altına almak adına bütün kalkınma sürecinin amacını yeniden tanımlamak için* bir konferans düzenledi... bazı hükümet-dışı örgütlenmeler (NGO) de beslenme, barınak, eğitim ve sağlığın yanı sıra öz saygı ve katılım hakkı gibi *tüm gereksinimlerin* karşılanmasının kalkınma sürecinin odağına yetiştirilmesi gerektiğini savunuyordu."[16] Bu programla, gelişmekte olan ülkelerin verimliliğini sağlayacak kaynakların yaratılması amaçlanır, iktisadi büyüme artırılmaya çalışır. Bu program, toprak reformu, vergi yasaları, finansal düzenleme, kamusal hizmetlerin geliştirilmesi gibi faaliyet alanlarını kapsar. Bu program, aynı zamanda toplumsal grupların yönetime katılımını da geliştirmeyi amaçlar. Keza, katılım genel oy hakkının ötesinde değildir ki, bunun da ne kadar özgür olacağı tartışılır. Azgelişmiş ülkelerin kalkınması, bu çalışmaların başarıya ulaşmasıyla sağlanacak diye düşünülür.

Oysa bu programın gerçek amacı; "makro ekonomik dengelerin kurulması, borçların ödenmesi, özelleştirme yapılması, pazarların serbestleştirilmesi, devlet harcamalarının azaltılması, muhtaç durumdaki toplumsal grupların kullanımına yönelik desteklerin kaldırılması. Japonya da dahil birçok batılı ülke yardımlarını, uluslararası mali kuruluşların taleplerinin yerine getirilmesi koşuluna bağlı kılıyor."[17]

---

[16] Ayşe Tatar-Peker," Dünya Bankası: Kalkınmacılıktan "iyi yönetim" söylemine" *Toplum ve Bilim*, Bahar 1996, sayı: 69, s. 25

[17] WALD, age, s.23

Yapısal uyarlanma programları, azgelişmiş ülkelerin de yeniden yapılanmasını zorunlu kıldığından söz etmiştik. "Dünya Bankası'nın *yönetme* teriminden anladığı, temelde devletle ekonomi arasındaki ilişki ve etkileşimin belli bir tarzda düzenlenmesidir. Terim, piyasayı kurala bağlayan, dışsal ekonomiler (externalities) yaratarak *işlem maliyetlerini* (transaction costs) azaltan ve *sivil toplumun* gelişmesine elverişli koşulları sağlayan *piyasa dostu* bir devlete gönderme yapar."[18] Dünya Bankası, yapısal uyarlanma programlarında *piyasa dostu* devletin etkinliğine güvenerek, ekonomik işleyiş mekanizmasının verimli çalıştırılmasını ister. Bunun için verimli bir ekonominin temel ayağı olan özel sektörün, ekonomik işleyiş içinde güçlendirilmesi amaçlanır. Güçlü bir özel sektörün oluşturulması, azgelişmiş ülkelerde devletin önemli görevlerinden biridir. Bu ülkelerde elde edilen sermaye birikimi, devletin yönlendiriciliğiyle özel sektörün gelişimine ve dünya kapitalizmiyle (yabancı sermayeyle) entegrasyona akıtılır.

Yapısal uyarlanma programının diğer etkin öznesi de STK'lar olacaktır. Devletin verimli ve etkin çalışması ile güçlü bir özel sektör arasında yer alacak STK'lar, sosyo-ekonomik yapının kamusal alanlarında gerekli reformları sağlayacak, devlet ve piyasa arasında sıkışan alanların sorunları, yine piyasa mekanizması içinde çözüme kavuşturulacaktır. Artık, devletin toplumda beliren bu tür kamusal ihtiyaçları karşılamak için görevi olmayacaktır.

Dünya Bankası, sivil toplumun *iyi yönetme* söylemi bağlamında etkili bir biçimde kullanılabileceğini düşünür. "Kurumsal yapının geliştirilmesi etkinlikleri çerçevesinde anlam kazanan sivil toplumun oluşturulması, Banka'nın yaklaşımı açısından *toplumsal kapasite tesisi* ya da *kültürel ve toplumsal güçlendirme* olarak anlaşılır (bu birinci ayaktır. y.n.)... Banka'nın sivil toplum projesinin ikinci ayağıysa, kamu hizmetlerini tüketenlerin etkin bir *söz* hakkına sahip olmalarıdır... Banka'nın sivil toplum projesinin üçüncü ayağını, sosyal harcamaların yoksul grupları *daha iyi hedefleyerek* yapılması bağlamında, yoksulların yerel cemaatler geliştirilerek ve yerel kitle örgütleri desteklenerek güçlendirilmesi oluşturur."[19]

Dünya Bankası, *toplumsal kapasite tesisi* ile; toplumsal yapıdaki kurumlaşmanın hukuka uygun, şeffaf, bilgiye ulaşılabilir bir yapı ve medyanın özgürlüğüyle desteklenen *toplumsal kapasite*, sivil toplum organizasyonu için önemli bir adım olacaktır. Böyle bir toplumsal yapıda, hakları için demokratik örgütlenme bilincine ulaşmış tüketicilerin yetişeceği düşünülmektedir. Son olarak da, kapasitesi yerinde olan ve bilinçle donatılmış bireylere sahip olan sivil toplum, toplumsal adaletsizliği gidermek için yoksulların ihtiyaçlarının karşılanmasını çalışmaları arasına dahil eder. Bütün bu çalışma programıyla,

---

[18] Ayşe Tatar-Peker, agm, s.42
[19] Ayşe Tatar-Peker, agm, s.48

Dünya Bankası'nın "liberal bir kamusal alan"[20] söylemini gerçekleştirmeye dönük çalışmış olduğu ortadır.

"Kapitalizmin tek tek ülkeler ve uluslararası planda yaşadığı yeniden yapılanma, kuşkusuz kimi ideolojik motiflerin de eşliğinde, genel paradigmalardan özel sorunlara, politik bakıştan teknisist bakışa, makro ölçekli hedeflerden özel alanlardaki iyileştirmelere, bütünlüklü yaklaşımdan özel içsel metodolojilere ve nihayet merkezi siyasal iktidar kurgusundan küçük ölçekli denetim-izleme kurgularına doğru olmuştur."[21]

Kapitalizmin uluslararası planda uyguladığı neo-liberal politikalar, ulus-devlet ölçeğinde toplumsal ve siyasal yapının da yeniden kurulmasına etkide bulunur. Yeniden kurulan toplumsal ve siyasal öznelerin kuramsal yapıları, kimlikleri ve amaçları da dünyadaki değişime göre belirli bir değişim gösterir. Elbette bu tür değişimlerin küreselleşme ve ulusallık, geleneksel ve modernleşme, yerli ve yabancı gibi gerilim noktaları vardır. Öyle ki, bu gerilim noktaları kriz, bunalım durumlarını da doğurabilir. Örneğin, bugün Türkiye'de tartışma konusu olan "ulusal güvenlik", siyasetin asli öznesi burjuva partisi ve temsil ettiği sermaye grubuyla ANAP ile siyasetin merkezi durumundaki devlet arasında yatan gerilim benzeri bir bunalım kaynağıdır.

Yazımızda kaldığımız yere dönersek, en son uluslararası eklemlenme süreçlerinin, verili bir toplumsal-siyasal yapının niteliğini, bütünlüğünü değişmesi yönünde etkilediğinden söz etmiştik. "Büyük ulus-devletler (zenginler kulübü), çokuluslu şirketler ile IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası, daha doğrusu devletlerarası kuruluşlar, globalleşme sürecini sermayenin çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye ve düzenlemeye çalışırken; bu sürece genel bir ifadeyle-*insani* amaçlar için müdahale edebilecek aktörler konusunda ciddi bir belirsizlik mevcuttur. İşte bu durum, bu sürecin tehdit edici sonuçlarına karşı koyabilecek ve biçimlenmesine belirtilen yönde aktif olarak katılabilecek aktörlerin ve bunu sağlayacak eylem imkanlarının araştırılmasını ve aranmasını da globalleşme tartışmalarının önemli konularından biri haline getirdi. Karmaşık bir faktörler demeti, bu arayışta NGO'ların öne çıkmasına yol açmıştır."[22]

Neo-liberal politikaların, ekonomik olarak karşılaştığı bunalımların yanı sıra, aynı zamanda sosyal ve siyasal bunalımların ve krizlerin de ulus-devlet ölçeğinde göründüğü bilinmektedir. Bu krizlere yanıtlar, karşı çıkışlar da elbette vardır. Bu karşı çıkışın, bir yanıyla sınıfsal ve kapitalizm karşıtı niteliği olduğu gibi, diğer yanıyla da, kapitalizmin piyasa hareketlerinin "vahşileşmesine" itiraz ederek, piyasanın "sosyalleşmesi"ni savunan bir taraf da bulunmaktadır. Burada, ikinci kesim üzerinde duracağız.

---

[20] Ayşe Tatar-Peker, agm, s.49
[21] Metin Çulhaoğlu - Can Soyer, age, s. 66
[22] Mithat Sancar, agm, s.25

Piyasanın, sosyal yanları da gözeterek işlemesi gerektiğine inanan anlayış, liberal politikalara temelde itiraz etmemektedir. Küreselleşmenin, sermaye hareketlerini artırdığı gibi, aynı zamanda evrensel hukuktan yararlanmanın olanakları, insan hakları, demokratikleşme için de, faydalanmak üzere olanaklar sağladığı düşünülür. Böylece, hem liberal politikalar hem de küreselleşme yeni, açık bir topluma ve özgür bireye sahip olmak için önemli bir tarihsel fırsat olarak değerlendirilir. Bunun sonucunda neo-liberal politikalara 'sosyal' bir nitelik, 'insani' bir yüz kazandırılmaya çalışılır. Bu vasıfların geliştirilmesi için de STK'lara görevler tayin edilir. Bu çalışmanın genel adı; "yeni kalkınma hümanizmi"dir.

Böylelikle, Dünya Bankası'nın yapısal uyarlanma programlarıyla (yeni kalkınma hümanizmi) *liberal kamusal alan* söylemi ve bu yöndeki organizasyonlar, STK'ları yeni işlevlerle donatırken, *iyi yönetme* kavramı da bu uygulama içinde kullanıma sokulur.

Sermayenin sosyal ve siyasal yeni aktörleri: STK

Neo-liberal politikalar, piyasanın işleyiş yasalarına göre düzenlenirken, kamusal olan, devletin hizmet verme görevi arasında yer alan ekonomik ve sosyal hizmetler de piyasanın yasalarına göre yeniden oluşturulur. Serbestleşmiş piyasa, kamusal fayda için oluşturulmuş ekonomik ve sosyal alanları ele geçirirken yerli ya da yabancı sermaye ayrımı gözetmez. Ulusal pazarlar, sermaye hareketleri için artık neo-liberal politikalar ışığında aydınlatılır ve yabancı sermayeye açılırlar.

Ancak, bu politikaların yıkıcı etkileri yaşanmaya başlandıktan sonra, bu etkileri azaltmak için çözümler aranır. Çözüm, kamusal faydayı sağlayacak politikalar değildir, kuşkusuz. Piyasaların 'vahşi' yasalarını kaldırmak da düşünülmeyeceğine göre, yıkıcı etkileri azaltmaya dönük *iyi yönetişim**olarak adlandırılan bir program izlenir.

"Peki, *iyi yönetişim* nasıl hakim kılınacaktır? Bir kere, özellikle gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda, bu ülkelerin hükümetleri ve resmi kuruluşları *güvenilir ortak* konumunda değildirler. Yolsuzluk, rüşvet, siyasal çıkar vb. bu ülkelerin hükümetleri ile özdeşleşmiştir. Sonra, bu ülkelerin kimilerinde, halkın kendi merkezi yönetimine yabancılaşması gibi bir durum da söz konusudur. Böylece, başka bir aracı bulunmadığı takdirde, herhangi bir uygulamanın halka ters düşmesi de söz konusudur."[23]

Halkın, merkezi yönetime yabancılaşmasından önce, halkın güvenini kazanacak yeni araçlara ihtiyaç duyulur. Türkiye kapitalizmine, son bir yıldır ortaya çıkan yolsuzluklardan sonra halkın güveni neredeyse tükenmiştir. Bu

---

* "Good governance" terimini, Ayşe Tatar-Peker "iyi yönetme" olarak kullanırken, Metin Çulhaoğlu ve Can Soyer "iyi yönetişim" olarak kullanır. Her iki terimde aynı anlamda kullanılmaktadır.

[23] Metin Çulhaoğlu - Can Soyer, age, s.62

güveni yeniden tesis etmek için Dünya Bankası ve IMF devreye girerek yardımlarda bulunur. Ancak, Türkiye'nin eskimiş kurum ve kadrolarıyla değil, yeni kadro ve kurumlarla bu programın gerçekleşebileceğini söylerler. Hatta Dünya Bankası aracılığıyla yolsuzluklarla mücadele için Türkiye hükümeti ile anlaşarak ara kurumlar oluşturulur. Söz konusu ara kurumlar kimi zaman STK'lar da olabilir.

Metin Çulhaoğlu ve Can Soyer kitaplarında, doğrudan doğruya hükümetlere verilecek kredi ve hibelerde, bu kaynakların ülkedeki STK'larla ortak projelerde kullanılması zorunluluğu getirildiğinden söz ederler. Hatta, hükümetlerden bu kredileri STK'larla ortak projede kullanacaklarını bildiren bir taahhüd istenir.

Böylelikle STK'lar, "neo-liberal politik felsefenin tam da zayıflatmak istediği devletin yerine geçecek, gerçek ikame araçları olarak görülmektedirler. Öte yandan STÖ'ler, hükümet programının yanı sıra Dünya Bankası ve Bölgesel Kalkınma Bankaları gibi uluslararası organların resmi programlarında da öncelikli toplumsal aktörler olarak giderek daha sık anılmaktadırlar."[24]

Mithat Sencer'in Kettner'den aktardığına göre, yeni sosyal ve siyasal aktörler olarak öne çıkan STK'lar için; "bugünkü uluslararası sivil toplum örgütlerinin tarihsel ataları; 19. yüzyılda sendikal hareket, 20. yüzyılın ilk yetmiş yıllık diliminde *klasik* yurttaş hareketleri, yetmişlerden itibaren de *yeni toplumsal hareketlerdir*"[25] yorumunda, sadece yetmiş sonrasına dair tespite katılabilirim. Çünkü, daha önceki dönemlerin sınıf mücadeleleriyle açıklanabilecek temel yanları vardır. Yazarın tespitleri, sınıf mücadelesinin bir yan görünümü olarak değerlendirilebilir. Ancak, ister ideolojik yapısıyla ister siyasal programı itibarıyla olsun *yeni toplumsal hareketler*in sivil toplum tartışmalarından türeyen bir mücadele anlayışı olduğunu düşünüyorum. Böyle olunca STK'ların, neo-liberal politikaların *iyi yönetişim* kalıbıyla sarmalanan yapısını bir kenara koyarsak, günümüzün asli STK misyonunu bu konu dahilinde görmezden gelelim. Bu durumda, devlet ve hükümet organları dışında, belirli alanlarda faaliyet gösteren; eğitim, sağlık, kadın, çocuk gelişimi, insan hakları gibi alanlarda çalışan STK'lar ile yine kadın, çevre, silahsızlanma, barış, yine insan hakları, demokratikleşme vb. alanlarda mücadele veren *yeni toplumsal hareketler*in ele aldıkları konu ve amaçları itibarıyla çok fazla geçişkenlikleri bulunmakta, birbirine benzemektedir.

Devletin koruyuculuğunun azalması ile siyasal temsiliyetin zayıflaması sonucunda, toplumsal muhalefetin sınıf mücadelesinden ayrı olarak kendisine bir kanal yaratması gerekiyordu. "Çünkü sistemdeki söz konusu daralma, siyasal ve ekonomik konjonktürlerden öte, kapitalist sistemin bünyesiyle ilgili. Kaba özeti şu; kapitalist üretim ve yaşam tarzı tabiatı icabı hayatın her hücresine nüfuz ettikçe, her beşeri faaliyeti kendi işleyiş mantığına tabi kıldıkça, toplumsal hayat

[24] WALD, age, s.11
[25] Mithat Sancar, agm, s. 24

karmaşıklaşıyor, alanlar ayrışıyor, bireysel dünyalar birbirinden yalıtılıyor. Buna bağlı olarak siyasal temsil mekanizmaları gitgide dolaylılaşıyor, toplumsal hayata bir bütün olarak anlam yüklemek ve ona müdahale etmek demek olan siyasetin zemini kayganlaşıyor. Yerleşik siyasal yapılar, çoğalan, çetrefilleşen ve ayrışan çıkarları ve talepleri temsil edecek yeteneğe sahip değiller. Zaten bu yapılar profesyonelleşiyor, daha fazla uzman işine dönüşüyor, toplumun başka alanlarından ayrışıyorlar. Muhtelif özgül alanlarda ... çıkar ve talep sahiplerinin örgütlenip bizzat müdahalede bulunma çabasıyla ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler, bu tıkanıklıktan doğdular."[26]

STK'ların, *yeni toplumsal hareketler*in önüne geçerek daha da değerlenmesine yol açan *iyi yönetişim* programıdır. Çünkü, kapitalizmin 1970'lerdeki bunalımı, mevcut ekonomik ve toplumsal temeli bozmadan, sermaye birikimini artıracak ve piyasanın önündeki engelleri kaldıracak çözümlere ihtiyacı vardır. Özellikle gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından, bu anlamda hem ekonomiyi yeniden canlandıracak hem toplumsal ve siyasal meşruiyeti yeniden sağlayacak olan nitelikli, değişmiş aktörler aranır. Bu dönemde burjuva parlamenter demokrasi gerilemiştir, sorunlara çözüm yeri olamamaktadır, mevcut partilerin toplumsal temsiliyeti zayıflamıştır. Bu durumda, *iyi yönetişim* vasıflarını yerine getirecek ve toplumsal-ekonomik alanların sorunlarını lokal ve somut planda çözebilecek araçlar olarak STK'lar görülür.

"Hem sistemin hem de sistemden yakınanların krizi aşma gayretleri, katılım kanallarını genişletme ve yeni aktörleri siyasal alana sokma noktasında buluşmuştur."[27] Bu anlamda, yeni toplumsal hareketlerin 1970'lerde mücadelesini verdiği talepler ile sistemin çıkış arayışları aynı taleplerde buluşmuştur. "Toplumsal talepleri sistem içine çekip massetme, siyasal alanın toplumsal tabandan kopuk olmadığını kanıtlama ve böylece bir hayli zayıflamış görünen toplumsal temelleri mümkün ölçüde tahkim etme hesapları, sistemin tepkisinin bu şekilde tezahür etmesini sağlamıştır."[28]

Kapitalizmin, liberal politikaları ile yeni toplumsal hareketlerin taleplerinin bir anlamda buluşması, 1980'lerde daha belirginleşecek olan *iyi yönetişim* programını doğuracaktır. Doğal olarak, bu programın özneleri olarak da STK'lar, sistemle ya da mevcut devletle ilişkili olarak *liberal kamusal alan*ı kuracak ve siyasal toplumsal temsiliyetin meşru aktörleri olacaklardır.

Bu dönemde "globalleşme süreci, neo-liberalizm denen ideolojinin dünya çapında dayatılmasıyla birlikte işliyor. Bu dayatmanın somut görünümlerinin başında, ulusal siyasetin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi merkezi alanlardan çekilmesi sonucunu doğuran özelleştirme uygulamaları...teknolojinin

[26] Tanıl Bora, " Sivil inisiyatifler ve siyaseti yeniden kurmak ", *Birikim*, Şubat 2000, sayı: 130, s. 30-31
[27] Mithat Sancar, agm, s. 24
[28] Mithat Sancar, agm, s.26

kullanımından istihdam politikasına, toplumsal politikadan kültür politikasına bütün devletsel faaliyetler,"[29] neo-liberalizmin baskısıyla karşı karşıyadır. Bu dönem içinde ulus-devlet yapıları da, küresel kapitalizme ulusal ölçekli entegrasyonu sağlayan (kolaylaştıran) organlara dönüşürler.

Neo-liberalizmin sermaye hareketleriyle oluşan tekleştirici etkisi, ulus-devletlerin üretme ve yönetme iradesini, kapitalizmin genel işleyiş yasalarına bağımlı hale getirmiştir. Neo-liberal politikaların dünyada yaygınlaşmasıyla beraber, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma/gelişme modellerinde de birbirine benzeyen örnekler türer. Örneğin; devletin küçülmesi, yabancı sermayeye açık olma, sosyal devletin sonlandırılması, IMF ve Dünya Bankası'nın uyum programlarını uygulamak ve buna göre siyasal ve hukuki yapıyı düzenlemek gibi. Bu politikalar içinde "bir bütün olarak ulus-devletin yönlendirme, düzenleme ve sorun çözme yeteneğinin önemli ölçüde aşınması, geleneksel siyasal aktörlere olan ilgiyi iyice azaltmış ve bu anlamda oluşan boşluğun sivil toplum örgütleri tarafından doldurulabileceği fikrini daha da teşvik etmiştir."[30]

STK'lar neye hizmet edecek?

STK'ların, söz konusu boşluğu dolduran aktörler olarak öne çıkmalarıyla beraber, neo-liberal düşüncenin niyetlerine yatkın bir iradeyle çalışması sonucunda, hem sivil toplum kavramının günümüzdeki tanımlanışı hem de STK'ların yapısının günümüzdeki biçimlendirilişi kapitalizme hizmetten başka bir şeye fayda sağlamayacaktır.

Öyle ki, sivil toplum anlayışında barınan temel fikir; toplumsal ya da ekonomik sorunların çözümünde tercih edilen düşünme sistematiği ekonomi-politik ilişkiler ya da sınıfsal ilişkilerden hareketle oluşturulamaz. Sivil toplum anlayışında aksine, temel çelişki atlanır, toplum/birey-devlet çelişkisi mutlaklaştırılır. Toplum/birey- devlet çelişkisinin sönümleneceği bir tarihsel evre sivil toplum anlayışında öngörülmez. Devlet, sivil toplum için hep varolacaktır. Sivil toplum için önemli olanın, toplum/birey-devlet ilişkilerinde uzlaşmayı, karşılıklı çıkarları gözetmeyi hukuki ilişkiler çerçevesinde sağlamaktır.

Böylece bir sivil toplum düşüncesinin, mevcut toplumsal yapının ekonomi-politik niteliğini ve ilişkilerini kökten değiştirerek; ne devleti sönümlendirerek bitirme ne de iktidar hedefi ile iktidara gelerek öngördüğü sivil toplumu kurma amacı vardır. Hatta "marksizm, sivil toplumcular tarafından genellikle devletçi olarak eleştirilse de, sonal amaçlarından birini de devletin sönümlenmesi olarak belirlediği için, bu sivil toplumcu model (sonal toplum tasarımında devleti öngördüğü için), marksizmden çok daha fazla devletçidir. İşte bu çerçevede

[29] Mithat Sancar, agm, s.27
[30] Mithat Sancar, agm, s.28

bakıldığında, sivil toplumculuğun, liberalleştirilmiş bir tür neo-korporatizm olduğu da söylenebilir."[31]

Sivil toplumcu düşünce, çatışma alanı olarak gördüğü devlet ve toplum arasındaki gerilimi günümüz için yorumlandığında, daha önceleri gerilim alanı uzlaşmayla çözüme kavuşturulurken, şimdilerde ise, liberalizmin küçülttüğü devletin boş bıraktığı alanlarını doldurarak çözümler üretmektedir. Bugün, gerilim noktaları zayıflamıştır. Sivil toplumcu düşünce, kendi alanlarını bugünlerde liberalizmle uyumlulaşarak ele geçirmiştir. Liberal politikaların "sahipleri" de, sivil toplumcuları "tuş" ederek devletin işlevlerinin önemli bir kısmını STK'lara yüklemiştir. STK'ların hemen hemen her biri birer mikro-devlet halini almıştır.

WALD'ın yayınında STK'ların devletleşmeleri Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki farklarla incelenir; "Güney'de yapısal uyum programlarının ihtiyaçlarına yanıt vermek amacıyla devletlerin boşladığı görevleri yerine getirdiklerinde ya da Kuzey'de devletlerarası işbirliği politikasının bir öğesi gibi davrandıklarında, STÖ'lerin ne ölçüde gerçekten hükümet-dışı (sivil) örgütler oldukları sorusu gündeme gelir."[32] Boşluğu dolduran STK'lar, devletle, yasal çerçeveler doğrultusunda denetleyici, önermeci ve uygulayıcı işlevlerle ilişkiye girer. Devletin, demokrasi, insan hakları, eğitim, sağlık, çevre vb. konulardaki boşluğunu toplumsal uzlaşmayla yeniden kurar.

STK'ların her birinin kendi özel alanında ürettiği çalışma o alanla sınırlıdır. Dolayısıyla sivil toplum anlayışında da yeri olmayan bütünlüklü toplumsal değişim programı, STK'ların amaçları arasında yoktur. Her STK, sorunlu addettiği alanda proje üreterek, profesyonel kadro istihdamı sağlayarak, alanda uzmanlaşmayı önemseyerek ki, bu da bir süre sonra reddettikleri bürokratizmi de doğurur, diğer STK'ların çalışmalarıyla ve alanlarıyla ilişkilenmeyi, bütünleşmeyi amaçlamazlar. Her STK, belirlediği özel alanın sorunlarını bu alana kapanarak çalışır. Sadece, devlet ve finans kaynaklarıyla ilişkide bulunma durumunda dışa açılırlar. STK'ların mali destekçileri de öncelikli olarak Dünya Bankası'dır, ardından hükümetler ve hükümetlerarası örgütler gelir. Ayrıca, kamuoyundan da mali destek alındığı gibi, özel olarak fon toplayan STK'lar da bulunmaktadır.

STK örgütlenmesinin ve bu örgütlenmenin fetişleştirilmesinin iki nedeni vardır; kapalı örgütlenme fetişizmi de eklenince apolitizm daha da belirginleşir. "İlki, sivil toplum ile devleti karşı karşıya getiren formülasyona atıfta bulunur; bu formülasyondaki ikilik, toplumsal ve politik eyleyicilere olan ihtiyacı ortadan kaldırır, sivil toplum içinde her türlü köken, toplumsal aidiyet ve çıkar farkını siler, pazar ya da politika gibi diğer alanları hiçe sayarak hepsini aynı kefeye koyar. İkinci öğe ise, iyi-kötü, dost-düşman gibi karşıtlıklar mantığına dayanır,

[31] Metin Çulhaoğlu – Can Soyer, age, s. 27
[32] WALD, age, s. 33

bu mantıkta sivil toplum *iyi*, devlet *kötüdür*. Çürüme, etkisizlik, kötü niyet, fesat gibi şeyler hükümete atfedilirken, örgütlü toplum, yani *sivil toplum* en övülesi amaçların ve demokratik yeteneklerin sahibi ve temsilcisi olarak görülür. Bu tür bir algılama tarzı, en büyük yurttaşlık erdeminin örgütlenme olduğunu ileri sürmeye varır."[33]

Sivil toplum düşüncesindeki alana kapanma durumuna dönecek olursak; STK'ların çalışmalarında apolitizmin doğmasına neden olan önemli faktör de budur. Sivil toplum düşüncesinde çelişki, toplum/birey-devlet arasındaki alan içinde tarif edilince ve bu alanla sınırlanınca, STK'ların çalışmalarında siyasallaşma, siyaset yapma olanağı kalmaz. Sivil toplumculukta faaliyet gösterilen alan ekonomi-politik ilişkiler temelinde incelenmeyince, sorunlu alanın "neden sorunlu" olduğu sorusu sorulmayınca siyasi sonuçlara varmak, siyasi düşünmek elbette mümkün değildir. Çünkü sivil toplumculuk, kapitalizmin yol açtığı sonuçların ya da doğurduğu olguların, sadece sonuç haliyle ilgilenir. Üstüne, az yukarıda söz edilen alana kapalı örgütlenme fetişizmi de eklenince apolitizm daha da belirginleşir. .

"Sivil toplum söylemi, barış, demokrasi, ekoloji ve insan hakları dışında genel siyasi amaçlardan özellikle kaçınmaktadır. Ama günümüz toplumlarında birçok sorun vardır. Sivil toplum söylemi, işte bu sorunların büyük bölümü söz konusu olduğunda, "adacıklar" da üretilen teknik çözümlerin devlet nezdinde kabul edilebilir duruma getirilmesini önermektedir. Bu ön sınırlama, sivil toplum söyleminin içsel bir *apolitizm* geliştirmesine yol açmaktadır."[34]

"Sivil toplum kuruluşları söylemi, batıda, belli bir depolitizasyon kurgusunun vazgeçilmez parçasıdır. Bu kurguya göre siyasal partiler, bütünlüklü siyasal-toplumsal projelere sahip oldukları ve böylesi toplum modelleri de artık geçersizleştiği için geleneksel siyaset zeminlerini yitireceklerdir: Siyasal partilerin boşalttığı bu alana yerleşecek olan sivil toplum kuruluşları, kendi özel alanlarında yaşanan sorunlara yönelik olarak çözüm önerileri üretecekler, ardından da bu önerilerini merkezi politikaları belirleyenlere sunacaklardır."[35]

STK'lardaki siyasallaşmanın yokluğuna Tanıl Bora da değinir. Ancak, Tanıl Bora için sivil toplumcu anlayış ve STK'lar; resmi olmayan, devletin kurulu yapısından ayrı olan ve halk hareketlerine oturabilecek olan yapılardır, anlayıştır. Bunun tam da böyle olmadığını, hatta günümüz içinse artık, mümkün olmadığını anlattık. Neyin ayrı neyin bütün olduğunu açmaya çalıştık.

Tanıl Bora aynı makalede, yeni toplumsal hareketlerin etkilerinin zayıflamasıyla beraber sistemin kenar süsleri haline geldiğini yazar. Aynı yerde, sol/sosyalist akımın da yeni toplumsal hareketlerin zaaflarına düşmeden, bu hareketlerden öğretici dersler çıkararak, sol mücadelenin verimli kılınmasının

---

[33] WALD, age, s. 184
[34] Metin Çulhaoğlu, agm, s.29
[35] Metin Çulhaoğlu – Can Soyer, age, s. 54

yollarının aranması gerektiğini söyler ve ekler; "parça bölük inisiyatifleri bir araya getirerek bütünlüklü bir toplum projesi oluşturamamak, içi boşalan yerleşik siyasetin karşısında "başka türlü" bir siyaset koyamamak."[36] Bu zaafa sahip olan yeni toplumsal hareketlerin başarılı olamadıklarını, solun ise başarılı olmasının yolu olarak bu zaafı gidermesi gerektiğini anlatır. Kuşkusuz doğru ve anlamlı bir düşüncedir. Ancak "başka türlü" siyaseti netleştirmek koşuluyla.

Tanıl Bora daha ilerde de; "özgürlükçü ve demokratik sivil inisiyatiflerin etkinliğini güvenceleyecek bir siyasal iradeyle, siyaseti yeniden tarif etme iradesiyle birleşmedikçe memleketimizdeki sivil inisiyatiflerin yeni ufuklar açacağına inanamıyorum. Sivil inisiyatifler, "Biz siviliz" demenin şirinliğine güvenerek değil, hele "kirlenmiş" siyasetten kaçarak değil,... ancak başka bir siyaset biçimini dayatarak kendilerine ve Türkiye'de özgürleşmeye saha açabilirler(...)"[37]

Tanıl Bora'nın sivil toplum ve STK yorumlarında da bir başkalık bulunuyor. Çünkü, bir yanıyla; güçlenmenin gerekli adımı olarak "bütünlüklü bir toplum projesi oluşturmak" önemsenecek, diğer yandan; "özgürlükçü demokratik sivil inisiyatiflerin bir irade de birleşmesi" önerilecek, öte yandan da; "sivil inisiyatiflerin başka bir siyaset biçimini dayatması" arzulanacak. Her üç aşamanın bir arada tanımlanması, tanımın neye ait olduğunu anlamamızı güçleştiriyor.

Birincisi; bütünlüklü bir siyasal-toplumsal perspektife sahip olmak gerekir, elbette. Hatta bu perspektifin gerçeklenme evresi olarak da, iktidarın hedef olarak ortaya konması da gereklidir. İkincisi; "özgürlükçü-demokratik" nitelik başka bir ideolojik tartışma konusu olmasına karşın, sivil inisiyatif denilen çevrelerin bir siyasal iradede birleşmesi, hatta bütünleşmesi de anlamlıdır. Bu birleşme bir tür cephe, blok olarak tanımlanmadığı sürece anlamlı olabilir. Aynı zamanda, bu birleşmenin özneleri kimliklerini açıklarken ait oldukları sosyal-kültürel-biyolojik yapılarına göre değil, ideolojik-siyasal durumlarına göre kimliklerini tanımlamalılar, üstbelirleyen ideolojik kimlik olmalıdır.

Üçüncüsü; birinci ve ikinci görüşlerde yer alan temadan farklı olarak, üçüncü dediğim görüş, ilk iki görüşü yanlışlamaktadır. Çünkü, "sivil inisiyatifler başka bir siyaset biçimini dayatmalı" demek, herhangi bir sivil inisiyatifin bağlı olduğu alanın faaliyetleriyle sınırlı bir "sivil" hareketi önemsemek demektir. Ayrıca, bu anlamlandırma, bütünlüklü proje ihtiyacını önemsizleştirir. Aynı zamanda, belirli bir siyasal iradede birleşme ihtiyacı da parçalatılarak, özel alan-özel irade tercihi yapılır.

Tanıl Bora'daki bu birbirini yanlışlayan görüşler herhalde şundan kaynaklanmaktadır; bir yandan STK'ların tarihsel gelişimi içinde edindikleri

---

[36] Tanıl Bora, agm, *Birikim*, s. 31
[37] Tanıl Bora, agm, s.31

sistem içi konumu, liberalizme hizmet edişini eleştireceksiniz. Diğer yandan, Marx'ın sivil toplum yorumunu Gramsci üzerinden yanlış "okuyarak"; toplumsal bölmelerin (sivil inisiyatiflerin) kendiliğinden sistem (devlet) karşıtı hegemonyayı oluşturacağına inanacaksınız. Karmaşayı yaratan; hem hayır hem evet diyerek, tercihte zorlu bir ikilem yaratılmasıdır.

Benzer türden görüşler diğer *Birikim* yazarlarında da bulunuyor. Örneğin; "uluslararası NGO'ları da kapsayacak şekilde, sivil toplum örgütleri etrafındaki tartışmalar, bir bütün demokratikleşme meselesinin denebilir ki en önemli boyutunu oluşturmaktadır."[38] Yine, aynı nitelikte başka bir görüş de; "kitleselleşmeyi amaçlayan, katılımı ön plana çıkaran bir STK kurgusuyla, kendi iç işleyişinde, gelecek için tasarlanan demokratik yaşam tarzlarını uygulanabilir kılmak; bir anlamda STK'ları demokrasi okullarına çevirmek."[39] ("Çayhane" filmindeki demokrasi okulunu çağrıştırdı).

Her iki görüşün de; demokratikleşmenin sağlanacağı inancı ve gelecekteki demokratik toplumun ilişkilerinin, STK'larda bugünden yaşanması inancı gibi iddialı görüşleri vardır. STK'lara biçilen anlam yanlış "okumalardan" sonra abartılmaktadır.

"Sivil toplum kavramı, ... kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla ve toplumda egemenlik kurmasıyla birlikte gelişen ilişkisel alanı tanımlar. Yani sivil toplum, kapitalizmin özgül ürünü olmamakla birlikte, bu üretim ilişkileriyle gelişen bir alandır; bu anlamda bu gelişime içsel, bu gelişimle eş zamanlıdır. Demokrasi ise, kapitalist üretim ilişkilerine içsel değildir. Bu gelişimin doğrudan sonucu ya da uzantısı olarak doğmamıştır. Demokrasi ve demokratik haklar, toplumsal mücadelelerin ve dünya tarihsel konjonktürlerinin aposteriori sonuçları olarak ortaya çıkmışlardır."[40] Böyle olunca, demokratikleşme ve demokratik haklar için, toplumsal ve siyasal özneleri belirginleşmiş, bütünlüklü bir mücadelenin verilmesi zorunludur. Oysa, kapitalizmin bizzat kendi içinde barındırdığı sivil toplum için mücadele vermek, demokrasi mücadelesini savunanlar için büyük bir anlamsızlıktır.

Demokratikleşme ve demokratik ilişkiler sivil toplumcular için önemli bir özgürleşme pratiğidir. Bu özgürleşme pratiği şaşırtıcı da olsa, toplum/birey-devlet arasındaki çelişkide bir uzlaşmaya oturmak durumundadır. Yani, sivil toplumcular, özel alandaki özgürleşme pratiğini devletle kurdukları meşruiyet dengesi içinde uygularlar. Bu dengeyi bozacak ya da sivil toplumcu düşünceyi iktidar yapacak devrimci bir siyasal iradeden uzak durulur. Keza, kabul de etmezler. Çünkü iktidar olmamak temel düstur olarak görülür.

---

[38] Mithat Sancar, agm, s. 30

[39] A.Ömer Türkeş, " STK'lar ya da sanal toplum kuruluşları ", *Birikim*, Şubat 2000, sayı: 130, s. 51

[40] Metin Çulhaoğlu – Can Soyer, age, s. 45-46

Sonuç

Sivil toplumcu düşünce ve STK'lar üzerine değindiğimiz konuları toparlamak için birkaç başlık altında özetleyelim:

- Neo-liberal uyum programlarının ulus-devlet ölçeğinde başarılı olabilmesi için hükümetler yerine ya da hükümetlere de aracılık edecek olan STK'lar oluşturulur. Bu işlevle donanan STK, uyum programının gerektirdiği bilinçlendirme-toplumsallaştırma-kurumsallaştırma girişimleriyle, liberal politikaların toplum nezdinde benimsenmesine çalışır.
- STK'lar, birer siyasal parti gibi çalışmak yerine, aksine siyasal-toplumsal bütünlüğü parçalayarak, özel uzmanlaşmayı gerektiren alanlara yoğunlaşırlar.STK, devletin boş bıraktığı ya da çekildiği sorunlu alanları yüklendiği misyonla doldurmaya çalışır. Sorunlu alanların çözümünde mali katkıları sağlayanlar arasında Dünya Bankası önde gelir.
- Sivil toplumcu düşünce ve STK'lar kapitalist üretim ilişkilerinin yol açtığı toplumsal yapıdaki eşitsizlikleri görmez. Aksine, devlet ile sivil toplum arasında bir gerilim tanımlanır. Öyle ki, liberalizmin tezleri içinde önemli yer tutan devletin küçültülmesi çözümü, sivil toplumcu düşüncenin de merkezine oturtulur. STK'lar, bu çözümü tercih ederek liberalizmin ekmeğine yağ sürerler. Oysa bu çözümde, devletin varlığına son verilmez, aksine toplumsal uzlaşma, denge adına devletin varlığına ihtiyaç duyulur. Devletin yönlendiriciliğine ve etkin iradesine güvenilir.
- Neo-liberal uyum politikalarının, özellikle azgelişmiş ülkelerde yarattığı tahribat çok yüksektir. İş bulamayan, satın alamayan, karnını doyuramayan, eğitim, sağlık ve barınma olanakları oldukça kısıtlanan kesimlerin tepkileri artmaktadır. Bu tepkiler sınıfsal çıkışlar yerine, ilk aşamada dinsel, etnik ya da özel alt-kimlik tepkilerine dönüşürler. Böylesi durumlarda STK'lar, yine liberal politikalar dahilinde, sistemin yol açtığı bu tür sert görünümleri azaltarak yumuşatmaya dönük yardımlar için görevlendirilir. Örneğin; Dünya Bankası, son ekonomik bunalımlardan sonra doğan toplumsal adaletsizlikleri azaltmak üzere,. Türkiye'ye yoksul kesimlere dağıtmak için 500 milyon dolar gönderilmesine karar verir. Bu yardımlar sonucunda, sisteme karşı büyüyecek, güçlenecek tepkilerin aşağı çekilmesi amaçlanır. STK'lar, hem yardımları gerekli yerlere ulaştırmak için hem de Dünya Bankası ve hükümetler arasındaki çalışmalarda denetleyici, uygulayıcı olarak çalışırlar.
- Azgelişmiş ülkeler için STK'lar, sağladıkları dış yardımlarla, faaliyet alanlarında gösterdikleri kalkınma/gelişme çalışmalarıyla, dünya ile ulus-devletlerin entegrasyonunu sağlamakla birer nimet olarak görülürler. Sermaye birikimi zayıf, iş gücü yapısı niteliksiz ve düşük, uluslararası sermaye için güvensiz yoksul ülkeler, STK'lara dört kolla sarılıyorlar. Çünkü;

a) STK'lar yabancı sermayenin akışını sağlayacak güveni oluştururlar ve böylelikle, gerekli dış krediler rahatlıkla toplanabilir.
b) STK'lar istihdam gücü yaratırlar; hem STK yapıları içinde hem de yatırımı sağlanan yeni istihdam alanlarında iş olanakları üretilir.
c) STK'lar, liberalizmin sağ politikalarının toplumsallaşması için kurumsallaşmalar yaratırlar. STK'lar bu kurumlarla, gelişmemiş toplulukların hem maddi üretim olanaklarını geliştirirler hem de bilinçlenme olanaklarını artırırlar.

Bu haliyle bakıldığında, sivil toplumcu düşünceye karşı savunulacak temel eleştiri konularını üç madde ile sıralayıp, bitirebiliriz:

" 1. Sivil toplum söylemi, felsefi olarak idealist, yöntemsel olarak eklektik, siyasal perspektif açısından uzlaşmacı-reformist bir söylemdir.
2. Görünüşteki anti-devletçi yanlarına karşın, sivil toplum söylemi özünde devletçi, yani devleti sürekli olarak varsayan; devletin alanını küçültmenin dışında, bu küçülmüş alanın da devletin öz olarak dönüşmeden aynı kalmasını öngören bir söylemdir.
3. Bu özellikleriyle sivil toplum söylemi, hem çözümlemenin başlangıç varsayımları hem de sonuçları itibarıyla doğrudan doğruya anti-marksist ve anti (karşı değil) devrimci bir söylemdir."[41]

[41] Metin Çulhaoğlu, agm, s. 22

TÜRKİYE'DE STK SİYASETİNİN SINIRLARI

Can SOYER

Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllardan sonra gelişen süreçlerde "sivil siyaset" ve "sivil toplum" kavramları önemli bir konuma yerleşti. Öyle ki, bu ülkede merkez sağ siyasetçisinden sosyalistine, yüksek rütbeli askerinden dincisine kadar hemen herkes kavramı kendi siyasal projelerine uygun olarak kullanmaya çalıştı. Söylenen genel hatlarıyla şöyleydi: "küreselleşen dünyada toplumlar baskıcı, otoriter, merkeziyetçi siyasal sistemlerden uzaklaşmakta, özgürlüğün ve katılım olanaklarının genişlediği daha demokratik bir dünyaya doğru ilerlemektedir. Günümüzde ise bu tip bir yönelimi taşıyabilecek araçlar siyasal partiler değil, yatay ilişkilerle örülmüş 'sivil toplum kuruluşları'dır. Siyasetin sivil temellere oturması ancak sivil kuruluşların siyasette etkisi arttıkça ve toplumsal zemini genişledikçe gerçekleşebilir."

Ancak bu tartışmada gözden kaçırılan bir nokta; Türkiye kapitalizminin oluşum mantığının siyasetin sivil temellerde yeniden düzenlenmesini oldukça zorlaştırması, hatta olanaksız kılmasıdır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde yatan kuruluş ideolojisi ve Türk siyaset geleneği ile siyasal aktörlerin konumlanışı sözü edilen türden bir değişimi bir çok noktada sekteye uğratmaktadır. Kaldı ki, Türkiye için durum böyle olmasa dahi, STK söylemi daha genel düzlemlerde de oldukça sorunla yüklüdür ve dünyanın başka bölgelerinde de –ki bunlar arasında "sivil toplum"u gelişkin ülkelerde vardır- iddialarının çok gerisinde pratikler sergilemektedir. Bu çalışmada da Türkiye'nin siyasal ve toplumsal dinamikleri açısından STK söyleminin karşılaştığı sınırlılıklar tartışılacak ve Türkiye'de sivil bir siyasetin olanakları üzerine karamsar tezler ileri sürülecektir.

Tanımlar

Sivil toplum tartışmalarının çok çeşitli ve geniş bir düzlemde sürdürülmesi, sorunun tanımlanması açısından da kimi zorluklar doğurmaktadır. Yine de,

hemen hemen tüm kesimleri kapsayabilecek bir tanım bulunabilir. Buna göre, sivil toplum kuruluşları günümüzün karmaşıklaşmış siyasal ve toplumsal sorunları karşısında "belli bir sorun alanını öne çıkararak, somut çözümlere ya da sonuçlara ulaşmayı yakın bir ihtimal haline getirirler."[1] Buna paralel olarak, STK'lerin en önemli özelliklerinden biri "kapsayıcı toplumsal projelerden kaçınmaları ve doğrudan siyasal iktidarı talep etmemeleridir."[2]

Siyasal iktidar hedefinin olmaması ve tikel somut projelere odaklanmak sivil toplum siyasetinin olmazsa olmazlarındandır. Tüm çevreler kavrama belli ölçülerde farklı anlamlar verseler de üzerinde hemen herkesin hemfikir olduğu konu siyasal iktidardan uzak durmaktır. Birkaç alıntıyla bu durumu daha iyi açıklayabiliriz. Örneğin Heidi Wedel'e göre STK'lerin en karakteristik özelliği siyasal iktidarın ele geçirilmesini değil, "katılımın genişletilmesi yoluyla devlet iktidarının yanı sıra demokratik, ekolojik ve sosyal adacıkların inşa edilmesini" hedeflemeleridir."[3] Stefanos Yerasimos'a göre ise STK'ler "bireylerin eşit katkı ve sorumluluklarla kurdukları yatay örgütlerdir. Dolayısıyla kuruluşlarında ortak gaye olarak saptadıkları amaçtan başka amaçları yoktur. Özellikle iktidarı ele geçirmeye yönelik bir çabaları yoktur ve bu siyaset dışı (apolitik) tutum, karakterlerinin en önemli belirtisidir."[4]

Kemalizm "sivil toplum"a iniyor

Türkiye'de modernleşme süreçlerinin özgül biçimlenişi biraz yakından incelendiğinde, eldeki malzemenin sivil bir siyaset anlayışının yerleşikleşmesi için uygun olmadığı daha açık olarak görülebilir. Özellikle de modern Türkiye'nin oluşumunda belirleyici olan ideolojik motifler, klasik batılı kavramlarla tasavvur edilen sivil toplum kurgusuna yönelik tehdit edici yanlar taşımaktadır. Kemalist devlet ideolojisinin halkın siyasal hayata katılımını engelleyen elitizmi, otoriter siyasal açılımları ve geri kalmışlık sendromuyla harmanlanmış sosyal darwinizmi, yaygın tasavvurlarıyla sivil toplum siyasetini zora sokmaktadır. Varlık nedenlerinden birini de geniş kitlelerin siyasal süreçlere katılımının artırılması olarak belirleyen sivil toplumcu kurgunun, Türkiye söz konusu olduğunda, pozitivist toplum kuramının etkilerini taşıyan elitist siyaset anlayışını geriletecek güce ulaşması pek olası gözükmüyor. Kemalist siyaset anlayışına göre halk, eğitilmiş seçkinlerce yön verilecek bilinçsiz bir kitledir ve

---

1 Mithat Sancar; "Global Sivil Toplum mu?", *Birikim*, No:130, Şubat 2000, s. 25.

2 Günter Seufert; "Milliyetçi Söylemlerin Sivil Toplum Üzerindeki Etkisi", Çev: İsmet Akça, Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 28.

3 Heidi Wedel; "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sivil Toplumun Nüveleri –Demokratikleşmenin Taşıyıcısı mı Yeni Bir Seçkinler Örgütlenmesi mi?", Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunlar içinde, (der.) F. İbrahim- H. Wedel, Çev: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 138.

4 Stefanos Yerasimos; "Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye", Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik içinde, s. 14

çeşitli toplumsal müdahalelerle "muasır medeniyet" idealine ulaştırılmalıdır. Bu kurguda, halkın kendi kaderini ellerinde tutması ve siyasal süreçlere geniş katılımı gibi bir anlayışa yer yoktur. Bu elitist siyaset, pozitivist toplum kuramından olduğu kadar, Türk siyaset geleneğinden ve geç modernleşme süreçlerinin özgüllüklerinden de beslenmektedir. Bu nedenle bütünlüklü bir toplumsal dönüşüm projesini değil de, tikel sorun alanlarına yönelik bir apolitizmi temel alan sivil toplumcu kurgunun, bu ölçüde donanımlı bir siyaset tarzı karşısında yerleşikleşmesini beklemek boş bir iyimserlik olmak durumundadır.

Yine bu özgüllükten kaynaklı bir diğer ilginç durum ise Türkiye'de sivil toplumun oluşmasında devletin oynadığı roldür. Batıda sivil toplum kendi özerkliği için devlete karşı ısrarcı ve uzun bir mücadele verip, bu konuda bir gelenek ve tarih yaratmıştır. Hiçbir özerk inisiyatife izin vermeyen Osmanlı yönetimi altında ise böylesi bir alanın oluşması olanaklı değildir. Nitekim bu durum cumhuriyetin kurucu kadroları açısından önemli bir sorun oluşturmuştur. Toplumun mevcut yapılanmasının, düşüncelerini uygulamaya elverişli olmadığını fark eden kurucu kadrolar, aradaki açıyı kapatacak aracı/sivil kurumları oluşturmaya çalışmıştır.[5] Dolayısıyla Türkiye'de sivil toplum kendi varlığını anlamsızlaştıracak bir biçimde devlet eliyle oluşturulmuştur. Elbette söylemeye çalıştığım, ortada hiçbir maddi temel yokken sivil toplumun yoktan var edildiği değil. Ancak devletin, sivil alana yönelik açılımlarda bulunurken, arkasında zorlayıcı bir muhalefet hissetmediği gerçeği, Türkiye'de sivil siyasetin sınırları açısından anlamlı bir tartışma konusudur. Bu durum, Türkiye sivil toplumunun başka bir özelliğini de göstermektedir. Tüm bu nedenlerle Türkiye'de "sivil toplum" halkın isteklerini devlete ileten bir siyasal zemin olamamış, aksine devletin toplumdan istediklerini açıkladığı bir mikrofon olmuştur ve "ortaya 'sivil' teriminin içerdiği tüm anlamların zıttı ile tarif edilebilecek tuhaf bir 'Türk tipi sivil toplum', bir mutant çıkmıştır."[6]

Ayrıca ordudan parlamentoya kadar tüm siyasal aktörlerde yer edinmiş olan sosyal darwinizm de sivilleşme beklentilerini boşluğa itmektedir. Çünkü bir güç fetişizmi ve geç kalmışlık sendromuyla harmanlanmış darwinist anlayış, kimi durumlarda siyasal bir paranoyaya dönüşmekte ve böyle durumlarda her türlü muhalif tavır şiddetli tepkilerle karşılaşmaktadır. "Toplumun ordulaşması" diyebileceğimiz böyle zamanlarda siyasal ve toplumsal alan hızla terörize edilmekte ve geniş toplum kesimleri ne yazık ki sivil muhalefete değil, devlete ve orduya yakınlaşmaktadırlar. Dolayısıyla sivil siyasetin yerleşikleşmesi talebini – üstelik orduya yönelik eleştirellikten uzak durarak- ileri sürenler çok

---

[5] Şerif Mardin; Türkiye'de Toplum ve Siyaset, (der.) Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, Sekizinci Baskı, İstanbul 2000, s.31.

[6] Serdar Tekin; "Sivil Toplumun Devletiyle Bölünmez Bütünlüğü", Birikim, No:130, Şubat 2000, s. 44.

güvendikleri "sivil" alanın reflekslerini daha gerçekçi bir biçimde gözlemlemelidirler.

Kemalist siyaset anlayışının sivil siyasete yönelik boğucu tavırları hakkında buraya kadar söylenenler, kemalizmin özellikle son 10 yıldır sivil alana etkili bir biçimde inmesi olgusuyla çelişiyor gibi görünebilir. Ancak kemalizmin STK'lar aracılığıyla sivil alanda hegemonya kurmaya çalışması, kemalistlerin sivil toplum merakının bir sonucu değil, aksine devlet kontrolü dışında oluşabilecek/oluşmuş tehlikelere karşı toplumsal bir kontrol sağlamak gereğidir. Ayrıca Türkiye toplumsal formasyonun içinde bulunduğu kriz durumu da kemalizmin sivil alana inmesini bir gereksinim haline getirmiştir. Özetle "günümüz Türkiye'sindeki karmaşık toplumsal-siyasal güç ilişkileri ve hegemonya mücadeleleri, kemalist otoritarizmin bizzat sivil toplumda kurulacak bir hegemonyaya yönelmediği ölçüde başarı şansını kısıtlıyordu."[7] Tam da bu durumda, devlet, milli kimlik ve laiklik konularındaki otoriter tavrıyla toplumda geniş bir etki ve sivil bir "sağduyu" yarattı. Bu sağduyu kısa sürede kendini çok çeşitli biçimlerde örgütledi ve karşımıza kendisini STK olarak adlandıran bir çok kuruluş çıkıverdi. Özellikle *Atatürkçü Düşünce Derneği* ve *Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği* gibi kuruluşların öne çıktığı bu dalganın temel misyonu ise "Atatürk milliyetçiliği", "laiklik" ve "çağdaşlık" üzerine bina edildi.[8] Aslında bu anlayış özel olarak CHP'de temsil edilmekteydi. Ancak hem CHP'nin siyaset alanındaki beceriksizlikleri hem de siyasal islam tehlikesinin vardığı ciddi boyutlar "sivil" bir inisiyatifin de harekete geçirilmesini ihtiyaç haline getirdi. Tabi ki, parlamenter sistemin ve temsili burjuva demokrasinin yaşadığı temsil ve meşruiyet krizi ve sosyal demokrat partilerin 1990'lı yıllarda geçirdiği zihinsel dönüşümler de, siyasal sistemlerin ve muhalif hareketlerin örgütsel ve siyasal arayışlara girmesinde oldukça etkili olmuştur.

Ancak oldukça gürültülü pazarlama kampanyalarıyla oluşturulan "sivil" kemalist inisiyatif "resmi" kemalizmle ilişkilerinde sivil toplumcu kurgunun öngördüğü ideallerde kimi ödünler vermiş gibi görünmektedir. Örneğin, bir yandan otoriter siyasetin sivilleşmesini talep eden ve bu konuda sivil bir inisiyatif geliştirmeye çalışan bu kuruluşlar, kritik konjonktürlerde ise orduyu laikliğin, demokrasinin, çağdaşlığın vb. bekçisi olarak selamlayabilmekte ve devlet katında kurabildikleri önemli ve nüfuzlu ilişkilerle de övünç duyabilmektedirler. ÇYDD genel başkanı T. Saylan devletin küçümsenmesine ya da devre dışı bırakılmasına karşı olduğunu belirtip, "devletin yetişemediği yerlerde" devreye gireceklerini belirtmektedir.[9] Tüm bunlar fazla abartılı bulunursa, 28 Şubat döneminin gazete kupürlerine veya haber bültenlerinin arşivlerine tekrar göz atılabilir.

[7] Necmi Erdoğan; "Kalpaksız Kuvvacılar: Kemalist Sivil Toplum Kuruluşları", Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik içinde, s. 235.
[8] A.g.e., s. 235.
[9] Akt. Necmi Erdoğan; a.g.e., s. 253.

Üstelik sürekli "sivil" değerlerden söz eden bu yeni toplumsal inisiyatif, çeşitli alanlarda faşist/totaliter sistemlere taş çıkartabilecek uygulamalarda bulunabilmektedir. Örneğin ÇYDD'nin, Milli Eğitim Bakanlığı ve Singer firması ile hazırladığı kadınlara yönelik eğitim kitapçığında yer alanlar, gündelik hayatın totaliter bir tarzda düzenlenmesine ilişkin çarpıcı örnekler içermektedir.Bu kitapçığa göre "iyi bir Cumhuriyet yurttaşı" olmak için bilinçli ve planlı yaşayarak rasyonel ve üretken bir birey olmalı, bulaşıkları önce deterjanla yıkayıp sonra makineye yerleştirmemeli, komşu ziyaretlerinde dedikodu yapmak yerine "ciddi, anlamlı ve eğitsel" konular konuşmalı, ağlaya ağlaya pembe dizi izlememeli, önce gazetede filmlerle ilgili haberlere göz gezdirip sonra televizyonu açmalı, batılılar gibi evlenmeden önce kaç çocuk yapacağımızdan kapının önündeki karı kimin küreyeceğine kadar her şeyi planlamamız gerektiği vazedilmektedir.[10] Bu söylenenler biraz gülünç bulunduysa, türban yasağının savunulmasında resmi makamlardan geri kalmayan hırçınlıktaki açıklamaları, Merve Kavakçı'nın TBMM bahçesine bile sokulmaması taleplerini de hatırlayabiliriz.

Bu bölümü kapatmadan bir noktaya daha değinelim. Sözünü ettiğimiz "sivil" kemalist inisiyatif, "resmi" kemalizmin birleştirici/eklemleyici ilkelerine de sıkı sıkıya bağlıdır. "Resmi" kemalizm nasıl kuruluş döneminin siyasal atmosferinde toplumsal sınıfların varlığını reddetmişse, "sivil" kemalist inisiyatif de, benzer bir korporatist modeli sahiplenmektedir. Buna göre toplumsal çatışmalar, temel sınıflar arasında değil, ilericiler/gericiler, laikler/şeriatçılar, Atatürk milliyetçileri/bölücüler vb. arasında yaşanmaktadır. Dolayısıyla siyasal alan kemalist ilericiler ve düşmanlarından ibarettir. Bir tür neo-korporatizm olarak adlandırabileceğimiz bu modele göre, örneğin emekçiler ile büyük burjuvazi aynı platformda, aynı amaçla ve de, hallerinde bir gariplik duymadan mücadele edebilirler. Bu durum kemalizmin solidarist/korporatist toplum anlayışına tamı tamına uygundur ve görüldüğü gibi "sivil" kemalist inisiyatif denen STK'lar da "sivil"liği sindirmekte kimi zamanlar zorlanmaktadır.

"Saygın" işadamlarının "sivil" muhalefeti

Ülkenin her yerinde "sivil" inisiyatifler hızla yayılırken, elbette saygın iş adamlarımız da bu dalgaya ilgisiz kalamazlardı. Pıtrak gibi çoğalan STK'lar, yönetim kurullarına ya da mütevelli heyetlerine holding patronlarını almakta veya büyük holdinglerce finanse edilmekte kuşkusuz bir sakınca görmediler. Böylece çevre sorunlarından eğitimsiz kadınlara, sokak çocuklarından deprem mağdurlarına kadar geniş bir toplumsal kesim burjuvazinin şefkatli ellerinden medet bulmaya başladı. Üstelik sadece tikel sorun alanlarına dönük kuruluşlar değil, doğrudan işadamlarınca kurulmuş ve açık olarak bu çevrenin ekonomik

[10] Akt. Necmi Erdoğan; a.g.e., s. 241.

çıkarlarını korumaya ve genişletmeye hizmet eden kuruluşlar da toplumsal alanda saygın bir konuma gelmek için fazla beklemediler. Oysa ki, tüm bu saygın görünüşün altında burjuvazinin kar güdüsünden başka bir şey yatmamaktadır. Ne kadar demokratikleşmeden, insan haklarından, hantal devletten vb. söz edilirse edilsin, burjuvazinin bencil tebessümü, bu perdenin altında sırıtmaktadır.

Son yıllarda hızla gelişen ve çoğalan "işadamı STK'ları" arasında en önemli yer kuşkusuz TÜSİAD'ındır. Bunun dışında TOBB, TÜGİAD, MESS vb. gibi kuruluşlar da çeşitli toplumsal projelerde görünerek kamuoyunda ilgi toplayabilmişlerdir. Bu kuruluşların çalışmaları arasında en çok ses getireni kuşkusuz demokratikleşme ve insan hakları konularındaki açılımlarıdır. Oysa ki, bütün bu sözlerin pratikteki karşılığı oldukça kadüktür. Bu kuruluşların muhalif söylemleri genel olarak sol siyasetin sözlüğünden devşirilmiş olsa ve bazı zamanlar radikal ifadeler kullanılsa da, uygulamaya gelindiğinde sözel radikalizm unutulur. Bu tip "işadamı STK'ları", "yer yer radikal dil kullanmalarına rağmen, sivil toplum radikal muhalefetin ve mevcut sistem içerisinde yeni bir toplum görüşü doğrultusunda adacıkların inşasına dönük bir tasarım değildir."[11]

Tasarlanan köklü bir toplumsal dönüşüm projesini hayata geçirmenin yollarını aramak değil, devletle ilişkileri artırmanın ve devlet kademelerine yapısal olarak entegre olmanın koşullarını oluşturmaya çalışmaktır. Çünkü Türkiye burjuvazisi "hayatını devam ettirmek için sürekli ihtiyacı olan teşvikler, krediler ve ihaleler için devlet ve tüm organları ile sıkı fıkı bir teşriki mesai içinde"[12] olmalıdır. Üstelik Türkiye'de iktidara gelen her hükümetle birlikte bürokrasinin yüksek kadrolarında da meydana gelen değişiklikler, işlerinin düzenli yürümesi için bürokrasiyle arasını iyi tutmak durumunda olan burjuvazinin, devletle ilişkilerinde, devlete daha da yaklaşmasına neden olmaktadır. Bu yakınlaşmanın içeriğini düşündüğümüzde, Türkiye'de "işadamı STK'ları"nın hızla yayılmasının nedenlerinden birinin de "üyelerine klientalist ve patronaj ilişkilerini geliştirme olanakları sunmaları"[13] olduğunu görebiliriz. Bütün bunların yanında, burjuvazinin, varlığını borçlu olduğu devlete olan sadakati de, işadamı STK'ları ile devlet yakınlaşmasının en önemli nedenlerindendir. Dolayısıyla bu tip kuruluşların içinde bulunduğu durum, sivil toplumcu projenin devletin geriletilmesi hedefiyle tamamen çelişki içindedir.

Buna rağmen önde gelen "sivil toplumcu" işadamları, kendi örgütlerini STK olarak adlandırmakta ve demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmaya çalıştıklarını iddia etmektedirler. Fakat tüm demokratikleşme sözlerinin ardında sermayenin çıkarlarının genişletilmesi hedefinin yattığı, bazı zamanlar kimi

---

[11] Heidi Wedel; a.g.e., s. 151.
[12] Rıfat N. Bali; Sivil Toplum Hareketinin İki Zaafı: İşadamları ve Elitizm, Birikim, No:130, Şubat 2000, s. 34.
[13] Karin Vorhoff; Türkiye'de İşadamı Dernekleri: İşlevsel Dayanışma, Kültürel Farklılık ve Devlet Arasında, Çev: Simten Coşar, Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik içinde, s. 338.

işadamlarının ağzından kaçabilmektedir. Örneğin *Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği* başkanı Bülent Atuk bir röportajında "demokrasi olmadan tişört satamayız"[14] derken, aslında burjuvazinin demokrasiden ne anladığını da gösteriyordu. Burjuvazi demokrasi ister, ama ülkenin demokrasi ve insan hakları konularındaki eksiklikleri, ticaret ya da yatırım alanlarında kendisine sorun çıkardığı zaman ve elbette sorunun bittiği yere kadar. Bundan sonrası ise burjuvazi için önemli değildir.

"İşadamı STK'ları"nın en önemli söylemlerinden olan "devletin küçültülmesi" ve "siyasetin sivilleşmesi" ise, özellikle solda demokratikleşmeye giden yolda ciddi bir açılım olarak görülmüş ve arkada duran asıl nedenler yine gözden kaçırılmıştır. Yaptıkları açıklamalar biraz dikkatli bir biçimde incelendiğinde söz konusu kuruluşların "devletin küçültülmesi ve geriletilmesi" ya da "sivil siyaset" söylemlerinin ardında, aslında devletin kamusal görevlerinin başkalarına devredilmesinin, yani özelleştirilmesinin yattığı anlaşılacaktır. Bu neo-liberal yaklaşıma göre, devletin kamusal görevleri kimi STK'lar aracılığıyla yerine getirilecek ve böylece de meta ilişkilerinin derinleşmesinde sivil kuruluşlar aracılık yapmış olacaklar. Dolayısıyla, burjuvazinin "sivil siyaset" ve demokratikleşme merakının altında, bildik "kötü niyetler" aramamak için bir neden yoktur. "Aslında liberalizmin en ateşli savunucularından işadamlarının sivil toplumu savunmalarının gerisinde biraz da özelleştirme zihniyeti yatmaktadır."[15] Tam da bu nedenledir ki, Türkiye'nin batıyla ya da AB gibi örgütlerle ilişkileri söz konusu olduğunda demokrasi ve sivil toplum muhafızı kesilen "işadamı STK'ları", kolektif haklar, sosyal haklar, sınıfsal haklar gündeme geldiğinde dut yemiş bülbüle dönmektedirler.[16]

Özellikle 1980 öncesi toplumsal saygınlıkları ciddi darbeler almış işadamları, STK'lar aracılığıyla bozulan imajlarını düzeltmekte oldukça başarılı olmuşlardır. Örneğin *Karaca Tekstil* grubunun sahibi Hayrettin Karaca'nın TEMA Vakfı'nı kurarak Türkiye'nin çevre sorunları konusunda "sivil" çözüm önerileri geliştirmesi ya da *Bank Ekspres*'in kurucusu İbrahim Betil'in TEGEV'de yürüttüğü çalışmaları nedeniyle bir "sivil toplum savaşçısı" kabul edilmesi, söz konusu halka ilişkiler operasyonunun en açık örneklerindendir.[17] Ayrıca Nejat Eczacıbaşı, Rahmi Koç, İshak Alaton, Can Paker gibi isimlerin düzenledikleri sergilerle, koleksiyonculuk, antikacılık gibi meraklarıyla, önemli sanatsal etkinliklerde ön sıralarda hazır bulunmalarıyla entelektüel, düşünce adamı, sanat hamisi vb. kıyafetleri sürekli giymeleri, işadamlarının saygınlık imajlarını daha da pekiştirmektedir. Dolayısıyla bugün STK'ların iddia edilen amaçlarından

[14] Akt. Rıfat N. Bali; a.g.e., s. 37.
[15] a.g.e., s. 35.
[16] Tonguç Çoban; "Sivil Toplum ve Sendikal Hareket", Türkiye'de Milliyetçilik ve Sivil Toplum içinde, s. 358.
[17] Rıfat N. Bali; a.g.e., s. 39.

uzaklaşıp, işadamlarının "toplum nezdinde 'saygın' ve 'aydın' imajlarının inşasına önemli ölçüde yardımcı olmaya"[18] koyulduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Bitirmeden önce kısa bir toparlama yapmak gerekli olabilir. Göstermeye çalıştığım, Türkiye'de siyasetin ve toplumsal formasyonun "sivil" temeller ve değerler üzerinde yeniden düzenlenmesinin, yine bu toplumsal formasyondan kaynaklanan nedenlerden dolayı olanaklı olmadığıydı. Bu nedenlerden birincisi ve kanımca en önemlisi; Türkiye'nin geçirdiği modernleşme sürecinin doğurmuş olduğu özgül oluşumun, Türkiye toplumsal formasyonundaki etkilerinin hala oldukça güçlü olmasıdır. Bunlar arasında ise konumuzla ilgili olanlar, ordu-toplum bütünleşmesinde etkili bir araç olan sosyal darwinist maya ile otoriter siyasal yönetim ve halkın siyasal hayata katılım kanallarını önemli ölçüde tıkayan elitist siyaset anlayışıdır. Kemalizmin sivil alana dönük operasyonlarının temelinde ise, söz konusu otoriter/elitist siyasetin, günümüzün karmaşıklaşmış süreçlerinde kendine yeni bir eklemlenme modeli oluşturma ve bu modelle kurulacak hegemonya sonucunda siyasal ve toplumsal alana çekidüzen verme gereksinimi yatmaktadır. Hızla artan kemalist kuruluşlar ise, bu hegemonyanın toplumsal alandaki taşıyıcıları olarak görülmektedir.

Tümüyle Türkiye toplumsal formasyonunun özgüllüğüne indirgenemeyecek ikinci neden ise; bugün "sivil toplum kuruluşları" kapsamında gördüğümüz ve etkinliklerine tanık olduğumuz kuruluşların çoğunun, sivil toplumcu projenin iddialarına dahi uygun olmamasıdır. Öyle ki, bu ülkede, kuruluşunda devletin özel bir teşviki bulunan, hatta üyeliği devlet tarafından zorunlu tutulan kimi örgütler STK sayılabilmekte, birçok STK emekli askerleri ya da işadamlarını yönetim kademelerinde bulundurabilmekte, özellikle orduyla olan ilişkilerinde ölçülü bir muhalefet tutturmaya özen gösterebilmekte ve orduyu demokrasinin, çağdaşlığın sadık bekçisi olarak selamlayabilmektedir. Ayrıca "meşhur" STK'larımızın belirli toplumsal kesimler dışında, halka yönelik bir genişlemeyi ve katılım kanallarını açık tutmayı niyet edinmemeleri, seçkinci bir anlayışın, hedeflenen toplumsal kesimin daha çok orta sınıflar ve büyük burjuvazi arasındaki kesimler olması ve bu kesimlerin, mülkiyetlerinin tehlikeye düşmesi durumunda, devletin mülkiyet üzerindeki koruyuculuğuna sığınmaları ise Türkiye'deki sivil inisiyatifin henüz yeterince sivilleşemediğinin örneklerindendir. Bu çalışmada, bu konuyla ilgili sadece işadamları örgütlerinden söz edilmesinin nedeni ise büyük burjuvazinin çeşitli örgütlerinin, özellikle de medyanın çabalarıyla STK olarak pazarlanması ve göz önündeki en önemli örneklerin bu tip örgütler olmasıdır.

---

[18] a.g.e., s. 41.

Kısacası, bugün Türkiye söz konusu oluğunda, "sivil toplum kuruluşları" denen örgütlerin içinde yer aldığı alan, kemalizmin yeni hegemonya çabalarına ve burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden kimi kuruluşların tasallutu altındadır. Bunların dışında yer alan kimi kuruluşlar, insan hakları kuruluşları, meslek odaları, kültürel üretimde bulunan kuruluşlar vb. bu karmaşık ve zorlu alanda "sivil toplum" tasarımıyla ve projesiyle mücadele ederek çok fazla yol alma şansına sahip değillerdir. Nitekim bu tip örgütlerin toplum içindeki yaygınlığı ya da tanınmışlığı, sivil alandaki önemli unsurlar arasına girmekte zorlandıklarını göstermektedir. Söylemeye çalıştığım, bu tip örgütlerin amaçlarının ve yürüttükleri siyasal mücadelenin önemsiz olduğu değil kuşkusuz. Bu alanda birçok kuruluş, amaçları doğrultusunda fedakarca ve cesurca mücadele vermektedir ve vermeye devam etmelidir. Ancak bu kuruluşlar, sivil toplumcu siyasetin ötesinde aranışlara girmedikleri sürece, söz konusu alanda kemalist derneklerin veya işadamı örgütlerinin gölgesinden kurtulup, kitlesel bir inisiyatif yaratamayacaklardır.

Aslında, bir bakıma bu durumda yakınılacak bir yan da yoktur. Çünkü çok uzun bir zamandan beri "sivil toplum" ve "STK" kavramları solun kavram çantasından çıkmıştır. Dolayısıyla bu bulaşıklıktaki bir kavramla tarif edilen bir proje, sosyalistler açısından herhangi bir çekicilik taşımamalıdır. Bunun yerine sosyalistler, demokratik kitle örgütü, gönüllü kuruluşlar, meslek kuruluşları vb. tanımlamalara tekrar bakmalı ve yeni tanımlar geliştirmeye çalışmalı ve "sivil toplum" ve "STK" kavramlarını da tepe tepe kullansınlar diye liberallere bırakmalıdır.

SOSYALİZM VE KALKINMA

Engin ERKİNER

I.

Sosyalizmle kalkınma arasında ülkelere göre değişen bir ilişki vardır. ABD, Almanya, Fransa, Japonya vb. ülkelerde sosyalistlerin kalkınma sorunları yoktur; en fazla, sosyalistler iktidara yaklaştıkça sermayenin ülke dışına kaçmaması, üretimi büyük oranda başka ülkelere kaydırmaması gibi önlemler alınır. Sosyalizmle kalkınma arasındaki ilişki, ülkenin geri bıraktırılmışlığı arttıkça yoğunlaşır. Bu ülkelerdeki sosyalistler; büyük boyutlardaki işsizliğin ortadan kaldırılması, en azından azaltılması; enflasyonun tek haneli rakamların küçüklerine düşürülmesi, dış borçların tasfiyesi gibi konularda inandırıcı çözümler ortaya koymak zorundadırlar. Azgelişmiş, geri bıraktırılmış, III. Dünya ülkeleri ya da Brezilya, Arjantin ve Türkiye için -III. Dünya ülkeleriyle gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki bir konumu ifade etmek için- kullanılan "gelişmekte olan ülke"lerde; ekonomik durumun nasıl düzeltileceği konusunda fikri olmayan herhangi bir parti olamaz. Bu konuda inandırıcı bir görüşe sahip olmadan, eşitlik-özgürlük-kardeşlik söylemi herhangi bir anlam taşımaz.

Türkiye'de, 1990'lı yıllarda, sosyalizmin geçmişte bir "kalkınma reçetesi"ne indirgendiği sık sık söylenmiştir. Burada kasıt; "sosyalizmin Türkiye gibi ülkelerde ekonomik gelişmeyi nasıl sağlayabileceğinin ötesinde bütün konular ikinci plana atılmıştır"[1] anlatmak ise, saptama doğrudur. Ne ki, soldaki tartışmalar ve geçmişe yönelik eleştiriler genellikle tepki temelinde yürüdüğünden, bu saptamayı yapanlar, bu kez de başka bir uca savrularak, sosyalizmin ekonomik programını önemsememeye başlamışlar ya da "Avrupa Birliği'ne gireriz, emeğin Avrupasına dahil oluruz, onlarla birlikte gelişiriz" olarak ifade edilebilecek kendilerine göre bir "çözüm" bulmuşlardır.

İktisadi planlamanın her çeşidini stalinizm olarak nitelendirenleri, ya da IMF' den dış borçlara, yabancı sermayeden Dünya Bankası'na kadar her şeye "hayır"

[1]Hansjörg Herr: Das chinesische Akkumulationsmodell und die Hilflosigkeit der traditionellen Entwicklungstheorien, PROKLA 119, Haziran 2000.

deyince, sosyalizmin ekonomik programını yaptığını sananlara da rastlıyoruz. Bir başka kesim ise, SSCB'nin 1930'lu yıllardaki ekonomik gelişmesini, bu gelişmenin hangi tarihsel koşullarda gerçekleştiğini hiç dikkate almadan Türkiye'ye taşımak istiyor. Sonuçta kimsenin kimseyi ciddiye almadığı hattâ altı tümüyle boş olan kendi görüşlerini bile ciddiye almadığı, ama bir "görüş sahibi" olarak göründüğü bir ortamın ortaya çıkması oluyor.

Kendisini sosyalist, komünist, marksist ya da marksist-leninist olarak tanımlayanların önemli bir bölümünün bu belirlemelerle ilgisi oldukça düşük düzeydedir. Sosyalizmin her çeşidinin olmazsa olmaz bir özelliği vardır: tarihsellik. Sosyalistler tarihi -bu arada kendi tarihlerini de- değerlendirirler, sonuçlar çıkarırlar ve bu sonuçlara göre ileriye yönelik programlar oluştururlar. Bu tarihin bir yerinde takılıp kalmak, tarihi ya da onun bir bölümünü fetişleştirmek sosyalistlerin özelliği olamaz.

Sonuçta, tarihte olup bitene "uygun" bir açıklama bulmak kolaydır. Buna bir dönem kendinizi inandırabilirsiniz, ama başkalarını da inandırmanız oldukça zordur. Bu konuda, sosyalizm tarihiyle ilgili güzel bir örnek, "emperyalizmin sürekli saldırısı sosyalizmde ortaya çıkan sorunların ve ardından gelen yıkılışın asıl kaynağıdır" saptamasıdır. Bu görüş yanlış değil, önemli bir doğruyu içeriyor; aynı zamanda da geleceğe yönelik hiçbir açıklama getirmiyor. Kapitalistlerin sosyalizme karşı var güçleriyle çalışmaları doğaldır, başka türlüsü düşünülemez. Başlıca kapitalist ülkeler SSCB'ye karşı ilgisiz ya da onu ilgiyle izlemekle yetinen bir konumda kalsalardı, asıl o zaman garip olurdu. Sosyalistler nasıl ki sınıf düşmanlarını ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yaptılarsa, kapitalistler de aynısını yapmışlardır ve yapacaklardır.

Sosyalizmin tarihiyle ilgili bu "açıklama" nın geleceğe taşıdığı sonuç, sosyalizmin gerçekleşmesinin mümkün olmadığıdır. Dünyada az çok zamandaş bir devrimin olabileceğini düşünmüyorsak eğer, gelecekteki sosyalist ülke ya da ülkeler de, güçlü bir kapitalist sistemle birlikte yaşamak zorunda kalacaklarını düşünüyoruz demektir. Kapitalistler, sosyalist ülkeleri yıkmak için ellerinden geleni yine yapacaklar ve sosyalistler ana hatlarıyla geçmişi tekrarlamanın dışında başka bir yol bulamadıklarında da, yıkılışları eskisinden çok daha hızlı olacak, daha gerçekçi olmak gerekirse, ciddi olarak başlayamayacaklardır bile.

Sosyalistler, bir ülke ya da ülkeler grubunda iktidara geldikten sonra, uzunluğu belirsiz bir süre güçlü bir kapitalist sistemle birlikte yaşamak zorunda kalacaklarını bilmeli ve bu koşullarda yaşama ve gelişme stratejileri oluşturmalıdırlar. Bu temele oturmak yerine, yaşamış sosyalizmin tarihinin bir dönemine takılıp kalan ve onu aşağı yukarı tekrarlamayı amaçlayan saptamalar, sonuçta hoş ve boş sözlerden ibarettirler.

II.

Türkiye'de kalkınma ve sosyalizmin birbirine en yakın olduğu dönem 1960'lı yıllardır. Yükselen solun dışa bağımlılığı azaltma, ülkenin kaynaklarına sahip çıkma ve planlı kalkınma anlayışı sadece sosyalizme yakın olanları değil, sosyal demokrat ve liberal görüşlere sahip olanları bile etkiliyordu. Sosyalistlerin başlıca talepleri şunlardı:

- Madenlerin devletleştirilmesi
- Yabancı sermayeye imtiyaz verilmemesi
- Devlet sektörüne ağırlık verilmesi
- Montaj sanayisi değil ağır sanayiye öncelik verilmesi
- NATO'dan çıkılması, yabancı askeri üslerinin kapatılması, ABD ile ikili anlaşmaların feshedilmesi
- Ekonomik planlamaya önem verilmesi.

Zamanın Demirel hükümetlerinde somutlaşan sağ ise, kısaca bunların tersini savunuyor ve uyguluyordu.

Solun ülke ekonomisiyle ilgili programı inandırıcıydı. Türkiye, devletçilik ve planlı kalkınmayla geri bıraktırılmışlıktan kurtulabilirdi. Dünyada sosyalizmin zafer yıllarıydı. Sömürgeler sistemi çökmüş, çok sayıda ülke bağımsızlığını kazanmıştı. SSCB, bir ülkenin sosyalizmle nasıl gelişebileceğinin en güzel örneğiydi. SSCB'nin yaşadığı sanayileşmenin önemli zayıflıkları vardı, ama bunlar o dönemde pek bilinmiyordu ve zaaflar da henüz belirgin olarak ortaya çıkmamıştı.

1960'lar Türkiye'nin herhalde en güzel yıllarıdır. İnsanlar umutluydu, sol inandırıcıydı. Bu nedenle olsa gerek, ülkenin yetişmiş insan gücünün dışarıya -özellikle ABD'ye- gitmesine karşı tepki gösteriliyordu. Türkiye'de iyi eğitim görmüş kişilerin iyi iş bulması sorun değildi, ama ülke sanayisi üniversitede öğrenilenlere genellikle ihtiyaç duymadığından, bu insanlar için bilgilerini kullanabilmek ancak dışarıya gitmekle mümkündü. Buna rağmen birçok kişi -burs vb. olanaklar da olduğu halde- dışarıya gitmiyor, gidenler de genellikle kısa süre sonra dönüyorlardı. Bu ülkenin iyi yetişmiş insanlara ihtiyacı vardı, bu ülkede bir şeyler yapılabilirdi.

Bu satırlar genç okurlar için inanılmaz gibi görünebilir, ama gerçek böyleydi. Üniversitelerde en iyi öğrencilerin sosyalist oldukları, sağcılara aptal gözüyle bakıldığı -bir bölümünün gerçekten de öyle olduğu- bir dönemdi bu; bugünkünden çok farklı bir dönem. insanların -özellikle gençlerin- umutları kaybolmuş durumda. Yapılan araştırmalar iyi eğitim görmüş ya da görmemiş gençlerin büyük çoğunluğunun bir yolunu bulup ülkeden gitmek istediklerini gösteriyor. Geçici bir uzaklaşma isteği değil bu, başka bir ülkede -özellikle ABD'de- yaşamak istiyorlar. Birçok genç kendi geleceğini artık bu ülkenin geleceğiyle birlikte düşünmüyor; bir an önce, bir yolunu bulup gitmek istiyor.

Ülkenin geleceğinden, önemli değişimlerin gerçekleştirilebileceğinden umudu kesmek solda da kendisini gösteriyor. Avrupa Birliği'ne girmeyi savunmak -ya da onun bir çeşidi olan emeğin Avrupasına girmeyi istemek- , "bu ülkede bir şey yapılamaz, iyisi mi geleceğimizi Avrupa'ya bağlamaya çalışalım!" anlayışı kapsamında da değerlendirilebilir.

Bu kesimin başlıca söylemini "dönem değişti" oluşturur. Denilir ki; artık tek ülkede devrim yapmak, "zincirin en zayıf halkasından kopması", ardından içe kapanarak ekonomik gelişmeyi sağlamak mümkün değildir. Ekonomi küreselleşmiştir, üstelik yıllarca içe kapanmayı deneyen Sovyet tipi sosyalizmin sonunun ne olduğu da ortadadır. Bu nedenle, yapılabilecek en iyi şey, ülkenin gelişmiş bir ekonomik bloğa dahil olmasını sağlamaya çalışmaktır. Avrupa Birliği üyesi olan bir Türkiye'de solun gelişme olanakları daha fazla olacaktır.

Bu görüşe karşı çıkan bir başka kesim ise, SSCB'nin 1930'lu yıllarına benzer bir gelişimi savunmaktadır: Tarımın kollektivizasyonu, tarımdan elde edilen kaynakların ağır sanayiye yönlendirilmesi ve bu temelde oluşan bir gelişme modeli.

İkinci kesim, ne kadar o niyeti taşımasa da, gerçekte ilk kesimin haklı gibi görünmesinin zeminini sağlamaktadır. SSCB'de 1930'lu yıllarda uygulanan gelişme modelinin az çok benzerinin günümüzde uygulanabilme şansı yoktur. Bir modelin bir dönem başarılı olması, her zaman başarılı olabileceği anlamına gelmez.

Sovyet iktidarının yıkılmayacağının belli olduğu 1920'li yılların başından, nazi Almanyasının SSCB'ye saldırdığı 1941 yılına kadarki dönem, bugünün dünyasında bulunamayacak bir dönemdir. Söz konusu dönemi 1950'lerin başına kadar uzatabiliriz. Öncelikle ilk 20 yıl ve bunun uzantısı olarak gelen on yıl, toplam 30 yıl, emperyalist ülkelerin büyük oranda iç sorunlarıyla uğraştıkları yıllardır. I. Dünya Savaşı, savaşın yıkımının onarılması, 1929-1933 büyük ekonomik krizi, II. Dünya Savaşı, ardından savaşın yıkımının onarılması... SSCB, II Savaş' ta büyük kayıp vermiştir, ama o savaşın yarattığı ortam sayesinde Sovyet iktidarı Kızılordu aracılığıyla Doğu Avrupa'ya taşınmıştır. SSCB, özellikle ilk 20 yılı iyi değerlendirmiş ve sanayide -özellikle ağır sanayide- büyük bir gelişme göstermiştir. Tek ülkede sosyalizmin -en azından temellerinin kurulması- böyle bir dönemde mümkün olabilmiştir. Aynı dönemin özellikleri, sosyalist bloğun ayrı bir iç pazar oluşturabilmesini de sağlamıştır.

Benzer bir dönem zamanın Türkiye Cumhuriyeti için de söz konusudur. Emperyalizm değil karışmak, çağrıldığında bile gelemeyecek durumdadır. Türkiye'nin 1930'lu yıllarda devletçiliğe ağırlık vererek görece bağımsız bir gelişme göstermesinde emperyalist ülkelerin esas olarak iç sorunlarıyla ya da aralarındaki sorunlarla uğraşmak zorunda kalmalarının belirleyici etkisi vardır.

Kapitalizm yaklaşık 50 yıldır böyle bir dönem yaşamıyor; gelecekte, bugünden bilinemeyecek gelişmeler sonucu yaşayabilir. Bir ülke ya da ülkeler

grubunda devrimin ancak devrimci dalganın dünya çapında yükselmesinin ardından ortaya çıkabileceği söylenebilir. Konumuz açısından bizi asıl ilgilendiren soru, bir sosyalist ülke ya da ülkeler grubunun kısa sayılamayacak bir süre güçlü kapitalist ülkelerle birlikte yaşamak zorunda kalıp kalmayacağıdır. IMF, G-7, WTO toplantılarındaki protesto eylemlerinden hareketle "küresel devrim" gibi uçukluklara savrulmuyorsak eğer, gelecekte sosyalizmin kapitalizmle birlikte yaşamak zorunda kalacağını söyleyebiliriz. Bu durumda, SSCB'nin 1930'lu yıllardaki gelişme çizgisinin benzerini yaşama geçirmek mümkün değildir.

III.

Güçlü kapitalist ülkelerin varlığı koşullarında yaşayabilecek bir sosyalizm için tek yol vardır: pazar sosyalizmi. Bunu, sosyalist ekonomiye -devletin yönetim ve denetimi altında- kapitalizme özgü bazı unsurların (fiyat mekanizmasına önem verilmesi, bir oranda işsizlik ve üretim araçları üzerinde özel mülkiyet) sınırlı dahil edilmesi olarak tanımlayabiliriz. Pazar sosyalizmi oldukça geniş kapsamlıdır; sosyalizme olduğu kadar kapitalizme doğru da gelişebilir. Eskiden böyle bir sosyalizmin kaçınılmaz olarak kapitalizme varacağı, Sovyet tipi sosyalizmde ise bunun mümkün olmadığı söylenirdi, ama, en az on yıldan beri bunun böyle olmadığı görülmüştür.

Pazar sosyalizmi yeni bir olgu değildir ve sosyalist blok içinde de bu yönde uygulamalar yapılmıştır, ama oldukça geç kalındığından görece gelişmeler dışında sonuç alınamamıştır.

Pazar sosyalizminin en eski uygulayıcısı -yaklaşık 20 yıldan beri- Çin Halk Cumhuriyeti'dir; Vietnam ve Küba da -1991'de SSCB'nin yıkılmasının ardından- aynı uygulamaya yönelmişlerdir. Pazar sosyalizmi, sosyalizmin kuruluşunun uzun bir döneme yayılmasını gerektirir. Güçlü kapitalist ülkelerin varlığı koşullarında sosyalizmin kesin zafer kazanması, kapitalizme dönüş yolunun kapanması mümkün değildir. Bu, Sovyet tipi sosyalizmde olduğu gibi, pazar sosyalizminde de geçerlidir. Bir ülke ya da ülkeler grubundaki sosyalizmin hangi özelliklere sahip olacağı, kapitalizmin o dönemdeki durumuna bağlıdır.

Pazar sosyalizmi konusunda ÇHC deneyiminin dikkatle incelenmesi gerekir. Bu ülke, Sovyet tipi gelişme modelini -kendi koşullarına uymadığı için- reddetmiş; tarımda geniş bir kollektifleştirmeyi ve makinalaşmayı öngörmeyen bir gelişme çizgisine yönelmiştir. (Türkiye tarımının yapısı ÇHC'ne göre kollektivizmin gelişmesine daha uygundur.) Bu ülkenin en önemli özelliği, kamu mülkiyetindeki büyük devlet işletmeleriyle özel mülkiyetteki küçük ve orta ölçekteki işletmelerin birlikteliğinin sağlanabilmiş olmasıdır. Ayrıca, kamu mülkiyetinin de değişik boyutları varıdır. Örneğin bazı büyük işletmeler devletin, bazıları ise belediyelerin ya da yerel halk ortaklıklarınındır.

ÇHC'de ihracata yönelik üretim yapan büyük dış yatırımlar olmakla birlikte, bu ülkedeki yoğun yatırım faaliyetinin esas olarak yabancı sermayeden kaynaklanmadığı belirtilmektedir.[1] ÇHC'deki son 20 yıllık uygulamanın bir başka özelliği, ülkeye giren ve çıkan sermayenin sıkı denetim altında tutulması, yabancı şirketlerin ortaklık payının yüzde 49'u geçmemesinin sağlanması, ülkenin dış borcunun olmaması -daha doğrusu dış borcu karşılayacak döviz rezervinin bulunması-, halkın yaşam düzeyi ortalamasının yükselmesi ve üretimde süreklilik gösteren yüksek bir artışın sağlanmasıdır.

ÇHC kendisini halen sosyalist olarak tanımlıyor; ne var ki, pazar sosyalizmi, doğası ve mevcut dünya koşulları nedeniyle, kapitalizmin eskisine göre güçlenmesine neden olmuştur. ÇHC'ne henüz kapitalist denilemese bile, gelişme çizgisi bu yöne doğrudur. Sosyalizm, ülkenin modernleşmesiyle sınırlı bir işlev gördükten sonra, yerini ülke koşullarına özgü bir kapitalizme mi bırakacaktır, yoksa pazar sosyalizmi, daha yıllarca kapitalist olunmadan sürecek midir; bunu zamanla göreceğiz. ÇHC için özellikle önemli olan; bu ülkenin, oldukça geri bir konumdan başlamasına karşın, IMF'nin eline düşmeden, dış borç batağına gömülmeden, Hindistan'daki gibi nüfusun büyük bölümü açlık içinde yaşamadan önemli bir gelişme sağlayabilmiş olmasıdır.

ÇHC dünyanın en büyük iç pazarına sahip ülkedir; büyük bir nüfusu ve geniş kaynakları vardır. Aynı özelliklere sahip olmayan Küba için yaşanan süreç çok daha sıkıntılıdır. Bu ülke de önemli geri adımlar atmak zorunda kalınmıştır. Küba'yı sosyalist ÇHC'ni ise kapitalist olarak görenlere şu kadarını söylemek yeterli olabilir: Küba'da iki ödeme birimi vardır: Küba parası ve ABD Doları. ABD'nin yanında, doğal kaynakları son derece az olan küçük bir ülkenin direnişi olağanüstü boyutlardadır. Küba' nın desteklenmesi, bu ülkenin geriye atmak zorunda kaldığı adımların boyutları konusunda yanıltıcı olmamalıdır.

IV.

Sovyet tipi sosyalist ekonomi modeli tek seçenek değildir, başka seçenekler de vardır. Türkiye sosyalistleri bu konuda şu veya bu ülkeyi taklit etmek zorunda değildirler; önemli olan, ülkenin ve kapitalizmin durumuna göre uygun gelişme yolunu formüle edebilmektir.

Sonuçta, bizim gibi ülkeler için sosyalizmin en kötüsü bile kapitalizmden iyidir; yaşayabilen bir sosyalizm olmak koşuluyla.

TÜRKİYE' NİN YAKIN TARİHİNE KİMİ DEĞİNMELER

Sezgin DEMİR

İlk olarak 1960'lı yıllarda duyuluyor çok uluslu şirketlerin varlığı. Henüz uluslar arası eklemlenmenin çaplı bir kurgusunun oluşturulmadığı, ancak birikim modeli tıkanıklıklarının gelişmiş ülkeler açısından daha geniş ölçekli sermaye ilişkilenimiyle aşılmasının kendini dayattığı yıllar. Türkiye kamu yatırımları, özel sermayeye meta ve finans girdileriyle, sermayenin toplumsal formasyonda ağırlıklı yer edinmesini sağlamak üzere yol almıştır. 70'lerin ikinci yarısından sonra ortaya çıkan bunalım, Türkiye kapitalizminin ekonomik büyüme anlamında durağan, bir bütün olarak gelişmesine eşlik etmiştir.

1979-80'lere gelindiğinde içe dönük, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin sonuçlarını içeren, ama aynı zamanda bundan kopuşu da içeren, odağına ihracat yönelimli politikaların yerleştirildiği bir evreye girilmiştir. 24 Ocak kararları, Türkiye' deki sermaye birikimi dinamiklerinin, uluslar arası sermayeyle eklemlenme sürecine bir ilk zemin oluşturur. Ana kaynaklarından biri serbest piyasa denilen, mal ve hizmet üretiminin serbest piyasa kurallarıyla hayata geçirilmesiydi. Bir diğeri –çağ atlatan- dışa açık sanayileşme stratejisi olduğu, bir de bu kaynakların ve ilk zemin düzleminin ideolojik, politik, ekonomik sağaltıcısı olarak, devletin işlevlerinin değişmesi yönelimiydi.

Türkiye kapitalizminin dayanıklı tüketim mallarının yoğun üretimine yaslanarak yükselen çizgiselliğinin kısılma noktası olarak da görülen söz konusu evre Türkiye sermayesinin daha fazla artı-değer aranışına işaret eder. Türkiye burjuvazisi 1961 planlamasıyla başlayan dönemin kendi kurallarını koyabildiği, kendi denetim mekanizmasını oluşturabildiği sanayileşme stratejisinden, sermaye birikimi ilişkileniminden, kurallarını kendisinin koymadığı, denetiminin sınırlandığı, bütün olarak kapitalizmin eklemlenme ilişkisiyle dolaysızlaştığı ve ülke kapitalizmine içselleştiği bir alana geçiş yaptı.

1980'li yıllarda yukarıdaki çerçevede tarif edilen geçişin toplumsal formasyona kattıkları arasında öne çıkan iki düzlem vardır: Sermayenin emek üzerinde yarattığı kontrol mekanizmalarını arttırması. Bu en önemli kaynak

aktarma araçlarından biri oldu. Diğer bir düzlem de borçlanma yoluyla sanayii malı, ara malı üretimine yönelme. Bu da en az diğeri kadar önemli kaynak aktarma mekanizmasıydı.

1989'a emek üzerindeki denetim mekanizmalarının ücretleri inanılmaz boyutlarda düşürmesiyle gelindi. İhracat, dış borç aracılığıyla, dövize odaklı sanayileşme ise hem ihracat yapamama hem de sanayileşmede gerekli yatırımların yapılamaması ile sonuçlandı. Gerçi bir yanda kapasite kullanımı arttı, yatırımlarda ve üretimde gözlenebilir bir artış oldu, ihracat temel ürünlerde arttı. Bu artış Türkiye kapitalizminin eklemlenme sürecinde korunaklı yol almasına yetmeyecek kadar azdı.

Sermayenin baktığı yerden durum şöyledir; "1989-90 döneminde, içe dönük sanayii şirketlerinin dış pazarlara açılması, ölçek büyütüp rekabetçi hale gelmesi için muazzam bir ihracatı teşvik politikası uygulandı. O dönemde ihracatın hayali bile güzeldi! Fakat, önceki çeyrek yüzyılda kurulmuş sanayii işletmelerinin teknolojik transformasyonundan ziyade, ülkeye getirilecek döviz miktarına odaklanıldı."[1]

Türkiye'nin sürdürülebilir bir ihracat potansiyelini gerçekleştiremeyişi, Türkiye kapitalizminin uluslar arası sermayenin işleyişinde kendisini yeniden üretme olanaklarını sınırlamıştır.

Dünyada ve Türkiye' de liberal politikaların sağladığı büyüme 1985' e uzanırken, gelişmiş ülkeler açısından yeni bir durgunluğa geçiş başlamıştır. Finansal liberalizasyonun yoğunlaşması üzerinde şekillenen yeni artı-değer arayışları Türkiye kapitalizmi de dahil olmak üzere bu gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme ve gelişmiş ülkelerdeki durgunluğun eşzamanlılığına denk düşer.

Türkiye'nin dışa açılma, borç arayışına girme süreci, IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum mekanizmalarını tasarladığı ve önerdiği dönemde gerçekleşir. Uluslar arası sermaye birikim süreçleriyle tek tek ülkelerdeki sermaye birikim süreçlerinin çakışma olanakları bir bütün olarak kapitalizmin kendisini yeniden üretmesinin sonuçları olarak vardır.

Bu çakışmaların pratik sonuçlarından biri olan istikrar ve yapısal uyum politikalarının önerdiği önlemler öncelikle ulus-devletler açısından bütünsel ve yapısal gelişmeye engel olacak etmenler şeklinde tasarlanmıştır. "Toplam talebin aşırı sıkı para ve maliye politikalarıyla, reel ücretlerin de düşmesine yol açacak biçimde kısılması, *ihracat sektörlerinin üretimini genişletmek* olarak tanımlanabilecek amacı çok aşan sonuçlar doğurabilmektedir."[2]

"Az gelişmiş beşeri potansiyel ile yetersiz kurumsal ve fiziki altyapı gibi yapısal sorunlar piyasa tarafından denetlenen uyum süreçlerinin işlemesini zorlaştırmaktadır. Bu tür sorunlar ancak uzun dönemde çözülebilir. İstikrar programlarının kısa zaman ufukları, yapısal değişimler için yeterli süre

[1] Doç.Dr. Mustafa Özel, *İktisat Dergisi*, Mayıs-Haziran 2000, s.66
[2] M. Tuba Nihat Ongun, *Türk-İş Yıllığı'99*, "İstikrar ve Yapısal Uyum, Temel Kavramlar ve Metodoloji", s.284

bırakmamaktadır. Zaman ufku daraldıkça istihdam ve gelir üzerindeki etkiler de büyümektedir."[3]

Emeğin denetlenmesinde öne çıkan esnek üretim politikaları emeğin korunaksızlaşmasında olduğu kadar, Türkiye sermayesini üretime içselleştiremediği bir dışsallığın taşıyıcısı durumuna getirmiştir. Gelişmiş ülkelerde terk edilmiş birçok sistematik yapılanmanın transfer edilmesinden tutan da esnek imalat tekniklerinin gerçekten hedeflenmeyişine kadar uzanan bir iğretiliktir bu.

Üretime, sanayileşmeye dönük iğretilik emeğin denetiminde ve dış kaynaklı finans aktarımında sınırsız kararlılığa dönüşür. Temelde, Türkiye kapitalizmi iç dinamiklerinin hareketinin bağladığı ve bağlandığı uluslar arası eklemlenme ilişkilerini kendi bütününe özgü niteliklere dönüştürür. Bu küresel sermayenin güç ve olanaklarının görmezden gelindiği bir sonuç değildir. Ancak muhatabın artık daha dolaysız Türkiye kapitalizmi, toplumsal formasyonu olduğu da açıktır. Sermayenin uluslararasılaşması, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşiyorsa bu toplumsal formasyonlar arası bir harekettir.

[3] *a.g.m.*; s.286

MÜHENDİSLİĞİN ÜRETİM SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Ömer KAYA

"Yapıntı dünya, yaratılan dünya olamaz." E. Cummings

Mühendislik geçen yüzyılda metropol ülkelerde, sanayiinin gelişimi ile başlamış ve günümüzde yaygınlık kazanmıştır.

Mühendislik günümüzde yaygın bir meslek dalı olmasına rağmen, toplumsal iş bölümünde yerinin neresi olduğu, gelişen teknoloji ve süreç içinde sanayiinin değişen iş bölümlerinde konumunun nasıl ve hangi etmenlere göre belirlendiği bilinmemektedir. Genel olarak mühendisliğin bütünsel bir kavranışına sahip olunamamıştır.

Kimdir mühendis? Bu olguyu anlamak, bu sorunun cevabını vermek bununla dolayımı olan birçok faktörün bütünselliğini kavramakla mümkündür.

Eğer ki mühendisliğin teorik tanımlamasını yaparsak, çizeceğimiz çerçeve "kapitalist üretim tarzı, kapitalist üretim tarzının tarihsel gelişimi, bu süreçlerdeki teknolojinin yeri ve önemi, sınıf teorisi vb." gibi konulardan bağımsız değildir.

Tabi ki bütün bunların, her biri ayrı ayrı incelenmesi gereken konulardır. Benim yapmak istediğim fazla derinlemesine girmeden; mühendisliğin bugünkü gelişim stratejileri içindeki durumunu anlamaya yönelik, ip uçlarını yakalayabilmek için, mum ışığı tutmak ve konuyu biraz deşelemektir.

O halde, konuyu elverdiği ölçüde irdelemeye çalışalım.

Emek süreci, en kısa şekilde insanın doğa ve maddi yaşam ile girdiği ilişki olarak tanımlanabilir. Bu süreç içerisinde doğayı değiştirirken kendisinin de dönüşümünü sağlar. Çünkü insan yapmadan önce tasarlar (K.Marx'ın belirttiği gibi). "İnsanlar arasındaki en beceriksiz mimar, en iyi yuva veya kovan yapan

böcekten üstündür; çünkü sadece insanlar, bir yapıyı inşa etmeden önce onu imgelemlerinde canlandırabilirler".[1]

Yani üretim insanı, insan olarak tanımlayan, kendisini yeniden ürettiği, yeteneklerini ortaya koyduğu bir faaliyettir.

Emek sürecinin ögelerini kategorize edersek 3 temel alan karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; emek, işin nesnesi, üretim araçlarıdır.

Kapitalist topluma kadar bütün toplumlarda, emek süreci; insan yaşamının devamını sağlayacak, kullanım değerleri olan nesnelerin üretilmesidir.

Marj, emek sürecinin tarihsel gelişimini, örgütlenme aşamalarını; zanaatkarlık, korporasyon, manifaktür ve modern sanayii aşamalarından geçtiğini belirtmekte.

Araştırmaya çalıştığımız konunun aydınlatılması ve çözümlenmesi için bu aşamalara değinmek zorundayız.

Zanaatkarlık (basit meta üretimi)

Tüccarlar, tefeciler ve zenginleşen zanaat ustaları tarafından kurulan ilk kapitalist işletmeler genel olarak eski el sanatları atölyeleridir. Burada çalışanlar ücretli işçiler, kalfalar bir kapitalistin denetimi altındaydılar. Bu aşamada mühendisliğin doğuşunu görmekteyiz. Ali Artun şöyle diyor: "Bu dönemde zanaatkarlıktan edinilen bilgilerin sistemleştirilmesine çaba gösteriliyor ve zanaatkarlıkla mühendislik iç içe gelişiyordu; geleneksel el emeğine dayanan teknik ögenin rolü daha baskındı. Bilimin önderliği ele geçirmesi doğa bilimleri öğreniminin atölyeler ve zanaatkarlar derneklerinin dışında modern üniversiteler içinde örgütlenmesiyle birlikte 20.yüzyılın hemen arifesinde gerçekleşmiştir. Mühendis, bağımsız üreticinin, zanaatkarın yitirdiği tüm zihinsel işlevleri devralan adeta onun bir mirasçısı olarak bu dönemde doğmuştur."[2] George Basalla da bu aşamada teknik ilerlemeye değinerek şöyle demekte; "sonuç olarak, zanaatçılar ön ayak oldukları küçük gelişimler için uzun dönemli sonuçlarından bütünüyle bihaber olsalar da ürünlerle ilgili değişme, ilerlemeci bir çizgiye doğru yönelmiş bulunuyordu. Zanaatçılar zaruri bir ihtiyacın karşılanması sırasında farkına varmaksızın teknik ilerlemeye yardım etmişlerdir."[3]

Korporasyon birçok zanaatçının birbiriyle bağlantılı iş sürecinde bir araya gelerek çalışmasını ve işin organize edilmesini getirmiştir. Kapitalizm artı değer sağlamak için emek sürecinin örgütlenmesini gündeme getirmiş bu doğrultuda en çok verimi sağlama sürecine girmiştir.

---

[1] George Basalla; *Teknolojinin evrimi,* Çev: Cem Soydem, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 7.basım, Nisan 2001, s.17.
[2] Ali Artun; *Fordizmin ve Mühendisin Dönüşümü,* TMMOB yay., Temmuz 1999, Ankara, s.125.
[3] George Basalla; *a.g.e.,* s.26

Bu süreç için Marx, metaların karakteri hakkında şunu diyor; "meta birçok işi bir arada yapan özerk zanaatkarın bireysel ürünü olmaktan çıkıp, içlerinden her biri sürekli olarak bir ve aynı işlemi yerine getiren bir zanaatkarlar topluluğunun toplumsal ürünü haline gelir."[4]

Kapitalistin bir atölyede bir ve aynı mesleğin zanaatkarlarını aralarında bir işbölümü yaparak birleştirmesiyle manifaktürün doğmasına neden oldu. Korporasyondan manifaktüre geçişle birlikte fabrika içi iş bölümü gündeme gelmiştir. Artık burada her çalışan belli bir işin farklı yönlerini yapmaktadır. "Bazı beden ve zihin cılızlıkları toplumdaki iş bölümünden bile bir bütün olarak ayrılmaz haldedir. Ama manifaktür iş kollarındaki bu toplumsal bölünmeyi o derece ileri götürmekte ve ayrıca kendisine özgü iş bölümü ile bireyin tam can damarına saldırmaktadır ki sanayii patolojisine ilk malzemeyi veren ve bu hastalığı başlatan o olmaktadır."[5]

İş bölümüne göre manifaktür iki temel biçimde gelişmiştir. Birincisinde, aynı türden olmayan, parçaların birleştirilmesiyle bitmiş bir ürünün meydana getirilmesidir (At arabası, saat). İkincisinde ise; işçilerin bir ve aynı işlemi yürütmede uzmanlaşması ile, iş bölümünün işlem sırasına göre belirlenmesidir (iğne, kağıt, şişe). Bu süreçte emek üretkenliği el sanatları üretimine oranla daha çok arttı. Bir ve aynı işlemin yapılması gerekli zamanı kısalttı, bir işlemden diğerine geçmek, gerekli aletleri değiştirmek için harcanan zaman kısaldı.

"Manifaktürün tarihi önemi makinalı büyük üretime geçişin ön şartlarını yaratmasındadır. Üretim süreçlerinin basit işlemlere ayrılması ve iş aletlerinin farklılaşması, makinaların kullanılmasının ön şartlarını hazırlamıştır. Bunun dışında manifaktür işçileri de tek tek işlemlerde uzmanlaştırılarak makinalı üretime hazırlanmıştır."[6]

Toplumsal farklılaşmada iş bölümü temel koşuldur. İş bölümünü biraz irdelediğimizde, kategorik olarak bölümlere ayırırsak, birinci olarak, işin teknik bölünmesi içinde, ürün esnasında bir işletmede yan yana var olan değişik işlevlerden oluşan yatay bir işbölümünü görüyoruz.

İkinci olarak, egemen olan ile üzerinde egemenlik kurulan (erg) ücretli emek arasındaki ilişkinin, sınıf karşıtlığının oluştuğu bu karşıtlığın ise iş bölümü ile etkileşimin içinde gelişmesidir. Üçüncü olarak, işin toplumsal bölünmesidir. Burada, sınıf egemenliğinin ve onun düzeninin korunması, devamlılığının sağlanması esastır. Toplumun bir arada tutulması, aynı zamanda toplumun sınıflara ayrılmasının işlevini de içerir.

Kapitalizmde işin çeşitli uzmanlıklara bölünmesi ve bu uzmanlıklardan her birinin sistemli olarak alt bölümlere ayrılması, emek sürecinin giderek ayrıntılı

---

[4] *Ekonomi Politiğin Temelleri*, Marx-Engels eserleri Cilt.23, May yayınları, s.35.
[5] K.Marx; *Kapital Cilt I*, Sol yay., s.390.
[6] *Ekonomi Politiğin Temelleri*, May yayınları, s.226.

bir parçalanmaya tabii tutulması, her parçada daha az hüner isteyen basit el işlemleri haline getirilmesi iş bölümünün genel kuralıdır.

1830 yıllarında bu kural ilk defa Charles Babbage tarafından formüle edilmiştir. Babbage ilkesine göre; "imalat patronu yapılacak işi her bir farklı derecede hüner ve güç isteyen çeşitli süreçlere bölerek, her bir sürecin tam gerektirdiği miktarda hüner ve güç satın alabilmeyi sağlıyordu; oysa bütün iş tek bir işçi tarafından yapılıyor olsaydı, bu kişinin işin gerektirdiği en ince işlemleri yapabilecek bir hünere ve bunun yanında, gene işin gerektireceği en yorucu kaba işlemleri yapabilecek bir güce sahip olması gerekirdi."[7]

Bu ülke kapitalist toplumda, iş bölümünün geçirdiği evrimin temelini oluşturur. İş bölümünün teknik yapısını değil toplumsal yanını ifade eder.

Makinaların gelişimi ve sanayi devrimindeki rolü

Gelişmiş biçimiyle bir makina üç temel unsurdan (hareket makinası-motor), iletici makina, özellikle yürütme mekanizması) meydana gelir. Burada en önemli öge iş yapan bölümünde yürütme mekanizmasıdır. Bu mekanizma zanaatkarların ve manifaktür işçilerin kullandığı ve sonradan biçimlerin değiştiği birçok aletten meydana gelmiştir. Motor ve iletici mekanizmalar, sadece makinayı harekete geçirme görevi yaparlar. Bu bölümler işin nesnesine etkide bulunmaz onu ürüne dönüştüremezler. Bu işlemi, yürütme mekanizması yerine getirir. İş makinasının etkinliğinde yürütme mekanizması üretilen ürünlerin sayısında, emek üretkenliğinin düzeyinin yükselmesinde en önemli rolü oynamıştır. El aletlerinden makinaya geçişle birlikte insanın etkinliği arttı. Makina emek üretkenliğinin tarihte hiçbir zaman görülmedik biçimde artmasının temelini teşkil etti. "Emeğin üretkenliğindeki diğer bütün artışlar gibi makinada metaların ucuzlatılması ve işçinin kendisi için çalıştığı işgünü kısmını kısaltarak, karşılığını almadan kapitaliste verdiği diğer kısmını azaltmak amacıyla kullanılır. Kısaca makina, bir artı değer üretme aracıdır."[8]

Kapitalist işçinin emeğine değil iş gücüne ödeme yapar. Ve yeni bir makinanın kullanımının yararı emekten ne kadar tasarruf edeceği değildir. Emeğe ödenen ücretten ne kadar tasarruf edeceğidir. Eğer makina maliyeti, kullanımıyla tasarruf edilen ücret miktarından az ise, kapitalist bu makinayı alır, fazla ise almayacak ve işçi istihdam edecektir.

Makina insanlığa çalışmayı kolaylaştırmasıyla birlikte, iş gücünü kısaltmasında da büyük imkanlar sağlar. Ancak kapitalist şartlar altında makina, artı değer üretimi için bir araç olarak ortaya çıkar. Makinanın kullanımı emek yoğunluğunu artırmasıyla birlikte kapitaliste iş günü uzatmada yeniden imkanlar sağlar.

---

[7] Ali Artun; *a.g.e.*, s.90.

[8] K.Marx; *Kapital*, age S.401

John Stuart Mill makina ile ilgili şöyle söyler; "bugüne değin yapılan bütün mekanik buluşların, insan oğlunun katlandığı günlük meşakkatleri hafiflettiği kuşkuludur" Marx ona karşı şunu söylüyor "Mill, başka insanların emeğiyle beslenmeyen insanın" demeliydi, çünkü makinalar, kuşkusuz hali vakti yerinde aylakların sayısını büyük ölçüde artırmıştır."[9]

Makinaların değerinin aşınması sonucu yitirilen değerin karşılanması, üretilen ürünlere aktarılması ile giderilir. Bu değer aktarımının mümkün olduğu kadar hızlı olması istenir. Her kapitalist, makinalarını yenilemek zorundadır. Çünkü diğer kapitalistlerin kendi işletmelerinde, emek üretkenliğini artıran ve meta değerlerini düşüren daha gelişmiş makinaların kullanımından korkar. Bunun sonucu makinanın değerinin tüm ürünlere aktarılmadan yenisi ile değiştirmek zorunda kalır. Ve makina kullanımı, kapitalistlerin iş günü uzatması vardiya sistemini uygulama, makina çalışma hızını artıran isteklerini kamçılar. "Hammaddenin değeri değişebileceği gibi süreçte kullanılan iş araçlarının makinaların vb. değerleri de değişebilir. Dolayısıyla bunlardan ürüne aktarılan değer kısmı da değişebilir. Yeni bir buluş sonucu aynı tip makinalar daha az emek harcanması ile üretilebilir olsalar, eski makinalar az çok bir değer kaybına uğrarlar ve sonuçta ürüne o oranda az değer aktarırlar"[10] diyor Marx.

Makinaların yaygınlaşması için mutlaka makinaların makinalı üretimi, gerekliydi. Makina yapımının gelişmesinde buhar makinası önemli bir rol oynamıştır. Bu olmadan makina yapımı için gerekli olan büyük makinalardaki demiri işlemek imkansızdı. George Bassalla'nın şu satırları buhar makinasının önemini vurguluyor. "Yeryüzünde buhar makinasının bir benzeri daha olmamıştır. Buhar makinası, Jüpiterin beyninden doğal akıl ve hikmet tanrıçası Minerva gibi birdenbire dünyaya gelmiştir."[11]

Makina yapımında çelik ve demirin yaygın olarak kullanılması, metalurji sanayiinin gelişmesine, buhar makinalarının yaygınlaşması ve metalurji sanayiinin gelişmesi de, taş kömürüne gereksinimin doğmasına neden oldu. Bugün, demir-çelik yüksek fırınlarında taş kömürü kullanılmakta, ve dünyanın çelik üretiminde %70'lik kısmı, yüksek fırınlardan elde edilmektedir. Taş kömürünün daha uzun yıllar ağır sanayiinin vazgeçilemez enerji ve hammadde kaynağı olarak, kalacağı şüphesizdir.

Makinaların ortaya çıkmasıyla, birlikte fabrika oluştu. Fabrika, ortaklaşa etkide bulunan makinaların işbirliğidir. İş nesnesinin sırayla bir makinadan diğerine geçmesi örneğin iplik makinasından, dokuma tezgahına-iş bölümüne dayalı bir sistem zincirinin oluşmasına bağlıydı. Birbirini takip eden makinalar silsilesi ve bu silsileyi takip eden ürün oluşum süreci, fabrikaları diğer işyerlerinden ayıran en önemli özelliktir.

---

[9] *a.g.e.*; s.401.
[10] *a.g.e.*; s.235.
[11] George Basalla, *age*, s.47

Fabrikada işbölümü manifaktürdeki iş bölümünden farklıdır. Manifaktürde makina işçiye hizmet etmez. Tam tersine işçi makinaya hizmet eder. Onun hareketlerini izler. Makina işçinin fonksiyonuna değil işçi makinanın fonksiyonuna bağlanmak zorundadır. Fabrikalarda ise üretimin iskeleti makinaların işbirliğine bağlıdır.

Fabrika kafa ve kol emeği arasındaki zıtlığı derinleştirir. İşçinin kaderi yaratıcı bir beyinden yoksun yıpratıcı bir beden çalışmasıdır. "El sanatları ile manüfaktürde, işçi, aleti kullanır. Oysa fabrikada, şimdi; makina, işçiyi kullanmaktadır. Orada, iş aracının hareketi işçiden geliyordu. Burada ise makinanın hareketlerini izlemek zorunda olan odur. Manifaktürde onun sadece canlı bir eklentisi olan işçiden bağımsız cansız mekanizma vardır."[12]

Makinanın gelişim tekniğinin son aşamasını üretimin otomasyonu ile tamamlar. İşçi artık iş nesnesi üzerinde doğrudan elleriyle bulunmaz. Normal bir makinanın yönetilmesi yalnız beynin değil, ellerinde sürekli olarak çalışmasını şart koşan otomatik makina ise işçinin ellerinin ve beyninin mekanik iş aletlerini yönetmekten kurtarır ve bunların yerine yönetim mekanizmalarını koyar. Üretimin otomasyonu makinalı tekniğin gelişmesinde yeni bir çığır açmıştır. "Normal bir makinaya oranla otomatta yeni olan bunun bir yönetim makinası ya da mekanizmasına sahip olmasıdır. Otomat artık üç değil, dört bölümden meydana gelir. Motor, üretici mekanizma, iş yapan makina ve *yönetici mekanizma.*"[13]

İlk aşama olarak yarı otomatikleşmeyle burada insanın katkısı olmadan tek tek yönetim işlemleri, alet makinalarının, motorların yönetimi yürütülür. Tüm üretim sürecinin yönetilmesi fonksiyonu insana düşer. İkinci aşamada ise otomatikleşme kompleks bir hal alır. Buradaki üretim sürecinde bir bölüm, bir atölye ya da birkaç atölyenin otomatik çalışan mekanizması tarafından yönetilmesiyle tamamlanır.

Makinaların icat edilip kullanılmaya başlanması bunların işbirliği ile ortaya çıkan fabrikalar sanayi devriminin temel taşı olmuştur. Sanayi devrimi ilk önce İngiltere'de pamuk sanayiinde görüldü. Büyüyen pazar sonucu pamuk üretiminde bir artış talep ediliyordu. El emeği yerine makina kullanılmasındaki ciddi adım "mekik"in bulunmasıyla atıldı. İplik eğirme tekniğinin mükemmelleşmesi sonucu dokumacılık iplikçiliğin gerisinde kaldı. Bu ise mekanik dokuma tezgahlarının geliştirilmesi ile giderildi. Mekanik dokuma tezgahları birilerinin dahiyane buluşlarından veya ütopyasından değil, buluşun ana nedeninin ihtiyaçtan doğmasıdır.

İngiltere'de iplik eğirme tekniğinin mükemmelleşmesi eskisinden daha sağlam, daha sıkı bir ürün elde edilmesi, o günlerden bu günlere gelen

[12] K.Marx, *Kapital*, s.451
[13] Ekonomi Politiğin Temelleri, a.g.e., s.231

"asılacaksan İngiliz siciminle asıl" atasözünde görüldüğü üzere İngiltere'nin kültürünün de yayılmaya başlamasıdır.

Kafa emeğinin kol emeğinden ayrıldığı bu üretim sürecinde kontrol mekanizması dar ücretli bir kadro tarafından yürütülür. Bu kadroyu Marx şöyle tanımlamakta; "bu belli başlı iki sınıfa ilaveten, işleri, bütün makinalara bakmak ve zaman zaman bunları onarmak olan, sayı bakımından önemsiz kimselerin sınıfı vardır. Mühendis, makinist, marangoz vb. gibi. Bu sınıf bazıları bilimsel öğrenim görmüş, bazıları meslekten yetişme, fabrika işçilerinden farklı, sadece onlara eklenen daha üst bir sınıftır. Bu iş bölümü tamamen teknik bir iş bölümüdür."[14]

İşçilerin makinalara tabii olması, kışla şartlarına benzer bir disiplini yaratır. Kol emeği harcayan basit işçiler ve bunların üstündeki gözeticilik görevini yerine getiren üst sınıf, artık burada kırbaç ve dayağa ihtiyaç duymamaktadır. Onun yerini ustanın, formenin, mühendisin ceza defteri alır.

Ancak, yukarıda belirtildiği gibi mühendisliğin etkisi sadece bu teknik iş bölümü ile mi sınırlandırılmıştı? Bernal bu olguya şöyle değiniyor: Modern mühendis, eski askeri mühendislerin bir izleyicisi olmaktan çok, zanaatkarlığın geçerli olduğu dönemlerdeki değirmen yapımcısının ve maden işleyicisinin bir uzantısıdır... Zanaatkarlığın parçalanışından önce, üretime ilişkin tüm bilgiler zanaatkarın denetiminde gelişmiş, atölye hem bir üretim yeri hem de bir eğitim kurumu olmuştur. Zanaatın günlük pratiği içinde zanaatkar, zamanın teknik ve bilimsel bilgilerine bağlıydı. Çıraklık yaygın olarak cebir, geometri ve trigonometri zanaatta kullanılan malzemelerin özellikleri, fiziki bilimler ve teknik resim konularında eğitim gerektiriyordu. Zanaatkarlık parçalandıkça veya giderek geleneksel özünden arındırıldıkça, bilim ve çalışanlar arasında geriye kalan ve zaten iyice incelmiş olan bağlarda hemen hemen tamamiyle kopmuştur. Yönetim bilim üzerindeki tekelini ilan edinceye dek bilimsel üretim tekniği zanaatkarlık içinde kümelenmiştir."[15]

Modern sanayiide mühendisliğin rolünün ne olduğunu Taylor'un işletme sistemini araştırarak ilerlemeye çalışalım.

Manifaktürden, modern sanayiye geçişle birlikte emek sürecinin örgütlenmesi ve yönetimi kapitalistler için ciddi bir sorun haline gelmiştir. Taylor bu dönemde ortaya çıkmıştır. Uzun yılar işçi olarak çalışan Taylor iş koşullarını ve emek sürecini pratiğin içinden tanıyan birisidir. Şu tespiti önemlidir. "Yalnız bir disiplin uygulaması ve genel emirlerle işçiler yeterince denetim altına alınamamaktadır. İşçiler emek süreçlerini denetleyebildikleri sürece, iş güçlerinin barındırdığı potansiyelin tam olarak gerçekleşmesi yolunda yürütülen çabalara direnebileceklerdir. Bu durumun değiştirilmesi için emek süreci üzerindeki denetimin yönetimin eline geçmesi gerekir. Ele geçirme salt biçimde

[14] K.Marx; *Kapital,* age, s.449

[15] Ali Artun; age, s.94

kalmamalıdır. Sürecin her bir aşamasını uygulanış tarzına varıncaya kadar denetlenmesi ve dikte edilmesi gerekir."

Taylor'un düşüncesinde mühendis, her şeyden önce bir yöneticidir. Ona göre bir yönetici olarak mühendisin görevinin ne olduğunu kendisinden dinleyelim: "Mühendisler ve yöneticiler olarak bizler toplumun diğer katman ve kesimlerinden çok daha fazla bu konulardan haberdar olmak ve sadece işçileri değil, bütün ülkeyi doğrular konusunda eğitip aydınlatarak bu yanlış fikirlerle savaşmak için başlatılan hareketin başına geçmek zorundayız. Ancak, hala, uygulamada bu konularda hiçbir şey yapmıyoruz ve meydanı çoğu yanlış bilgilendirilmiş ve yönlendirilmiş işçi tahrikçileri ve çalışma koşullarından habersiz cahil hisleriyle hareket eden kişilere bırakmış durumdayız."[16]

Taylor, mühendisi, mesleğinin doğası gereği ekonomist olarak görmekle beraber, onu üretim süreci içerisinde, emekçiler üzerinde denetim kurma sorumluluğu ile görevlendirilmiş bir yönetici kimliği taşımasını ister.

Taylor, bilimi işin gerçekleştirilmesinde boş zamanın elenmesinden sonra en hızlı biçimde, işin gereği üretim araçlarının bir araya getirilmesinde görmektedir. "Birçok durumda bilim, işçinin işinin az bir bölümünü yapması için gereken hareketlerin zaman etüdünün yapılmasıyla ve basit analizleriyle geliştirilir. Bu çalışma genellikle elinde bir kronometre ve çizgili defter bulunan bir adam tarafından yerine getirilir."[17] İşte bu çizgili defteri taşıyan adam mühendistir. Taylor'un amacı sermayenin, kendi çıkarları açısından değerlendirildiğinde en doğru bilim-yöntem anlayışını temsil edebilir.

Taylor'un işin ayrıntılandırılmasına dayanan iş bölümü ve bunun denetlenmesini öngören ilkeleri fordizmle sanayiye uygulanmıştır. Fordizm aracılığı ile Taylor kapitalizmi sanayii devriminden sonra, şekillendirmiştir. Ford'u, Taylor'dan ayırt eden özelliği onun kitle üretiminin, kitle tüketimine dönüştüren ütopyası ve bununda modern toplumu yaratacağı inancıdır.

Ali Artun'un yazdığına göre: "Fordist girişimin devlet/siyaset/bürokrasi katında dayattığı yeni programları temsil eden Keynes oldu. Bu programlar kitle üretimini tüketebilecek zamana ve imkana sahip olan eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçları sağlanan piyasa karşısında korunan örgütlü/sendikalı bir çalışanlar kesimini esas alan bir refah devleti öngörüyordu."[18]

Henry Ford'un, seri üretimin gerçekleştirildiği montaj hattından çok önce Taylor'un şu ilkeleri endüstriyi yönlendirmeye başlamıştır:

Yaklaşık 10-15 tane , tercihen ülkenin farklı yerlerinden ve farklı kuruluşlarından, analiz edilecek özel bir iş için uygun adam bulun,
Bu adamlar incelenecek; iş yaparken kullandıkları araç ve gereçler ile tam temel hareket ve faaliyetler bütününü inceleyin,

---

[16] A.Haşim Köse-Ahmet Öncü; *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendis*, TMMOB yay., Nisan 2000, Ankara, s.52
[17] a.g.e.; s.53
[18] Ali Artun; *Fordizmin ve Mühendisin Dönüşümü*, s.19.

Tüm bu temel hareketlerin yapılması için gereken zamanın bir kronometre yardımıyla belirleyip, işin yapılması için gereken en hızlı yolu seçin,
Tüm yanlış, yavaş ve faydasız hareketleri eleyin,
Bütün gereksiz hareketleri eledikten sonra, en hızlı ve uygun hareketlerle en uygun araçları bir araya getirin

Taylor'un zamanı en verimli şekilde kullanma ilkesi kimin yararına? Marx'ın şu yazdıklarına dikkat çekelim: "Sermayenin işçinin yemek ve dinlenme zamanından yaptığı bu "küçük hırsızlıklar" fabrika deneticileri "dakikaların aşındırılması" birkaç dakikanın tırtıklanması" diye adlandırdıkları gibi, işçilerin kullandıkları terimde "yemek zamanının kemirilmesi"dir. Görülüyor ki, böyle bir ortamda, artı değerin, artı emekle yaratılması artık sır olmaktan çıkmıştır. Çok saygıdeğer bir bayana "günde bana on dakikalık aşırı çalışma izni verecek olsanız, cebime yılda fazladan bin sterlin koymuş olursunuz" demişti. "an'lar kar'ın unsurlarıdır."[19] Yine Marx'la devam edelim; "sermaye ölü emektir ve ancak vampir gibi canlı emeği emmekle yaşayabilir. Ve ne kadar çok emek emerse, o kadar çok yaşar. İşçinin çalıştığı süre, kapitalistin ondan satın aldığı işgücüne harcadığı süredir."[20]

Zanaatkarlık ve manifaktür döneminde sahneye çıkan mühendislik, Taylor ile, yönetenler, tasarım yapanlar vs. gibi zihni bir kategoriye dönüştürüldü. Bedenini ise işçiye verdi. Ona göre mühendis üretimin bilimsel bilgisine sahiptir. İşçinin bu bilgiye sahip olmasına gerek yok. O söyleneni yapmakla mükelleftir. Bu ayrım, sanayi devriminden sonra kapitalizmin emek sürecinin örgütlenişine özgüdür ve teknik bir zorunluluktur.

Bir yanda, işin üretilmesini tasarlayan mühendisler, işletmenin organizaśyonundan sorumlu yöneticiler, teknolojideki değişikliği takip edip yeni araçları işletmeye monte etmeye çalışan uzmanlar, üretilen ürünün pazarlanmasını sağlamaya çalışan temsilciler, diğer yanda ise, emek sürecinin denetiminden arındırılmış işçiler, bu tablo kapitalizmin tarihi boyunca inşa edilmiş bir tablodur. Ancak günümüzde bir şeyler değişmekte, şimdi bu değişimi irdeleyelim.

Teknolojinin önemi

Bir düşünüre göre, "gereksinim icadın anasıdır" denir.

İçinden çıkılması zor görünen durumlarda gereksinimin yaratıcı çabayı harekete geçirdiği inancı yaygındır. Teknolojik etkinliğin açıklamasını bununla yaparlar. Teknolojik etkinliğin kaynağının ne olduğu hep tartışılmıştır ve bir yere oturtulamamıştır. Her şeyden önce icat birkaç dahinin kahramanca çabalarıyla değil birçok ilerlemenin birikimiyle gelişen bir süreçtir. Ancak teknoloji birtakım

[19] Karl Marx, Kapital, a.g.e. s.266
[20] a.g.e.; s.256.

icat edilen makinaları ifade etmez.* Bir üretim sürecini açıklar. İşin makinalar tarafından örgütlenişini de kapsar. Başka bir şekilde ifade edersek: Makinalar işin belli bir şekilde örgütlenişine olanak verecek şekilde tasarlanırlar. Bant sistemi buna en güzel örnektir. Ve bu sistem ile, tek bir işlem öğrenmek için harcanması gereken zaman hiç denecek kadar azdır.

Teknolojik gelişim, bir değişimin bir dönüşümün ana momenti olmamıştır. Marx'ta teknoloji kavramının önemi bir çok yerde vurgulanmıştır. Bu vurgulara dikkat edelim. "Üretim biçiminde devrim, manifaktürde iş gücü ile, modern sanayide iş araçlarıyla başlar."[21] Yine başka bir ifadesinde "El değirmeni feodal topluma, buharlı değirmen ise kapitalist topluma tekabül etmektedir."[22] Bu iki ifadede de teknolojinin değişim üzerindeki etkisini vurgulamakta ama değişimi sadece teknolojiye indirgememiştir. *Komünist Manifesto* ve *Kapital*'de ise toplumsal değişmeye üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişki açısından bakmış ve bu çelişkenin sınıf mücadelesi yoluyla çözüleceğini ileri sürmüştür.

Konuyu, değişimin ne olduğunu, ne anladığımıza bakarak çözelim. Bir defa manifaktürden modern sanayiye geçiş toplumsal değişim değildir. Kapitalizmin bir üst versiyonudur. Toplumsal değişim ise, kesin bir kopuştur. Üretim ilişkilerinin dağıtılmasıdır. Toplumun aşağıdan yukarıya der dest olmasıdır.

Yine bu konuda Marx'a kulak verelim: "Bireylerin malı olan dağınık üretim araçlarının, toplumsal ve yoğunlaşmış birimler pek çok insanın cüce mülkiyetinin, birkaç kişiden dev mülkiyeti haline dönüştürülmesi; büyük halk yığınlarının topraktan, yaşama araçlarından ve iş araçlarından yoksun hale getirilmesi, halk yığınlarının bu korkunç ve ıstıraplı mülksüzleştirme işlemi, sermayenin tarihinin başlangıcını teşkil eder."[23] Burada mülksüzleşme, toplumsal değişme değildir. Sermayenin yoğunlaşması ve mülksüzleşme süreci iç içe geçmiş kapitalist ilişkilerin ayrışma sürecidir.

Sungur Savran "teknolojinin gelişmesiyle küreselleşmeyi açıklamak, bir teknolojik indirgemeciliktir, teknolojik determinizm'dir. Kendi başına teknoloji hiçbir biçimde, liberal finans piyasaları anlamına gelmez"[24] diyor. Doğru, ancak liberal finans piyasaları da kendi başına küreselleşmeyi açıklamaz. Paranın sanayide dünyanın bir ucundan öbür ucuna gitmesini nasıl açıklayacağız.

Emperyalist sistemin sömürü yolları artık değişmiştir. Bu değişikliğin yanında, gelişmiş-azgelişmiş ülkeler dengesi yeniden oluşturulmuştur. Fakat bu denge bir üst seviyeye kaydırılmıştır. İşte bu yeni dengeyi sağlayan unsur **teknolojik** gelişmedir.

---

* Sadece ABD'de 1970'den 1988'e kadar 4.7 milyondan fazla, bulunan icada patent verilmiştir. Bulunan icatlar teknolojinin ifadesinin karşılığı değil o icadın üretimini sağlayacak düzenlerdir.

[21] age.; s.402.

[22] Fatma Müge Göcek; "Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü", içinde *Felsefenin Sefaleti*, Ayraç yayınları., Ankara 1999, s.39

[23] K.Marx, *Kapital*, age, s.803

[24] Küreselleşmenin Ekonomik, Teknolojik, Sosyal, Siyasal, Kültürel Boyutu, içinde Ekonomik Boyut, S.Savran. TMMOB Yayını, Mayıs 1998-Ankara s.15

Modern tekniğin yoğunlaştığı emperyalist ülkeler ve bunların çeperindeki basit malzeme üretiminin yapıldığı ülkeler, teknolojik sömürünün ilişkilendiği tabloyu oluşturmaktadır. Bu sömürü çeşitli yollarla olur; Lisans, know-how, Royalty-Patent gibi.

Patent: Teknolojide yapılan her türlü yeniliğin satın alınarak mülkiyete geçirilmesi; buluşlara ait hakların korunmasını sağlayan hukuksal bir araç.

Lisans: Bu patentin kullanılması için verilen müsaade belgesi.

Know-How: İmalat için gerekli olan belgenin verilmesi.

Royalty: Petrol ve maden işletmeciliğinde işletme imtiyazı için devlete ödenen paraya royalty denir. Royalty imalat sanayinde yapılan üretimin ana firmanın standartlarında olmasını sağlamak için de uygulanmaktadır.[25]

Gelişmekte olan ülkelerin sanayicileri kalite ve maliyet bakımından gerekli olan teknolojiyi dışardan almak zorundadır. Aksi halde dünya pazarlarına satış imkanı bulamazlar. Emperyalist ülkelerdeki her yeni buluş, az gelişmiş ülkeler o sanayi dalında yeni baştan teknolojisini yenilemek zorunda kalır ve bu yüzden emperyalist ülkeler azgelişmiş ülkelerle aralarındaki teknolojik uçurumu daima korurlar.

Metin Çulhaoğlu; bazı marksistlerin, krizlerin sebebini dikey (emek-sermaye) çelişkilerde aramaları, bazılarının ise yatay çelişki (sermayenin-sermaye ile) aramalarına ilişkin olarak her iki konumu da tek paydada birleştiriyor. "Bu iki konum arasındaki tartışmaya fazla girmeden, her ikisinin de son tahlilde azalan kar oranları" ortak paydasında buluşturulabileceğini söylemekle yetinelim. Asıl vurgu şudur: eşitsiz ve bileşik gelişme, teknolojik gelişmeler bazında üretici sermayenin hareketine de damga vurmakta, küreselleşme çerçevesinde yeni kriz dinamikleri yaratmaktadır.[26]

Bilimsel yönetim metotları, teknik devrimle gelişir. Bu gelişimle birlikte, emek sürecinde denetim işi günümüzde daha da geliştirilmiştir.

Ali Artun'un bu konudaki görüşlerinin oldukça önemli olduğu sanıyorum. "Dijital denetim işçiyi her hareketine varıncaya kadar izler, el bilgisayarlarıyla donatılarak" web tarzı çalışma"ya talim edilen işçiler, şirketin bilgi, yönetim, denetim ıntranet'ine girerler, dijital sınır sistemine bağlanırlar. Bu sayede, örneğin, General Motors'a ait Saturn Corperation'a yerleştirilen 120.000 veri noktasından her biri, her altı saniyede bir denetlenir ve denetim raporu görevlilere grafik formatta iletilir.[27]

Asıl tartışılması gereken konu teknolojik değişimin nasıl ve kimler tarafından denetleneceği. Değişimin tehlikelerini ve yarattığı fırsatları farklı bu iki olguyu birlikte, tarihte de yaşadık bugün de yaşıyoruz. Dinamitin bulunuşundan sonra yaşadık. Atomun parçalanmasından sonra yaşadık. Hala da yaşıyoruz. En büyük

---

[25] *İşçi Davası*, sayı:24, 4.6.1975

[26] Metin Çulhaoğlu; "Küreselleşme ve Avrupa Birliği Tartışmaları:Soldaki Güncel Mevzilenmeler", *Sosyalist Politika*, Mart 2001, s.33

[27] Ali Artun, age, s.26

icatlardan biri tel örgü idi. ABD'de de otlaklarda, hayvanların yabancı sahalara kaçmasını önlemek için bir gereksinim sonucu doğdu daha sonra ise bu icat insanlara karşı kullanılmaya başlandı.

Günümüzde her gün yeni bir buluşla karşılaşıyoruz, nerede kullanılıyor bu buluşlar? Uzaydan parmak izi almakta mı? Teknoloji; 1.2 milyar insanın açlık sorununa çare bulmuyorsa, her yıl 120 milyon iş kazası oluyorsa, 220 bin işçi hayatını kaybediyor ve teknoloji buna çare olamıyorsa, insanın çalışma saatlerini azaltıp kültürel faaliyetlerini artırmakta kullanılmıyorsa vs. insanın lanet olsun böyle **teknolojiye** diyesi geliyor.

Esnek üretim biçimi

1970'lerden beri yaşanan kapitalizmin krizleri ile birlikte uluslar arası pazarlarda da rekabetin şiddetlendiği görülmüştür. Bunun yanında talebin değişen dalgalanan yapısı, sermayenin maksimum kar etme tutkusu, dikey çelişkileri (emek-sermaye) yumuşatma yok etme istemi sonucu; sınayi yapının yeniden yapılanmasına doğru gittiğini görmekteyiz. Fordizmin kitlesel üretiminin (mass production) terk edilmeye başlandığı onun yerine, esnek üretim organizasyon biçimlerinin geliştirildiğini görüyoruz. Bu esnek üretim organizasyon biçimleri literatürde post-fordizm üretim organizasyonu olarak nitelendirilmekte.

Esnek üretim biçiminin oluşturulması bir tek nedene bağlanmamalı. Eğer krizi ona etmen olarak ele alırsak kriz Rosa Lüxemburg'un tarifine göre: "Kriz çok fazla malın üretilmesi olayından ibarettir! Metalar alıcı bulamaz ve bu nedenle ticaret ve giderek sanayi durur!"[28]

Emperyalist-kapitalist sistem en büyük buhranını Wall-Street'den başlayarak bütün dünyaya yayılacak şekilde 1929'da yaşadı. '29'dan '70'e, 41 sene sonra mı? Sistem "metalara alıcı bulunması için mi? Bu, üretimin organizasyon biçimini geliştirdi. Bu sorular insanin aklına takılıyor.

Bugün dünyada uluslararası şirketler; 7 bin ana şirket 170 bin de yavru şirket olmak üzere, devasa bir ağ oluşturmakta. Bunun yanında, gıdadan başlayarak dünya dondurma üretiminin yüzde 70'ini sadece 3 firmanın yaptığını, Türk piyasasında da Unilever tek firma olarak dondurmanın yüzde 70'ini sattığını, dünya meşrubatının yüzde 80'ine yakınını üç tane firmanın sağladığını, bilgisayar sektöründe bilgisayarların yüzde 95'inin Microsoft tarafından üretildiğini görmekteyiz. İnternetle çalıştığımızda bunun yüzde 40'ı Netscape, yüzde 40'ının Microsoft olduğu görülmektedir. Amerika'da asrın başında 300 tane otomobil firması varken bugün 3'ü Amerika'da olmak üzere 6 tane firma olduğu bilinmektedir. Nükleer santral üretiminin yüzde 85'ini iki firmanın sağladığı, bunun birinin Westinghause olduğu bilindiğinde*; kimin, kiminle

[28] Rosa Luxemburg, çev:Ahmet Çakmak-İzak Atiyas, *İktisat nedir?* Belge yayınları, İkinci Baskı, Mart 1992, s.76

* Bu bölümdeki rakamsal veriler çeşitli kongre tebliğlerinden toplanmıştır.

rekabet ettiği sorulmalıdır. Dondurma şirketinin, bilgisayar şirketi ile mi rekabeti? Toyota kasasında 25 milyar dolar nakit para olduğu biliniyor. Bir rakibin palazlandığını gördüğü zaman, anında mümessili satın almakta. Bu şirketler dağıtım kanallarını ellerinde tutuyorlar. Yeni bir markanın piyasaya çıkıp kendini tanıtması olanaklı değil. Bu, rakibin satın alma rekabetini bir anda yok edebiliyor.

Rekabet, ancak kitlesel olarak tüketilebilecek olan yepyeni bir ürünün icat edilmesinden sonra olabilir. Burada firmalar, söz konusu ürünün pazar kavgasında rekabete girerler.

Esnek üretim biçimini (dikey çelişkiler) açısından ele alırsak, fordizm'den farklı birçok yönlerinin ortaya çıktığını görürüz.

Bu üretim biçimi iki farklı sistemde geliştiği ve dünyayı sarmaladığı görülüyor. Biri, İtalya modeli diğeri ise Japonya modeli.

İtalya'da uygulanan yöntem, küçük firmaların topaklaşmaları ve üretim ağı oluşturmaları versiyonudur. Bu modelin temelinde desantralizasyon yatmaktadır. Belirli işler evlere, kadın, çocuk emeğinin yoğunlaştığı atölyelere taşınır, hatta Lewis blue jean'nin dikimin de olduğu gibi hapishanelere taşınır.

İşçilerin bir arada olmaları, dayanışma bilincinin sınıf bilincinin oluşmasına zemin hazırlar. Bu tür ortamları ortadan kaldırmanın yolu da eve iş vermedir. İş kanunun koruyuculuğu dışında kalan bir ortama insan istihdamıdır.

Ali Artun bu informalleşmeyi şöyle tanımlıyor. "Bu tür tehdidin bir başka yöntemi informalleşmenin yoğunlaştırılmasıdır. Daha önce sermaye yoğun/emek yoğun ve kitle üretimine dayalı işletme bünyesindeki ücretli işlerin ayıklanıp işletme dışına kaydırılarak götürü yollara taşeronluk yoluyla veya fason olarak sağlanması yani modern endüstriyel iş bölümüyle aşılmış varsayılan manifaktür dönemine zanaatkarlığa özgü üretimin yeniden canlandırılması..."[29]

Burada fason üretim yerleri, taşeronluk yapan iş yerleri ile manifaktür ve zanaatkarlık dönemindeki işyerlerinin farklı olduğu görüşündeyim.

Metin Çulhaoğlu'nun şu tanımından kalkarak; "herhangi bir olgunun, kendisine en çok benzeyene göre farklılığı ile, kendisine en az benzeyenle olan ortaklığının toplamı, bize o olgunun özgüllüğü konusunda değerli ip uçları verecektir."[30]

Tarihsel olarak kıyaslarsak;

Bir defa manifaktür sanayiinde bir ürün baştan sona o işletme içinde tamamlanır. Fason, işte ise bir ürünün bir parçası yapılır.

Manifaktür sanayiinde üretilen ürün direkt pazara sunulur. Fason işletmede ise, ürünün son aşamaya gelmesi şirketin merkezinde tamamlandıktan sonra pazara sunulmasıdır.

---

[29] Ali Artun, *Fordizmin ve Mühendisin Dönüşümü*, TMMOB yay., s.22

[30] M.Çulhaoğlu, "Varoşlar ve Kent Yoksulluğu", *Sosyalist Politika*, Eylül 1996, s.87

Fason üretimde, ürünün kalitesi üreticiye bırakılmaz. Merkez şirketin koyduğu normlara, kesin uyulması gerekir. Manifaktürde ise, ürünün kalitesi pazarda ölçülür.

Manifaktürde işçiler atölyede merkezileşir. Emeğin merkezileşmiş bir işbirliği söz konusudur. Fason üretimde ise işbirliği yoktur, yapılacak olan iş bir işçiden bir işçiye devredilmez.

Esnek üretimin bir diğeri olan Japonya modelini ise Toyota'da uygulanan sistem ile açıklamaya çalışalım.

Bu sistemde basit iş yapan fordist işçiden, çok farklı bir biçimde, işlevsel, zanaatkar bazlı "fabrika içindeki her işten anlarım" mantığında olan işçi tipolojisinin varlığıdır. Tasarım yapan, uygulayabilen, çok vasıflı iş yapan, az sayıda "çekirdek işçi".

İşyerinde sürekli eğitime tabi tutularak uzmanlaşan bu işçiler, tasarım düzeylerinde, aksaklıkların giderilmesinde, verimliliğin arttırılmasında sorumluluk üstlenmekte, inisiyatif sahibi olmaktadırlar. Önceden, yönetim kademelerinde oluşturulan bilgi, "çekirdek işçi" ile paylaşılmaya başlanır. Emek sürecinin, yukarıdan aşağı, hiyerarşik örgütlenmesi yerini yatay, desantralizasyon (ademi merkeziyetçi) bir organizasyona dönüşür.

Toyota'da verilen bir örneğe göre bir işçi 8 dakika 26 saniyelik bir üretim çevriminde 35 tane farklı iş yapmakta, gün boyunca 6 millik yol kat etmekte. Fordist işletmelerdeki işçiler 1 dakikada 45 saniye üretken faaliyette bulunurlarken, bu sistemde 1 dakika 57 saniyeye kadar çıkıyor. Bu zaman farkı işçinin bir haftalık çalışmasında bir iş gününe tekabül ediyor.[*]

Yeni sistemin ikinci olgusu Kaizen[**] denilen süreç; gelişmenin sürekliliği, prosesin, ürünün, işçinin gelişiminin sürekliliği. Bu sistemde sermaye, işçilerden sadece kol emeğini değil kafa emeğini de istiyorlar. Ruhlarını istiyorlar. Bu sistemin sloganı şu "Bu işi en iyi o işi yapan bilir". Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) faaliyetleriyle çalışanların kendisi elektronik sistemlerde bir sorun çıktığında, doğru kütüphaneye gidiyorlar. Bill Gates' in sözleriyle "yeni örgütlenmede işçi artık makinanın bir dişlisi değil, tüm sürecin akıllı bir parçasıdır" görev işçisinin yerini bilgi işçisi almıştır.[31] Peki mühendis ne yapacak? Bu sorunun cevabı meçhul.

Bu sistemde çekirdek işçilerin işletmeye ait olması esastır. Bu aidiyet sembollerle, törenlerle perçinleşir. Çekirdek işçi hemşehrilik duygusundan yoksundur. Ben Hiroşimalıyım. Nagazakiliyim demez. Ben Toyotalıyım, Seiko'luyum der.

---

[*] Bunların yanında, ölüm vakaları, Japonya'da bütün sanayii dallarında artmakta, Şubat 1992'de İnsan Hakları Komisyonu'na Japonya'da senede 10.000 dolayında çok çalışmaktan ölüm vakası rapor edilmiş durumda.

[**] Kaizen: Japonya' da sürekli gelişme demek.

[31] Aktaran Ali Artun, age, "Bill Gates, *Dijital Sinir Sistemiyle Düşünce Hızında Çalışmak*, Doğan Kitap, İst.1999, s.243", s.24

Sistemde her işçi ürünün kalite kontrolünden sorumludur. Sorumluluk işçinin vasıf düzeyinin artmasıyla ilintilidir. Bu temel özelliklerin başında işin bütünleşme süreci gelir. İş bütünleşme süreci rotasyon, iş genişletilmesi ve iş zenginleştirilmesidir. Rotasyon:İşçilerin bir makinadan diğerine değiş tokuşudur. Bu süreçte işçiler üretim sürecinin bütün merhalelerini kavrayabilecek duruma gelir.

İş genişletilmesi süreci, bilgi düzeyinin fazla olmadığı ek işlerin işçilere yaptırılmasıdır. Zenginleştirme ise, işçinin yeni bir iş karşısında eski bilgisinin yeterli olmadığı, yeni bilgilerin eklenmesidir. Kalite çemberi diye tanımlanan iş bütünleşme süreçlerinin amacı, kalite düzeyini tutturmak, emekten tasarruf etmektir. Kalite çemberi mühendisin alanını daraltıyor.

Bütün bunların çevresinde vasıfsız iş yapan, yokluğunda, yeri anında doldurulabilecek olan, işçi kalitesi de bulunur. Talebin dalgalanmalarına karşı, bu kitle sürekli gelgitleri oynar.

Fordizm'de, bir işletmede aynı ürün büyük miktarlarda toplu imalata göre üretim süreci örgütlenmişti. Stok ve depolama önemli idi. Şimdi ise farklı ürünlerin ayrı ayrı partiler halinde üretimine göre ayarlanmaktadır. "Harwey"in ölçek ekonomisi yerine kapsam ekonomisi olarak tanımladığı bu sistemde üretim; kaynaklar yerine talep tarafından yapılandırılmaya başlamıştır."[32]

Bu üretim sisteminde, işyeri göçebeleşir. Mekanı, yeryüzünde erişebileceği her yerdedir. "Fabrika Meksika'da büro Bombay'dadır. Halkla ilişkiler Manhattan'dadır. Yerel güçler bir şirketi yerel olarak vergilendirmek gibi egemenlik hareketlerine kalkışıldığında bunlar derhal mekan değiştirir.

Önceden bir işletmede, bir arada var olan zihinsel ve bedensel emek artık ayrı dünyalardadır. Şu örnek bunu en güzel açıklamaktadır. Nike ayakkabı şirketinin bordrosunda hemen hepsi yönetim, satış tanıtım ve reklamcılıkta çalışan 8.000 kişi bulunmaktadır. Asıl üretim ise, sayıları 75.000'i bulan Asya'lı fasoncuların elindedir.

Şirketin Asya'da sorumlusu olan Başkanı Neal Lovridsen şöyle der: "Biz üretimi bilmeyiz, bizler tasarımcı ve pazarlamacıyız."[33]

Hemen her yerde olabilme, istenen talebe anında cevap verebilme, ürün için gerekli olan emek sürecini örgütleyebilme, böyle bir üretim sürecinin arkasındaki koordinasyonu sağlayan nedir? Bill Gates bunun dijital teknolojiler olduğunu söylüyor, dinleyelim: Gates'e göre "Önümüzdeki on yılda, iş hayatı geçmiş elli yılda olduğundan çok daha fazla değişecektir." Eski çalışma yöntemlerini yerle bir edecek bu değişim dijitalleşme sayesinde olacaktır. Emek süreçleri, parça-süreçler, baştan-aşağı dijitalize edilecek, iş yerinde kağıdın yerini dijital ortamlar alacaktır."[34] Katılır mıyız bu görüşe? Dijital sistemler mühendisin yerini doldurabilecek mi? Esnek üretim biçimi ister krize karşı korunma arayışlarının

---

[32] Ali Artun; *Fordizmin ve Mühendisin Dönüşümü*, TMMOB, s.23
[33] age.., s.26
[34] age... s.24

bir çözümü olarak ister dalgalanan-değişen talebe göre üretim sürecinin yeniden örgütlenmesi olarak görülsün bütün bunların yanında sermayenin maksimum kar etme, büyüme güdüsüdür. Kapitalistler, sınıflı toplum tarihinde dinamik bir toplum modelini tanımlayan ilk sınıftır. Marx şöyle diyor: "Üretimin daimi devrimleştirilmesi, bütün toplumsal koşulların aralıksız karmaşası, sürekli belirsizlik ve çatışma burjuva dönemini diğer bütün eski dönemlerden ayırmaktadır."[35]

Sonuç

Mühendisler, eğitim dönemi süresince, özellikle içinde bulundukları koşulları değerlendirmeyenler sürekli bilim ve tekniğin içinde bulunmaları, onları bu iki olgunun insanlığın gelişimindeki en temel güç olduğuna inanırlar. Ve temel güç onların ideolojisinde, her türlü sosyal, sınıfsal ilişkilerden bağımsızdır. Bilim ve tekniğin tarafsızlığının fetişleştirilmesi, onlarda; bulundukları sosyal statünün dışında başka bir yerde sınıflar üstü bir konumda oldukları bilincini yerleştirir. Bütün politik ve sosyal sürece bu mantık çerçevesinde yaklaşırlar.

Mühendisi var eden fabrikadır. O sanayii devrimi ile ortaya çıkmış modern bir olgudur. Ancak kapitalizmin devinim sürecinde mühendisin işlevi ne olacak? Örneğin mühendisin işi öncelikle tasarımdı. Artık günümüzde bu bile elektronik cihazlara yüklenebilmektedir.

Mühendislerin işçileri yönetim, gözetim, denetim altında tuttukları fordist dönem ile, günümüzde esnek üretim süreçlerinin uygulandığı dönem aynı değildir. Fordizm'de yönetim hiyerarşisinin içindeki yeri; aşınmakla birlikte, yeni meslek dalları tarafından da doldurulmaktadır.

Diğer bir tehdit ise bilgidir. Bilimin artık üretici bir güç olmasıyla, araştırma endüstrileştirilerek bilginin üretiminde; aşırı uzmanlaşmanın bir ürünü oldu. Mühendisin temsil ettiği bilgi, zihinsel emeğin yerini dijital teknolojiler almaya başladı.

Mühendis ve mimarlar, ister bunun bilincinde olsunlar olmasınlar, mantığı kabul etsin, etmesin sosyal statülerini hızla kaybediyorlar. İlerideki süreçte onları bekleyen işsizliktir.

İşsizlik, kapitalist sistemin bir ürünüdür. Emekçileri işsizliğe zorlayan nedenler, mühendis ve mimarları da "yedek sanayi ordusu" içinde yer almaya zorlamaktadır.

[35] Teknolojinin Evrimi , age., s.149

POSTMODERNİSTLERE KARŞI MARKSİZM AYAKTA KALACAK MI?

Aylin GÜRSOY

Bu yazı *Marksizm ve Postmodern Gündem** isimli kitap üzerinden dünyada ve Türkiye' deki sosyalistlerin kimi sorunlarına dikkat çekiyor. Kapitalizmin nihai zaferinin ilan edildiği küreselleşme döneminden geçiyoruz. Kuşkusuz bu zaferde kapitalizmin bir sistem olarak damgasını vurmasından önce, reel sosyalizmin nihayetlenmesinin payı büyüktür. Post-modern ideolojinin saldırıları ve verili nesnellik; genel olarak tüm dünya ülkeleri sol/sosyalist güçleri zayıflatmıştır.

Özel olarak Türkiye' ye bakıldığında da benzeri bir sonuçla karşı karşıyayız. Türkiye sol hareketinin nüveleri de bugün son on yılın biriktirdiği farklı deneyimler ve siyaset yapma pratiklerini belli siyasi tarzlarla uygulamakta, yeni yollara ve yapılanmalara yönelmektedirler. Söz konusu yönelime ilişkin iki ana eğilimin şekillendiğinden daha önce *Sosyalist Politika* dergisinde söz edilmişti. Kısaca bu iki ana eğilimi özetlemek gerekirse, bunların neo-liberal kozmopolit sol ve ulusalcı sol olarak özetlenmesi mümkündür. Bu iki ana eğilimin dışında geleneksel solun ve marksistlerin başka bir yönelim oluşturabilmesi bu yönelime ilişkin siyaset zeminini örebilmesi mümkün müdür? Bunun da ötesinde genel olarak marksizm politika yapabilir mi?

Söz konusu sorulara ilişkin *Marksizm ve Postmodern Gündem* adlı kitapta yer alan makalelerde yanıtlar bulmak mümkün görünüyor. O halde kitaptaki kimi tartışma konularından hareketle siyaset yapmada postmodernistlerin mi yoksa marksistlerin mi eli daha güçlüdür bir bakalım.

Hatırlanacak olursa postmodernizmin en büyük eleştirilerinden bir tanesi; marksizmin bütünleştirici yanının kapitalizmin epistemolojisine ilişkin kimi olguları kapsayamayacağına ilişkindi. Ele aldığımız kitabın birinci makalesinde Meiksins Wood' un bu eleştiriye ilişkin şunları belirttiğini görüyoruz: "Sorun, postmodernizmin kendi temellerini zayıflatan türden etkisiz bir çoğulculuğu

*Derleyenler: Ellen Meiksins Wood- John Bellamy Foster, Çev.; Ahmet Fethi, Ütopya yay., Şubat 2001

temsil etmesi değildir. Sorun, eleştirel olmayan, fakat zararsız bir eklektizm de değildir. Daha ciddi bir şey söz konusudur. Postmodernizmin parçalı bilgilerinin "açıklığı" ve "farklılığa" vurgusu, çok daha temel kapalılıklar pahasına satın alınır. Postmodernizm, olumsuz yönüyle, geniş bir eleştirel düşünce ve kurtarıcı siyaset alanını önceden kapatan, acımasızca "tümleştirici" bir sistemdir-ve kapalılıkları nihai ve kesindir. Epistemolojik, varsayımları eleştiriyi olanaksızlaştırır, en katı doğmalar kadar eleştiriye kapalıdır ("rasyonel" tartışma pratiğini a priori dışarıda bırakan bir düşünceler yığınını nasıl eleştirirsiniz?)"[1]

Vurgu, sorunun kanımızca püf noktasına ilişkin. Teorik düzlemdeki tartışma bir yana siyaset pratiğine ilişkin asıl gücümüzün marksizmin bütünleştirici yanında olduğudur. Bu da, kapitalist sistemin günümüzdeki neo-liberal ideolojik saldırısının tam karşında konumlanmanın ve silahlanmanın gücünü oluşturmaktadır. Burada açıkça kastedilen bir bütün olarak sistemin eleştirisinden vazgeçmek, sistemin karşında savaşmaktan vazgeçmek anlamına geldiğidir. Örneğin küreselleşmenin karşı konulmaz bir nesnellik olduğuna dair vurgular, savaşın yekten terk edilmesine dayanmaktadır. Bu, boyun eğmeyse sol/sosyalist güçlere hem dünyada hem Türkiye' de ideolojik bulaşıklıklara neden olmakta, neo-liberalizmin sol söyleme dair ideolojik motifleri de kendisine mal etmesine neden olmaktadır. "Postmodernizm, çağdaş kapitalizmin koşulları hakkında, çarpıtılmış bir biçimde bize bir şeyler söylüyorsa, gerçek marifet tam da bu koşulların ne olduklarını, niye öyle olduklarını ve buradan nereye gideceğimizi anlamaktır. Başka bir ifadeyle marifet bu koşullara boyun eğmek ve ideolojik uyarlamalara dalmak yerine bu koşulların tarihsel açıklamalarını göstermektir."[2] "Mesele, sadece kapitalizme karşı nasıl *davranmamız* gerektiğini bilemememiz değil, ona karşı nasıl *düşünmemiz* gerektiğini de unutuyoruz."[3]

Yukarıdaki alıntıya değer vermemizin önemli bir nedeni de yazının başında anlatıldığı üzere solun, kendisini şekillendirmesinde bu konuya özel önem atfetmesi gerektiğidir. Yolun sonuna gelinen ÖDP deneyimi de bu bağlamda değerlendirilmelidir. ÖDP, gerçekten parti içi demokrasiyi gerçekleştiremediği için mi bitmiştir yoksa siyaset yapma ve toplumsallaşma konusundaki son bir buçuk yıllık kimliksizlik ve siyasetsizliğinin ya da bu konudaki tercihlerinin payı olmuş mudur?

Postmodernistler, kapitalizmde yaşanan değişik çatışma alanlarının her birisiyle ayrı ayrı uğraşmanın ve siyaset yapmanın gerektiğini savunurlar. Çünkü postmodernistler, geleneksel solun belirli bir bütünsellik üzerinden, siyaset alanının genişletilerek belli bir öze indirgenmesine karşı çıkarlar ve bunu bir sorun olarak addederler. Marksizmin bu sorulara yanıt oluşturup oluşturmadığına ilişkin olgusal sınamalar yerine, bütünlükteki özde yanıtlar aranması daha

[1] Ellen Meiksins Wood, "Postmodern Gündem Nedir?", Der: Ellen Meiksins Wood- John Bellamy Foster, *Marksizm ve Postmodern Gündem* içinde, çev., Ahmet Fethi, Ütopyo yay., s.24
[2] *a.g.m.*, s.24
[3] *a.g.m.*, s.25

yerinde olacaktır. Sosyalistler, marksizmin bu alanlarında teorik çözümlemelerle uğraşmakla beraber ülke özelinde söz konusu sorunları bir devrim perspektifine bağlı olarak siyasallaştırma ve ideolojileştirme göreviyle karşı karşıyadırlar. Örneğin, esnek üretimin istihdamda yol açtığı yenilikleri, ortaya çıkan yeni kesimlere içselleştirecek hem teorik yenilenmelere hem de siyasal açılımlara sahip olabilmelidirler. "...Bu yüzden önerdiğimiz şey, tarihsel materyalizmin bu diğer gündemi, mevcut entelektüel ve siyasal modaların yapabildiğinden daha inançlı, daha güçlü ve daha özgürleştirici biçimde nasıl ele alabileceğiyle ilgili öneriler sunacak bir makaleler derlemesidir. Bizim gibi insanların kendi alanlarını terk etmelerini önermiyoruz. Aksine amacımızın bir kısmı alanımızın neresi olduğunu-örneğin, solun eski yaşamsal konularının (eskiden olduğu gibi devlet ve sınıf iktidarıyla alakalı olması anlamında 'siyaset' gibi konular) hala işin merkezi olduğunu; ve hala, sadece sınıf siyaseti biçimleri için değil, diğer kurtuluş projeleri için de önemli olduğunu- göstermektir."[4]

Söz konusu kitap, postmodernizmin ve solun siyaset yapması arasındaki ilişki bir yana, bir dünyayı anlama ve algılama çabası açısından değerlendirilmesi bakımından ayrıca ele alınmak durumundadır. Bunun dışında, kendini marksizm adına dinozor olmaktan sakınmayanların ilgisini çekecek makalelerin de kitapta olduğunu belirtmek gerekiyor.

---

[4] *a.g.m.*, s.26

İSYAN GÜNLERİNİ BİLE "AŞK'LA PAZARLAYAN AYDIN": AHMET ALTAN

Yelda EROĞLU

Bu yazı, Ahmet Altan'ın son romanı olan *İsyan Günlerinde Aşk*'ı temel almasına rağmen inceleme konusu roman değil yazarıdır. Söz konusu roman, yalnızca yazar sorumluluğu denilen şeyin nasıl taşınabileceğini ya da taşınmadığını anlatmak için "bir ispat nesnesi" olarak kullanılacaktır.

Giriş

Romancının bir aydın olarak sorumluluğu nedir? Ya da, yazar bir aydın olarak sorumluluklarını yaptığı işe, yani romanına taşımak zorunda mıdır? Bu sorular uzun uzun tartışılabilecek derinlikte olmasına rağmen şöyle kabaca özetleyivermek çokta yanlış olmaz: Aydın, kendini belli bir tarih ve mekan üzerinden geleceğe yönelik bir kurguyla (yoksa umut mu demeli) yapılandıran kişidir. Geleceğe yönelik bu kurgunun ipuçları, aydının geniş anlamda kendi tarihiyle gelecek için hesaplaşmasında yatar. Üzerinde debelendiği tarihin, gelecek kurgusuyla çekişmesi aydını aydın yapan gerilimdir. Gerilimden kastedilen, yemek sonrası sigara sırasında "Arkadaş çok geriliyorum bu ülkenin halinden" diye hayıflanmak değil, fark edilen çelişkilerin sorular ve cevaplar yoluyla paylaşıma ve dolaşıma sokulması, çözüm ve aranışların kolektifleştirilmesi çabasıdır. Bir romancının, roman yazmak yoluyla hayata ve insana dair sorular sorduğunu , ya da kafasındaki sorulara yanıt aradığını ve bunu yaşadığı toplumla paylaştığını kabul edersek romancıya otomatik olarak aydın kimliğini yüklemiş oluruz. Peki bu kadar basit mi?

Söylediklerimizi biraz açalım. Bir romancının ya da herhangi bir aydın adayının, aydın vasfı kazanabilmesi için sorduğu sorular:

i) Kendi tarihinden türetilmiş olmalıdır.

ii) Kendi tarihine saplanıp kalmış olmak aydının temel uzuvlarından birini; geleceğe dönük yüzünü kopartacağından, aradığı cevaplar "şimdiyi geleceğe sıçratmak için ne yapılabilir?" sorusu çevresinde dönmelidir.
iii) Sorularını yaşadığı tarihe gıcıklık olsun diye değil, onu önsel bir projeyle değiştirebilmek için tanıma ve anlamlandırma kaygısıyla sormalıdır.
iv) Sorduğu soruların kolektifleşmeye imkan tanıması, yani yaşadığı zaman ve mekan içerisinde diğer insanların ya da toplumsal dinamiklerin sorularıyla ortak paydalar taşıması gerekir.

Buraya kadar yazılanlarla başta sorduğumuz sorulara kaba taslak cevaplar verebiliriz. Romancı yaptığı iş gereği aydın olma potansiyelini taşır. Potansiyelin varlık olabilmesi için gerekli olan taşınılması gereken sorumluluktur. Bu sorumluluk aydının kişiliğinden yaratısına sızar. Yani romancı, aydın olmanın sorumluluğunu daha doğrusu gerekliliklerini (eğer yaptığı işe dair bir sorumluluk taşıyorsa), ilkesel bir zorunluluktan öte mecburen romanlarına taşır.

Tarihin otantikleştirilmesi

Tarih vurgusunda bu kadar ısrarlı olmamın sebebi şu: son dönemde yazılan romanlarda yaygın bir eğilimin; içinde bulunduğu tarihten konu, tema, karakter seçmekten ısrarla kaçınmasıdır. Bu, basit, masumane bir "konu-tema özgürlüğünden" değil; kimi karşı karşıya gelişlerden sakınmak için yapılıyor. Nedir bu karşı karşıya gelişler? Eğer bir romancı gözünü ve kalemini çevresine yöneltirse diz boyu eşitsizlikleri görecektir. Biraz doğuya doğru baksa farklı bir dilde konuştuğu için köyleri boşaltılan insanların trajik yolculuklarına takılacaktır gözü. Belki karakolda öldürülen 16 yaşındaki çocuğu belki de cezaevinde yakılan insanları görecek ister istemez sorular, sövgüler birikecektir ağzında. Ama bunları yazmak, yaşama sıklığıyla eşit kolaylıkta değil. Önce o malum kısıtlar var. Ve bunların yanı sıra göze alınması gereken bir tehlike daha var ki, günümüz yazarlarını en az o malum kısıtlar kadar tedirgin etmektedir. Bunları yazdığınızda romanınız **satmayacaktır.**

****

Best-seller listelerinin ilk beş sırasındaki romanlara şöyle bir bakmak, günümüzde insanların bir romandan ne beklediklerini görmek için yeterli. Otantik bir fon, maddi temelleri değil ama kimi duygusal refleksleri empati kurmaya olanak verecek kahramanlar, eş-dost toplantılarında derin ve duygusal görünmeyi sağlayacak bilgece cümleler, büyük aşklar, büyük acılar, büyük sevinçler. Gerçek olamayacak kadar büyük şeyler. Gerçeklikle ayağınızı bir kaç saat için kesecek hikayeler.

Günümüz insanı büyük bir ağırlıkla, okuduğu romanın kendi yaşamındaki sıkıntıları anlatmasından sıkıntı duyuyor. Aslında sıkıntı değil utanç demeli buna.

Çünkü egemen kültür tüm kavramları kalıplaşmış retoriklerle dayatıyor. Örneğin bu retoriğe göre aşk; ancak pahalı lokantalarda yemekler yenerek, birlikte tatillere gidilerek, evini işini kaybederek ve bunları hiç umursamayarak yaşanabilecek bir duygu. Böyle yaşanabilecek bir "duygunun" muhtemel gerçekleştiricileri de bir avuç insan olduğuna göre, kalan kısmın hiç aşık olmadığını düşünmesi anlaşılabilir bir şeydir. Aşık insanlar birlikte yemeğe giderler. Oysa banka memuru Aysel'i sevgilisi ancak tostçuya çağırabilmektedir. Zaten aşık insanların gözü para pul görmez. Nedir ki Aysel, gelecek ayın kirasını kafasından atamamaktadır. Aysel doğal olarak "aşk" yaşamadığını düşünür. En azından o da İpek Ongun'un karakterleri gibi bir aşk yaşamak ister. Hiç olmazsa bir kaç saat için. Zaten kitapçıları gezdiğinde onun gibi insanların aşklarını anlatan romanlar da pek yoktur. Varsa da arka raflardadır. Aysel'in ve bizim ilk gördüklerimiz çok büyük yayınevlerinin "içimizi ısıtacak hikayeleri"dir.

****

Bir romancı gözünü gerçeğe dikerek soru sormalıdır. Ya insan olmanın sorumluluğunu yüklenecek ve "İnsan hayatı kutsalsa cezaevlerinde olanlar nedir?" diye soracaktır gözüpeklikle ya da şöyle yapacaktır: Önce kafasında başına gelebilecekleri tartacak, sonra aklından reklama elverişlilik, kitle beklentileri gibi ucu maddi kaygılara dayanan verileri geçirecek ve önce gözünü kırpıp sonra arkasını gerçeğe dönecektir. Hem canım antik Yunan'da tanrılara kurban edilenlerin acıları da yazılmayı beklemektedir.

Ve İsyan Günlerinde Aşk...

Ahmet Altan'ın son romanı İsyan Günlerinde Aşk, edebi açıdan hiçbir övgüyü haketmese bile, "marketing" dehası alkış bekliyor. Her şey ince ince hesaplanmış gibi. Önce hedef kitle belirlenmiş. Orta yaşlarda, gelir durumu iyi sayılabilecek, eğitimli, televizyonda "olaylı miting" görüntüleri izlediğinde "AB'nin kapısındaki bir ülkeye yakışmıyor bunlar" diye söylenecek kadar demokrat, tarihe otantik bir konu olarak ilgi duyan bir kitle. Sonra bu kitlenin bir romandan neler bekleyebileceği düşünülmüş. Öncelikle bir aşk olacak, şöyle modern zamanlarda yaşanması mümkün olmayacak kadar tutkulu ve karmaşık. Eh, bu aşk modern zamanlarda yaşanamayacağına, zaten günümüz dünyası da çok banal olduğuna göre bu aşkın yaşanacağı farklı bir tarihi atmosfer gerek. Hedef kitle boş okumayı sevmediğine göre, yani her okuduğu romandan dağarcığında yeni bir "bilimsel bilgi" kalmasını tercih edeceğinden (bu aynı zamanda "düzeyi yüksek tutmakla" da ilgili) ilgi çekici ve gerçek bir tarihi kesit: Osmanlının son dönemleri. Romanın reklamını kısa yoldan yapmak için de pek bilinmeyen ya da tartışmalı bir tarihi olgu: 31 Mart ayaklanması. İşte size İsyan Günlerinde Aşk!

Ahmet Altan romanını bu kadar titizlikle planlamamış olabilir. Fakat en azından içgüdüsel olarak böyle yazmıştır ki önemli olan da budur. Ülkenin ve insanlarının yaşadıklarıyla ilgilendiğini ve başka bir şeyler için uğraştığını bildiğimiz bir romancı, uğraştığı sorunları bir roman konusu olarak ilgi çekici bulmamıştır ki acıklı olan budur. Kürtlerin dil özgürlüğü için sesini yükseltmiştir ama kendi dilini konuşamayan insanların hikayesini 31 Mart ayaklanması kadar "romanesk" görmemiştir. Cezaevlerinde ölenleri görmüş ve gördüğünü belli etmiştir ama bir Osmanlı paşasının oğlunun, karısının ihaneti yüzünden çektiği acıyı daha yazılası bulmuştur. Daha satılası olduğu ise gün gibi açıktır.

İsyan Günlerinde Aşk'ın bana düşündürdüğü kısaca şu; Altan, genel olarak bir aydın kimliği taşımasına rağmen, roman yazarken bunu hiç aklına getirmemekte ve o alanı, yani edebiyatı sadece kendi fantezi dünyası ya da ekmek kapısı olarak görmektedir. Bu da, taşıdığı kimliği şizoid ya da bilinçsiz gibi göstererek her iki durumda da aydın vasfını netameli hale getiriyor. Sonuç olarak, aydın vasfı, her şeyden önce "bütünlüğü" hak ediyor.